

ועד ישובי נחל עירון - ריחן

ריחן ד.ג. מנשה

טלפון: 06-352675

ת א ר י ד: 27.10.89

לכבוד

מר מיכאל דקל

יועץ רהמ"ש לענייני התיישבות

משרד ראש הממשלה, ירושלים

אדון נכבד,

הנדון: כנס גרעין התיישבות באתר הבריכה מיום 25.10.89

ביום רביעי ה-25.10.89 התקיים באולם בית צבי בחדרה כנס גרעין ההתיישבות לאתר הבריכה, לצערי הרב לא יכולת לקחת חלק בפגישה זו. אני תקווה כי עוזרך, מר דורי יונגמן, עדכן אותך בנושאים שנדונו בישיבה זו והעביר אליך את רוח הדברים שנאמרו בה, עלי לציין כי למרות שלא פורסם ברבים דבר הכינוס, וכן ניתן מרווח זמן קצר כהודעה מראש - הייתה הענות רבה והתעניינות הן של מתיישבים לעתיד והן של יזמים רציניים (כמו מר דב ברזילי והאחים רויכמן) בהקמת הפרויקט.

לאור דברי הסיכום בישיבה זו, אודה לך אם תפעל למען הודעה בממשלה על הקמת יישוב עירוני באתר הבריכה. כמו כן נשמח אם תמשיך ותסייע לקידום הפרויקט ולפתוח אזור נחל עירון-ריחן.

. רצופה בזה רשימה שמית של אנשים אשר השתתפו בכנס ונרשמו לגרעין ההתיישבות, ובנוסף - אנשים אשר מעוניינים להצטרף אך נבצר מהם להגיע לפגישה זו.

בכבוד רב,


יעקב אבירם

יו"ר ועד הישובים

לוט: סיכום כנס הגרעין 25.10.89

רשימה שמית של אנשי הגרעין ואנשים נוספים

העתק: מר דורי יונגמן, משרד ראש הממשלה

חברי מזכירות עמותת המתיישבים: מר דב ברזילי

גב' איריס ענבר

ועד ישובי נחל עירון - ריחן

ריחן ד.נ. מנשה

טלפון: 06-352675

ת א ר י ד: 25.10.89

כנס מחיישבים ויזמים להקמת יישוב עירוני באחר הבריכה (נ.צ.ת. 163-291)
אולם בית צבי, חדרה, 25.10.89

נוכחים: מר דורי יונגמן, משרד ראש-הממשלה

נציגי יזמים - מר דב ברזילי, מר פרץ רויכמן

נציגי וועד הישובים עירון-ריחן - מר יעקב אבירם - יו"ר ועד יישובי
עירון-ריחן, גב' איריס ענבר - אדריכלית, מר רן בנדע - נציג קציר,
מר משה צור - נציג שקד, מר דב סנדרוב - מנהל ביה"ס האיזורי שקד
גרעין מחיישבים המונה נציגי קבוצות לגרעין תושבים - שלושים במספר
(מצורפת רשימה שמית).

1. מר דב ברזילי הציג את נושא הקמת היישוב העירוני באחר הבריכה. יש לציין כי כל הנוכחים הגיעו ללא פרטום בפומבי, לאור העובדה כי טרם נתקבלה החלטה רשמית בנושא.
2. מר דורי יונגמן הביא את עמדת משרדו בנושא, והציג את אתרי ההתיישבות המוצעים באזור - לאור החלטת הממשלה להקמת שמונה ישובים ביט"ע (אחד מהם באזור צפון השומרון). מר יונגמן קרא להחלטה חד-משמעית להקמת היישוב מצד הגורמים הפרטיים המעורבים (מחיישבים ויזמים).
3. מר יעקב אבירם הסביר את גישתם של תושבי האיזור והצדיק את מקום אחר הבריכה כמוקד לפיתוח נחל עירון-ריחן וכבטיס להקמת יישוב עירוני.
4. החקיקים דיון קצר בנושא החלופות השונות למיקום היישוב העירוני.

לסיכום:

1. הוחלט על ייסוד עמותה להקמת יישוב עירוני באחר הבריכה.
חברי המזכירות הם: מר דב ברזילי, מר יעקב אבירם וגב' איריס ענבר.
2. הכתובת לפניות - במשרדו של מר דב ברזילי בחדרה. מר ברזילי הביע נכונותו להרחם למשימת הקמת היישוב.
3. באחת מן השבתות הקרובות יחקיקים מפגש וסיור משפחות באיזור. על מועד מדויק תשלח הודעה לנוכחים.

איריס ענבר

ועד ישובי נחל עירון - ריחן

ריחן ד.נ. מנשה

טלפון: 06-352675

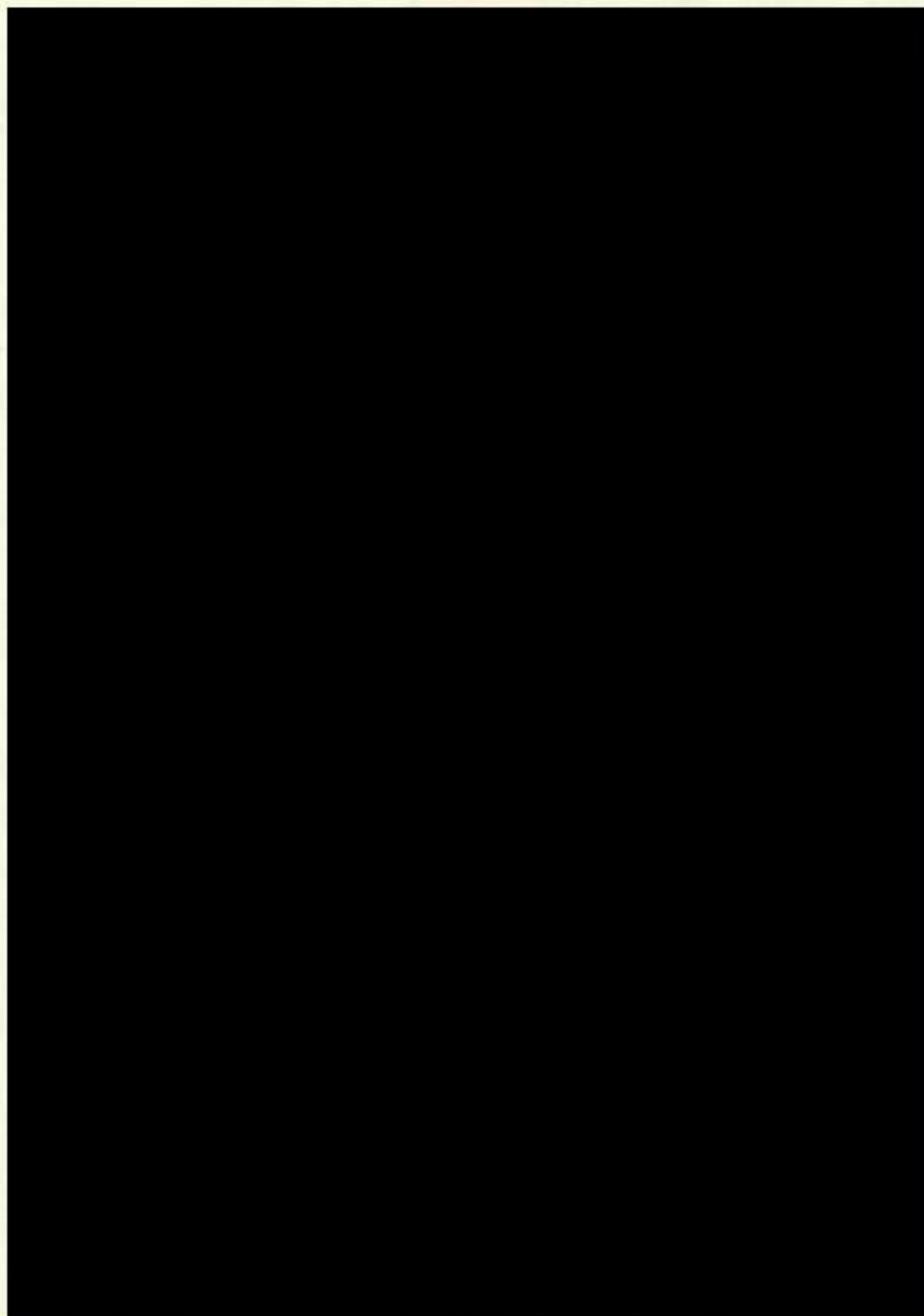
ת א ר י ד: 25.10.89

-2-

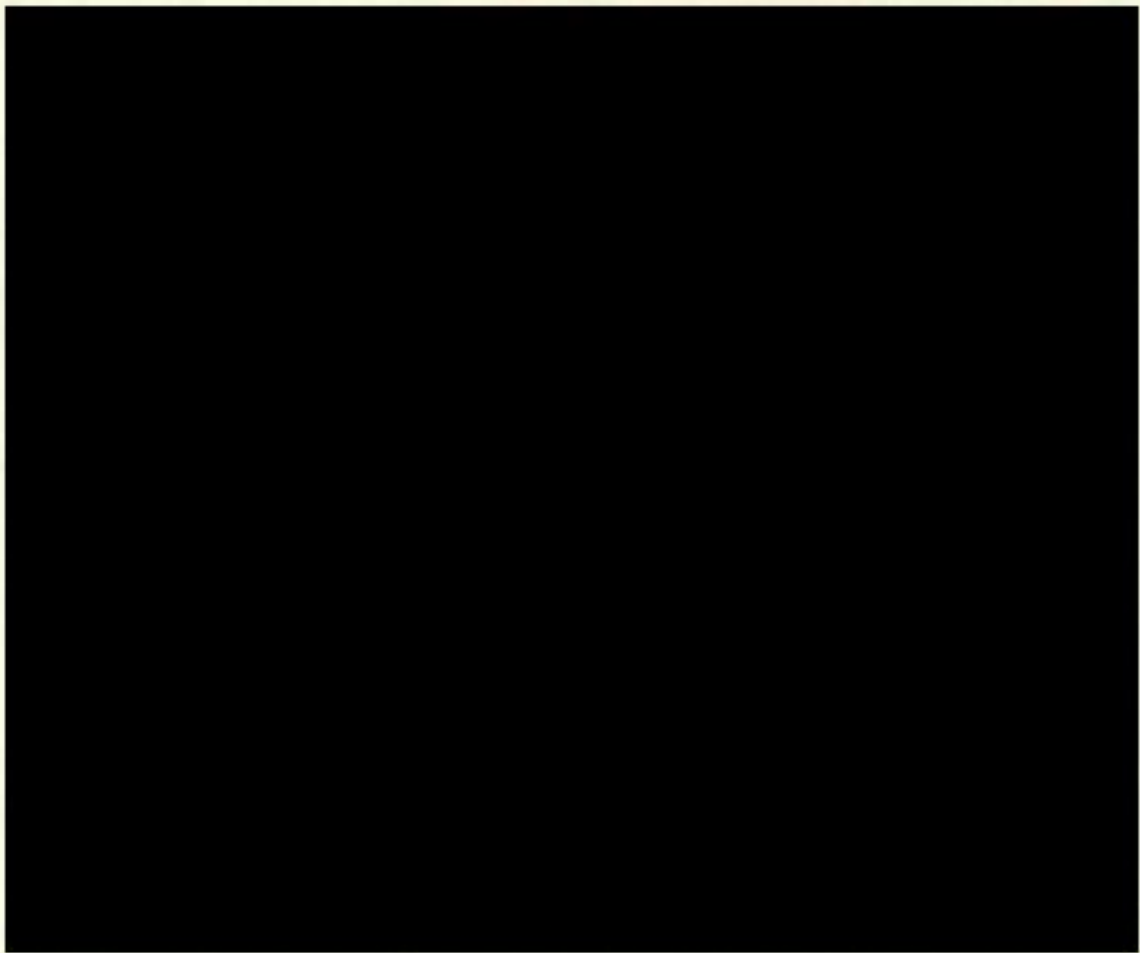
לוט: רשימת חברי גרעין ההתיישבות.

העתק: נוכחיס וחברי וועד היישובים,

מר מיכאל דקל, יועץ רהמ"ש לענייני התיישבות, משרד ראש-הממשלה,
מר עמוס אינגר, מנכ"ל משרד השיכון,
מר יוסי מרגלית, ראש המנהל לבניה כפרית, משרד השיכון,
מר יורם בלידובסקי, מנכ"ל משרד המסחר והתעשייה,
מר אורי שני, עוזר שר המסחר והתעשייה,
מר איציק עופר, מנהל מרחב המרכז, הסוכנות היהודית,
מר גברי סגטי, מנהל אזור, הסוכנות היהודית,
מר בני קצובר, יו"ר מוא"ז שומרון,
מר אריה עופרי, סגן יו"ר מוא"ז שומרון,
מר יאיר גבאי, יו"ר מוא"ז מנשה.



- .1
- .2
- .3
- .4
- .5
- .6
- .7
- .8
- .9
- .10
- .11
- .12
- .13
- .14
- .15
- .16
- .17
- .18
- .19
- .20
- .21
- .22
- .23
- .24
- .25
- .26



.27
.28
.29
.30
.31
.32
.33
.34
.35
.36
.37
.38
.39
.40

ועד ישובי נחל עירון - ריחן

ריחן ד.נ. מנשה

טלפון: 06-352675

ת א ר י ד: 27.10.89

לכבוד

מר מיכאל דקל

יועץ רהמ"ש לענייני התיישבות

משרד ראש הממשלה, ירושלים

אדון נכבד,

הנדון: כנס גרעין התיישבות באתר הבריכה מיום 25.10.89

ביום רביעי ה-25.10.89 התקיים באולם בית צבי בחדרה כנס גרעין ההתיישבות לאתר הבריכה, לצערי הרב לא יכולת לקחת חלק בפגישה זו. אני תקווה כי עוזרך, מר דורי יונגמן, עדכן אותך בנושאים שנדונו בישיבה זו והעביר אליך את רוח הדברים שנאמרו בה, עלי לציין כי למרות שלא פורסם ברבים דבר הכינוס, וכן ניתן מרווח זמן קצר כהודעה מראש - הייתה הענות רבה והתעניינות הן של מתיישבים לעמיד והן של יזמים רציניים (כמו מר דב ברזילי והאחים רויכמן) בהקמת הפרוייקט.

לאור דברי הסיכום בישיבה זו, אודה לך אם תפעל למען הודעה בממשלה על הקמת יישוב עירוני באתר הבריכה. כמו כן נשמח אם תמשיך ותסייע לקידום הפרוייקט ולפתוח אזור נחל עירון-ריחן.

. רצופה בזה רשימה שמית של אנשים אשר השתתפו בכנס ונרשמו לגרעין ההתיישבות, ובנוסף - אנשים אשר מעוניינים להצטרף אך נבצר מהם להגיע לפגישה זו.

בכבוד רב,


יעקב אבירם

יו"ר ועד הישובים

לוט: סיכום כנס הגרעין 25.10.89

רשימה שמית של אנשי הגרעין ואנשי נוספים

העתק: מר דורי יונגמן, משרד ראש הממשלה

חברי מזכירות עמותת המתיישבים: מר דב ברזילי

גב' איריס ענבר

ועד ישובי נחל עירון - ריחן

ריחן ד.נ. מנשה

טלפון: 06-352675

ת א ר י ד: 25.10.89

כנס מחיישבים ויזמים להקמת יישוב עירוני באתר הבריכה (נ.צ.מ. 163-291)

אולם בית צבי, חדרה, 25.10.89

נוכחים: מר דורי יונגמן, משרד ראש-הממשלה

נציגי יזמים - מר דב ברזילי, מר פרץ רויכמן

נציגי וועד היישובים עירון-ריחן - מר יעקב אבירם - יו"ר ועד יישובי

עירון-ריחן, גב' איריס ענבר - אדריכלית, מר רן בנדע - נציג קציר,

מר משה צור - נציג שקד, מר דב סנדרוב - מנהל ביה"ס האיזורי שקד

גרעין מחיישבים המונה נציגי קבוצות לגרעין חושבים - שלושים במספר

(מצורפת רשימה שמית).

1. מר דב ברזילי הציג את נושא הקמת היישוב העירוני באתר הבריכה. יש לציין כי כל הנוכחים הגיעו ללא פרסום בפומבי, לאור העובדה כי טרם נתקבלה החלטה רשמית בנושא.

2. מר דורי יונגמן הביא את עמדת משרדו בנושא, והציג את אתרי ההתיישבות המוצעים באזור - לאור החלטת הממשלה להקמת שמונה יישובים בישי"ע (אחד מהם באזור צפון השומרון). מר יונגמן קרא להחלטה חד-משמעית להקמת היישוב מצד הגורמים הפרטיים המעורבים (מחיישבים ויזמים).

3. מר יעקב אבירם הסביר את גישתם של חושבי האיזור והצדיק את מקום אתר הבריכה כמוקד לפיתוח נחל עירון-ריחן וכבסיס להקמת יישוב עירוני.

4. החקיים דיון קצר בנושא החלופות השונות למיקום היישוב העירוני.

לסיכום:

1. הוחלט על ייסוד עמותה להקמת יישוב עירוני באתר הבריכה. חברי המזכירות הם: מר דב ברזילי, מר יעקב אבירם וגב' איריס ענבר.
2. הכתובת לפניות - במשרדו של מר דב ברזילי בחדרה. מר ברזילי הביע נכונותו להרתם למשימת הקמת היישוב.
3. באחת מן השבועות הקרובות יתקיים מפגש וסיור משפחות באיזור. על מועד מדויק תשלח הודעה לנוכחים.

איריס ענבר

ועד ישובי נחל עירון - ריחן

ריחן ד.ג. מנשה

טלפון: 06-352675

ת א ר י ד: 25.10.89

-2-

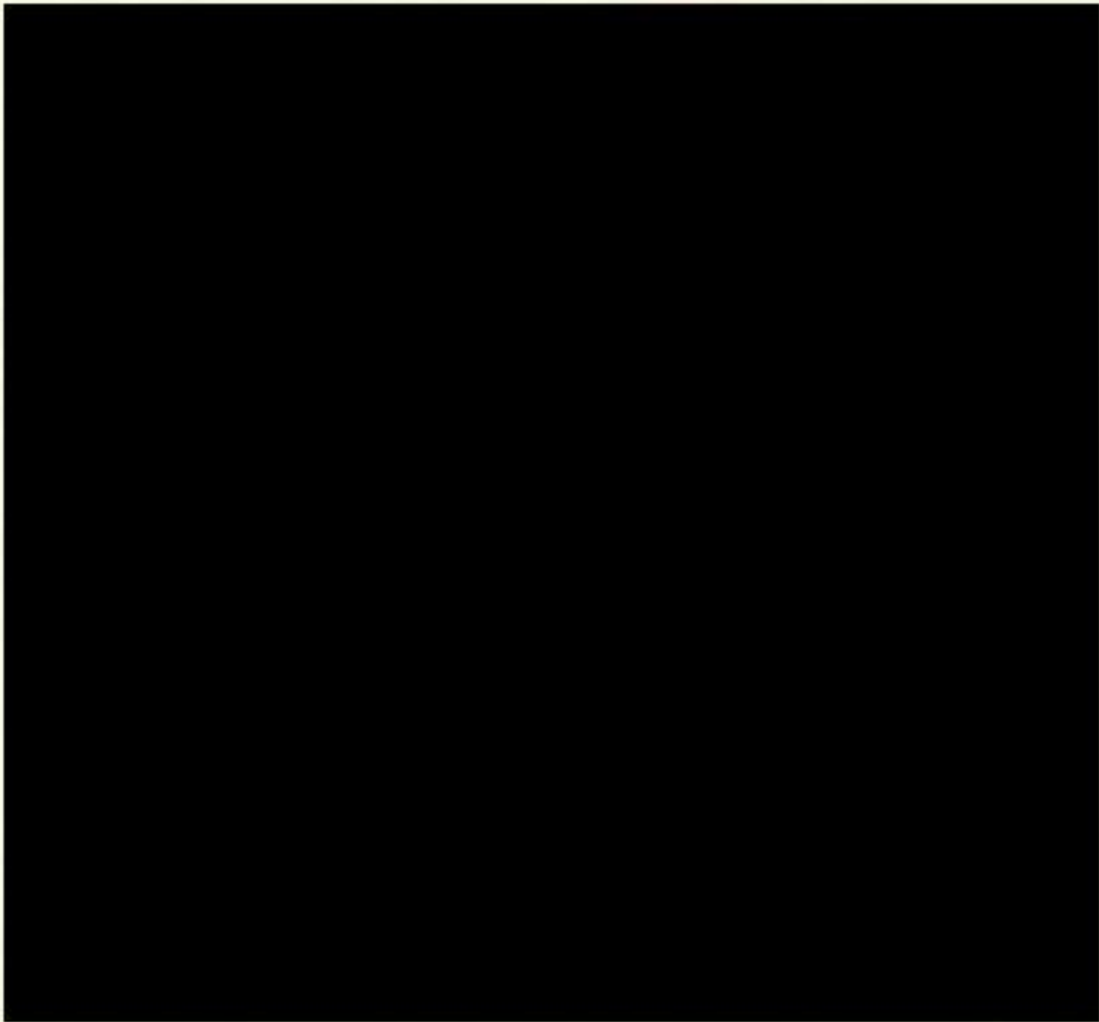
לוט: רשימת חברי גרעין ההתיישבות.

העהק: נוכחים וחברי וועד היישובים,

מר מיכאל דקל, יועץ רהמ"ש לענייני התיישבות, משרד ראש-הממשלה,
מר עמוס אינגר, מנכ"ל משרד השיכון,
מר יוסי מרגלית, ראש המנהל לבניה כפרית, משרד השיכון,
מר יורם בליזובסקי, מנכ"ל משרד המסחר והתעשייה,
מר אורי שני, עוזר שר המסחר והתעשייה,
מר איציק עופר, מנהל מרחב המרכז, הסוכנות היהודית,
מר גברי סיגטי, מנהל אזור, הסוכנות היהודית,
מר בני קצובר, יו"ר מוא"ז שומרון,
מר אריה עופרי, סגן יו"ר מוא"ז שומרון,
מר יאיר גבאי, יו"ר מוא"ז מנשה.

רשימה מקדימה לגרעין וליזמים אתר חבריכה

- .1
- .2
- .3
- .4
- .5
- .6
- .7
- .8
- .9
- .10
- .11
- .12
- .13
- .14
- .15
- .16
- .17
- .18
- .19
- .20
- .21
- .22
- .23
- .24
- .25
- .26



.27
.28
.29
.30
.31
.32
.33
.34
.35
.36
.37
.38
.39
.40

י' באלול תשמ"ט
10 בספטמבר 1989
465-דש-1

לכבוד
מר יעקב אבירם
יו"ר ועד ישובי נחל עירון-ריחן
ריחן
ד.נ. מנשה

הנדון: ישוב עירוני באתר הבריכה
למכתב מיום 30.8.89.

1. הננו מאשרים בתודה קבלת שני עותקי החוברת שהוכנה ע"י פרופ' ברוך קיפניס.
2. החומר הועבר לעיונו של מנכ"ל משרד השיכון ובפגישה עימו הועלתה הצעתכם הניבדקת עתה ע"י גורמי משרד השיכון.
3. עלינו להדגיש כי אנו רואים בחיוב הקמת מרכז עירוני באתר הבריכה כחלק ממערך כולל של הישובים העבריים, ונסייע בכך.
4. בחוברת שהגשמתם בולט הצורך בהצגת מפת דרכים קיימות ומתוכננות (עפ"י מידרג) וכן ציון האפשרות של סלילת כביש מי-עמי-אסיף - ציר תענך-ג'נין על תוואי דרך הפטרולים הישנה כתוואי הגבעות מקציר לעמק יזרעאל.
5. אנו נעלה ענין הישוב באתר הבריכה אצל הגורמים המתאימים.

ב ב ר כ ה ,

דורי יוגמן
ע' ליועץ רה"מ להישבות

העתק: מיכאל דקל, יועץ רה"מ לעניני התישבות

ועד ישובי נחל עירון - ריחן

ריחן ד.ג. מנשה

טלפון: 06-352675

ת א ר י ד: 30.8.89

לכבוד

מר מיכאל דקל

יועץ ראש הממשלה לענייני התיישבות

משרד ראש הממשלה

אדון נכבד,

הנדון: יישוב עירוני באתר הבריכה כמוקד לפיתוח איזור

נחל עירון - ריחן

בהמשך לפגישתנו עמך בנושא קידום הפיתוח של איזור נחל עירון - ריחן, הננו מצרפים בזאת לעיונך חוברת, אשר מציגה את הצעתנו לפיתוח האיזור: הקמת מרכז עירוני באתר הבריכה. החוברת נשלחת לפי בקשתך, לקראת דיון אשר יתקיים במשרד בינוי והשיכון בנושא זה בימים הקרובים. אנו תקווה, כי תמשיך ותסייע בידינו בקידום הנושא.

בכבוד רב,



יעקב אבירם

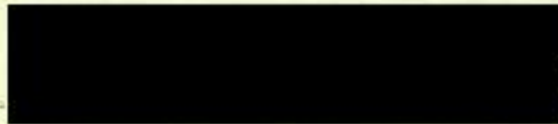
יו"ר וועד היישובים

לוט: בחינת הצורך וההצדקה להקמת יישוב עירוני

באיזור עירון - ריחן / ברוך קיפניס

העתק: מר דורי יונגמן, משרד ראש הממשלה

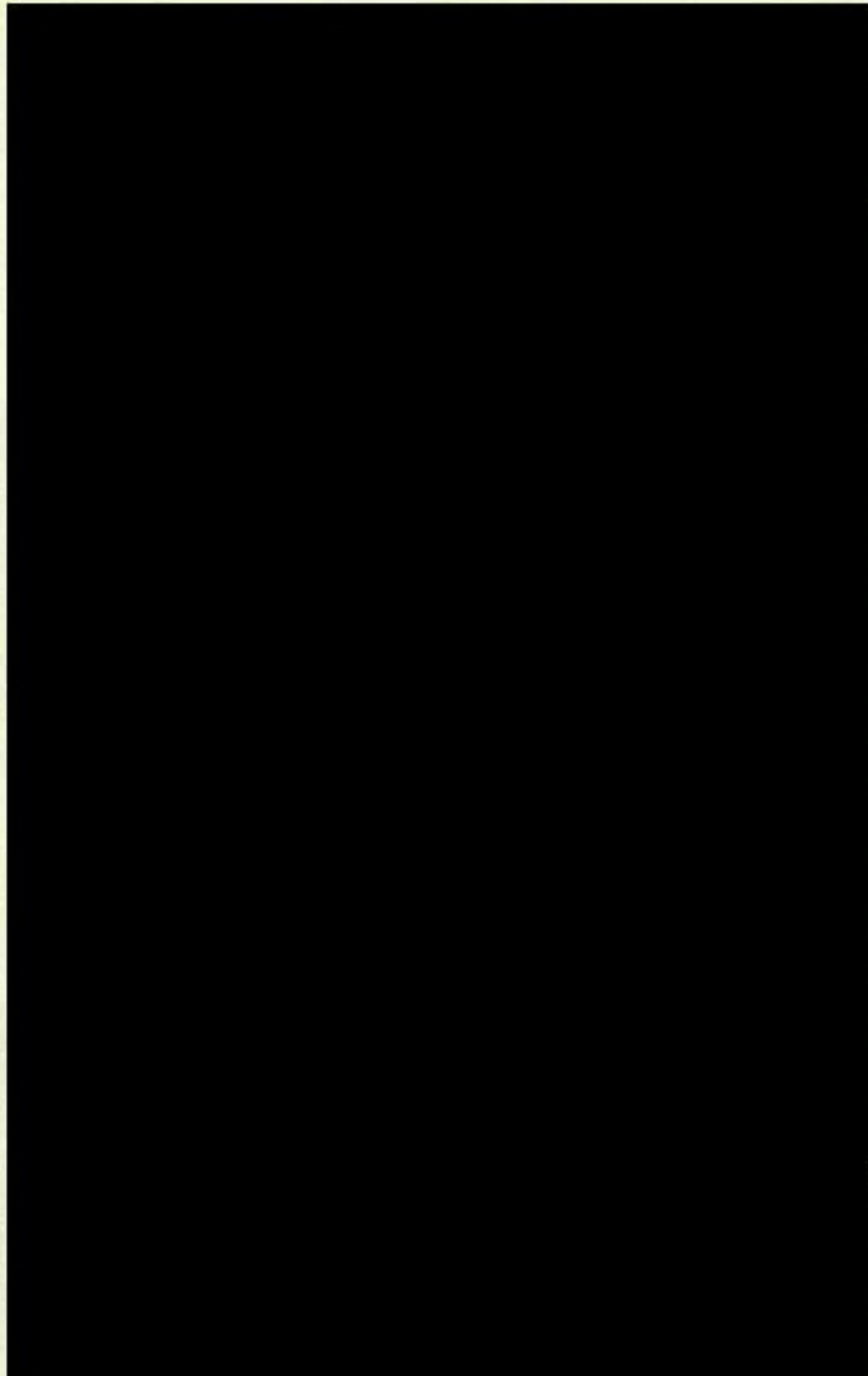
קורות חיים
(תקציר)



שם:
כתובת:
טלפון:

השכלה:

נסיון מקצועי:



שפות:

פרטים אישיים

שירות צבאי:



מאת: אהרו כהן
ת.ד. 226
אפרת 90962

30/8/89



לכבוד
מר יצחק שמיר
ראש הממשלה
שלוש רב.

הנדון: הכביש החדש מגוש עציון לירושלים

לעזרי. העבודה בכביש זה מתנהלת בעצלתיים בחודשים האחרונים
(בקטע אלעזר - בריכות שלמה) וישנם ימים בהם אפילו כלי עבודה
אחד אינו פועל שם.

קראתי ב"אפרתון" (גליון מספר 1 מה- 29/8/89) את הדברים
הבאים: "הוועדה המטפלת בשמיעת התנגדויות לכביש השעתה את פרסום
דחיית כל ההתנגדויות בגלל איום של עיריית בית ג'אללה ההתפטרות
והחשש מבג"ץ".

מהבני אם ההשעיה הנ"ל אינה בבחינת שמינת הראש בחול כמעשה
בת יענה. הרי לפי החוק יצטרכו לפרסם את תוצאות ההתנגדויות
שהוגשו ויש זכות למתנגדים לערער על החלטת הוועדה המטפלת. מה טעם
בדחיית האם לא עדיף להתמודד עם העניין בהקדם על מנת לזרז את
סלילת הכביש?

הנסיעה מאזור הגוש לירושלים וחזרה הפכה בזמן האחרון לסיוט
של ממש. כיוון שלא ניתן לדעת מאיזה כיוון תיפתח הרעה. כל אחד
חושב פעמיים ויותר לפני כל נסיעה. האם היא הכרחית? באיזו שעה
כדאי לנסוע? האם לקחת את המשפחה? וכדו'. הנסיעה אחרי רדת החשיכה
הפכה למסוכנת ממש. התוצאה היא שאנו נמצאים במעין הסגר. חברים
וקרובי משפחה אינם מעזים לנסוע בכביש זה בשל בעיות הבטחון - ומה
לנו כי נליו עליהם. גם נותני שירותים ומובילים מסרבים לבוא
אלינו.

נוצר רושם שהצבא אינו מתמודד עם העניין ברצינות ואינו נוקט
צעדים נמרצים על מנת להבטיח את חיינו במידת האפשר בעת הנסיעה על
כביש זה.

יש לי הרושם שהממשלה אינה עושה די כדי לזרז ולדחוף את
הגורמים הצבאיים על מנת שאלו יפעלו ביתר מרץ נגד מידי האבנים.
במיוחד בקטעים הידועים כמועדים לפורענות. (למשל: הקמת גדרות,
הריסת בתים, הצבת מארבים ללכידת מידי האבנים, ואמצעים נוספים.)

לדעתי - עתיד האזור מונח על כף המאזניים בשל התמשכות
האינתיפאדה והשלכותיה השליליות על התפתחות ישובינו. ידוע לי על
משפחות שעזבו את האזור בשל המצב הזה ועל משפחות אחרות
המתכוונות לעזוב מאותה סיבה.
סלילת הכביש החדש היא האור בקצה המנהרה. היא תחזק את
התושבים מבחינה מורלית ואף תמשוך אחרים לבקר במקום. לטייל בו
ולהתיישב בו. כמו כן - התפתחות הגוש תגדל ואף תיקבע עובדה
מדינית. שגוש עציון הינו חלק בלתי נפרד ממדינת ישראל.
אודה לך אם תפעל להגברת המאמץ והלחץ לזרז סלילת הכביש -
ועד לסיום הסלילה - ללחוץ על מקבלי ההחלטות כדי להגיע להשלטת
יתר במחון בכביש הקיים לירושלים.

בכבוד רב,
אהרן כהן

העתקים: 1) מר עמוס אונגר - מנכ"ל משרד הבינוי והשיכון
2) מר יהודה כהן - מנכ"ל מע"ץ

90962
אמר
אמר
כח
956
אמר
אמר

ועד ישובי נחל עירון - ריחן

ריחן ד.נ. מנשה

טלפון: 06-352675

ת א ר י ד: 7.6.1989

לכבוד
מר מיכאל דקל
יועץ ראש הממשלה לענייני התיישבות
משרד ראש הממשלה
הקריה ירושלים

אדון נכבד,

הנדון: פיתוח נחל עירון-ריחן: יישוב עירוני "אתר הבריכה"

בפגישתנו במשרדך בתאריך 31.5.89 הובא לפניך הצורך בהקמתו של יישוב עירוני באתר הבריכה, שהינו מרכז אזור נחל עירון-ריחן.

כ"כ מסרנו על העניין שמגלים משפחות רבות בעליה והתיישבות באזור זה מחד, ואת העובדה כי ישנם יזמים רציניים שעסוקים בענפי הפתוח והבניה אשר הביעו רצונם לקיים חלק בבניית הישוב ופתוחו מאידך.

יישוב זה יקדם את פיתוח האזור כולו, ויהווה מוקד לפעולה נמצרת להגברת ההתיישבות היהודית באזור, זאת לנוכח התפשטותה המדאיגה של האוכלוסייה הערבית באזור נחל עירון וגבעות עירון-ריחן.

בסיכום הפגישה, הובעה על ידך הסכמה עקרונית להקמת הישוב העירוני באתר הבריכה, ברוח זו יוצג הנושא על ידך לפני ראש הממשלה.

סוכם כי אנו, נציגי האזור, נפעל במקביל לשם קבלת תמיכה בנושא אצל מר שמעון פרס ממלא-מקום ראש הממשלה ושר האוצר.

בכבוד רב,


יעקב אביר
יו"ר וועד הישובים

העתק לנוכחים: מר דורי יונגמן - משרד ראש הממשלה
מר דב ברזלי - נציג היזמים
מר אורי הילמן - מזכיר שקד
גב' איריס עינבר - אדריכלית

ועד ישובי נחל עירון - ריחן

ריחן ד.נ. מנשה

טלפון: 06-352675

תאריך: 7.6.1989

לכבוד

מר מיכאל דקל

יועץ ראש הממשלה לענייני התיישבות

משרד ראש הממשלה

הקריה ירושלים

אדון נכבד,

הנדון: פיתוח נחל עירון-ריחן: יישוב עירוני "אתר הבריכה"

בפגישתנו במשרדך בתאריך 31.5.89 הובא לפניך הצורך בהקמתו של יישוב עירוני באתר הבריכה, שהינו מרכז אזור נחל עירון-ריחן.

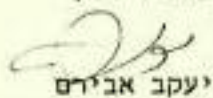
כ"כ מסרנו על העניין שמגלים משפחות רבות בעליה והתיישבות באזור זה מחד, ואת העובדה כי ישנם יזמים רציניים שעסוקים בענפי הפתוח והבניה אשר הביעו רצונם לקיים חלק בבניית היישוב ופתוחו מאידך.

יישוב זה יקדם את פיתוח האזור כולו, ויהווה מוקד לפעולה נמצרת להגברת ההתיישבות היהודית באזור, זאת לנוכח התפשטותה המדאיגה של האוכלוסיה הערבית באזור נחל עירון וגבעות עירון-ריחן.

בסיכום הפגישה, הובעה על ידך הסכמה עקרונית להקמת היישוב העירוני באתר הבריכה, ברוח זו יוצג הנושא על ידך לפני ראש הממשלה.

סוכם כי אנו, נציגי האזור, נפעל במקביל לשם קבלת תמיכה בנושא אצל מר שמעון פרס ממלא-מקום ראש הממשלה ושר האוצר.

בכבוד רב,



יעקב אבירם
יו"ר וועד היישובים

העתק לנוכחים: מר דורי יונגמן - משרד ראש הממשלה

מר דב ברזלי - נציג היזמים

מר אורי הילמן - מזכיר שקד

גב' איריס עינבר - אדריכלית

לכבוד:

מר מיכאל דקל/יועץ ראש הממשלה להתיישבות

משרד ראש הממשלה

הקרית ירושלים

ארון נכבד,

הנדון: הקמת יישוב עירוני באזור נחל עירון-צפון השומרון

לקראת פגישתינו בתאריך 31.5.89, הרני מצרף בזאת חומר רקע לתכניותנו להקמת יישוב עירוני באזור נחל עירון-ריחן.

כפי שידוע לך, נתון אזור נחל עירון-ריחן בבעיות דמוגרפיות קשות, באזור אוכלוסיה ערבית המונה כ-160,000 נפש וקצב הגידול השנתי שלה הוא 3.2% - 3.5%, לעומתה נמצאים באזור כ-750 תושבים יהודים בלבד, כאשר קצב הגידול של האוכלוסיה היהודית נמוך מאוד, וללא פתרונות ממלכתיים בטווח הקרוב צפויה אף הגירה שלילית מהאזור עקב בעיות תעסוקה, כתוצאה מכך ישנה סכנה מוחשית לגורל אדמות המדינה באזור (גם בחלקו הנמצא בתחומי הקו הירוק).

אנו מודעים לבעיות הכלכליות בהן נתונה כיום המדינה, ואי לכך קוראים אנו לריכוז המשאבים לשם הקמתו של יישוב עירוני אחד כנחל עירון-צפון השומרון (אתר הבריכה). ריכוז ההשקעות ביישוב העירוני יביא לעלייתם של מתושבים בזמן קצר, תוך חיטכון משמעותי בהשקעות הנדרשות. יישוב כזה יהיה מסוגל לפתח רמת שירותים גבוהה עם איכות חיים, ובסיס לתעסוקת תושבים מהאזור כולו.

הקמתו של יישוב עירוני כמרכז לאזור, תלכד את היישובים הקיימים - ריחן, שקד, חינונית קציר, ומי-עמי הן מבחינה מוניציפאלית והן מבחינה תעסוקתית, חברתית, ותרבותית. יישוב כזה ייצור זהות חדשה לאזור נחל עירון-צפון השומרון ויהווה מוקד משיכה למתיישבים מאזור חדרה, עפולה, וח'יפה ובניהם גם כאלה אשר אין ביכולתם לעמוד בנטל של הקמת בית מגורים פרטי ביישובים הקהילתיים הקיימים.

במקביל לקידום הנושא ההתיישבותי, פעלתי לאחרונה לפיתוח מרכז התעשייה באזור: מפעל "מגה פלסט" (תאגיד קיבוצים שיעסיק קרוב ל-100 עובדים), מפעל "מ.ש.ש" (הפעלתו מחדש ע"י יזם פרטי בהיקף של 30 עובדים), מדגרה משוכללת (שתעסיק כ-15 עובדים), שלושה מפעלים נוספים נמצאים בשלבי משא ומתן, אני רואה ביישוב העירוני פיתרון לקליטתם של עובדי מפעלים באזור, ואף מפעלים מאזורים מרוחקים יותר כמו תחנת הכח החדשה בחדרה (כדוגמת פיתוח העיר באר-שבע בשנות השישים), זאת לאור מיקומו של היישוב המאפשר נגישות טובה למפרץ חיפה ולצפון גוש דן.

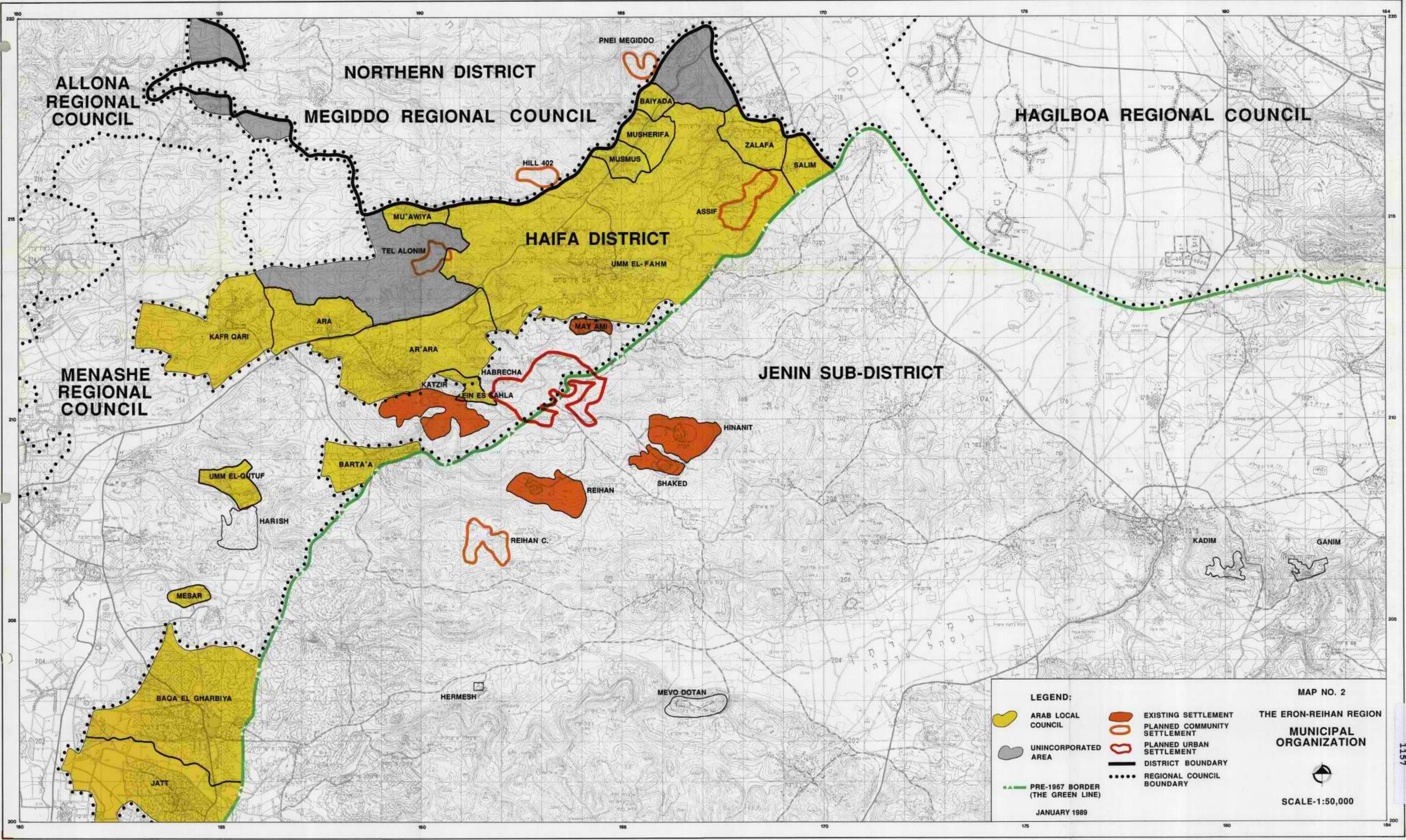
כיום ישנה התענינות של מספר יזמים המוכנים להשקיע בפיתוח יישוב זה, וכן של מתיישבים (זאת אף בטרם הגיע הנושא לידיעת הציבור הרחב).

כרצוני לציין שישנה תמיכה נרחבת בפיתוח האזור בקרב שרי הממשלה אתם נפגשתי-אני מאמין שביכולתך לסייע לנו בתרגום תכניותינו לשפת מעשה.

לוט: מפת האזור עם סימון אתר היישוב העירוני

בכבוד רב
יעקב אבידן

יו"ר וועד היישובים



ALLONA
REGIONAL
COUNCIL

NORTHERN DISTRICT

MEGIDDO REGIONAL COUNCIL

HAGILBOA REGIONAL COUNCIL

PNEI MEGIDDO

BAIYADA

MUSERIFA

MUSMUS

ZALAFI

SALIM

HILL 402

MU'AWIYA

TEL ALONIM

HAIFA DISTRICT

UMM EL-FAHM

ASSIF

KAFR QARI

ARA

AR'ARA

MAY AMI

KATZIR

LEIN ES SAHLA

HABRECHA

JENIN SUB-DISTRICT

HINANIT

SHAKED

REIHAN

REIHAN C.

BARTA'A

UMM EL-QUTUF

HARISH

MESAR

BAQA EL GHARBIYA

JATT

HERMESH

MEVO DOTAN

KADIM

GANIM

LEGEND:

- ARAB LOCAL COUNCIL
- UNINCORPORATED AREA
- PRE-1967 BORDER (THE GREEN LINE)

- EXISTING SETTLEMENT
- PLANNED COMMUNITY SETTLEMENT
- PLANNED URBAN SETTLEMENT
- DISTRICT BOUNDARY
- REGIONAL COUNCIL BOUNDARY

JANUARY 1989

MAP NO. 2
THE ERON-REIHAN REGION
MUNICIPAL ORGANIZATION



SCALE-1:50,000



1157

בחינת הצורך וההצדקה להקמת יישוב עירוני באזור עירון-ריחן (אמצעי לעיבוי ההתישבות היהודית)

הוכן עבור ועד יישובי נחל עירון-ריחן
על-ידי
פרופ' ברוך קיפניס

ליווי והיגוי:

יעקב אבירם, יו"ר ועד יישובי נחל עירון-ריחן
איריס ענבר, אדריכלית

חיפה, אוגוסט 1989

תקציר הממצאים וההמלצות:

1. היוזמה ומשמעותה:

- 1.1 ועד יישובי נחל עירון-ריחן פועל להקמת יישוב עירוני-פרברי באזור ומציע למקמו באתר הברכה. היוזמה באה כדי לעבות את היישוב היהודי באזור וכמענה להתגברות הנטיה לנטישת תושביו; לנוכח מאזן דמוגרפי של רוב ערבי מוחלט שפריסתו בשטח מתעצמת; ומתוך דאגה לירידת תדמית ההתיישבות היהודית באזור. היוזמה מלווה במאמצים למשוך לאזור משקיעים ומתיישבים.
- 1.2 אתר הברכה, קיבולת כ-2,500 משפחות, הוא המתאים ביותר להקמת היישוב המוצע. האתר, המצוי בחלקו ממערב לקו הירוק, הוא גם מרכזי ליישובים היהודיים באזור. ע"י נקיטת אסטרטגית פיתוח נכונה שתיצור מערכת התיישבותית מרוכזת העונה לפלחי שוק מגוונים, עשוי האזור לאכלס בשיא פיתוחו כ-12,000 יהודים.
- 1.3 הועד בדעה כי פיתוח מרוכז של יישוב עירוני באתר הברכה, מול חלופה של פריסת חמישה יישובים קהילתיים ו/או הקמת יישוב עירוני באתר חיננית ב', יביא לחסכון משמעותי בעלויות ההקמה והתפעול; ימשוך לאזור אוכלוסיה חדשה ומשקיעים; ילכד את היישובים מבחינה מוניציפאלית, חברתית, ותעסוקתית; יגרום לבלימת ההגירה מהאזור; ויעניק לאזור זהות חדשה.

2. המציאות ההתיישבותית-דמוגרפית באזור עירון-ריחן:

- 2.1 האוכלוסיה הערבית בעירון-ריחן מונה כ-90 אלף נפש בהשואה לכ-2,200 יהודים. ערביי האזור מהווים רוב מוחלט של 98%!! קצב גידול אוכלוסיה הערבית מדהים. בשעה שהאוכלוסיה היהודית גדלה בעשור האחרון רק במאות, גדלה האוכלוסיה הערבית באלפים. גם אם יוקם היישוב הפרברי המוצע, ואפילו אם יאוכלס במהירות שאין לה תקדים, תהא תוספת האוכלוסיה הערבית באזור עד לשנת 2010 גדולה יותר מתוספת האוכלוסיה היהודית!
- 2.2 למרות המאזן הדמוגרפי הנחות של היהודים, האזור טרם זכה למעמד של 'אזור בעיה לאומי' המחייב מדיניות התיישבותית נמרצת. רוב מאמצי הפיתוח בעשור האחרון הופנו לאכלוס נקודתי דליל בצפון השומרון.
- 2.3 תכניות ההתיישבות שהוכנו לאזור ע"י גופים שונים בעשור האחרון היו ביטוי לדאגה ביחס לעתידו. דאגה זו עומדת גם מאחורי ההצעה להקים את היישוב העירוני-פרברי בגבעת הברכה.

3. אסטרטגיות התיישבות חלופיות:

- 3.1 קיימות שתי 'אסטרטגיות' חלופיות לפיתוח אזורי במציאות הדומה לזו של אזור עירון-ריחן. האסטרטגיות, המשלימות זו את זו בתהליך ההתיישבותי הכולל, הן: יצירת נוכחות בשטח ע"י 'פריסת' מספר גדול של יישובים קטנים, בדרך כלל יישובים כפריים; ומאמץ לשיפור ה'מאזן' הדמוגרפי' באזור לטובת היהודים. מאמץ כזה כרוך, בדרך-כלל, בהקמת יישוב עירוני.
- 3.2 אסטרטגית הפריסה, המושתתת על פיזור המאמץ יקרה בהקמה, באחזקה ובאספקה השוטפת של השרותים. אסטרטגית המאזן, הנוקטת בגישה של ריכוז מאמץ נקודתי, מאפשרת 'יתרון לגודל' בפיתוח תשתיות ובאספקת השרותים, והיא זולה במונחי עלות לנפש בכל מרכיביה (לדיון ממצה ראה בדוח המלא סעיף 6.1.2).
- 3.3 התיישבות מפוזרת נתפסת כיום כטעות שהביאה לפיזור המאמץ הלאומי, וכאחד הגורמים להצלחה החלקית של מדיניות פיזור האוכלוסייה. זוהי מסקנת המחקר ביחס להקמתן של כ-30 ערים בשנות ה-50; וממצאי המחקר על ההתיישבות החדשה בגליל שבמהלכה הוקמו, על-פי עקרון ה'פריסה', למעלה מ-50 יישובים ששינו את מפת ההתיישבות בגליל בסוף שנות ה-70 וראשית ה-80.
- 3.4 בתכניות השיקום למערכות ההתיישבות הנ"ל הושם/מושם דגש על ריכוז מאמצי פיתוח בכמה יישובים. זאת כדי להביאם במהירות לגודל שיוכל להציע מגוון הולם של הזדמנויות ושרותים.
- 3.5 אנו ממליצים, איפא, לנקוט מלכתחילה בעקרון ריכוז המאמץ בפיתוח אזור עירון-ריחן. עקרון זה יבוא למימוש באתר הברכה.

4. תכניות פיתוח לאזור עירון-ריחן:

- 4.1 בתכניות הפיתוח שהוכנו לאזור בעשור האחרון הופיעו שתי האסטרטגיות ('הפריסה' ו'המאזן') לסרוגין. התכנית האחרונה - תכנית חומש לפיתוח אזור עירון-ריחן (הסוכנות היהודית/ההסתדרות הציונית, 1989), משלבת את עקרון הפריסה בהצעה לריכוז מאמץ באתר הברכה כמוקד עירוני לאזור.
- 4.2 אנו בדעה כי תכנית החומש הנ"ל ראויה לאימוץ ולביצוע בטווח הקצר והבינוני רק במרכיב הריכוזי שבה, כלומר, ריכוז מאמצי הפיתוח באתר הברכה תוך השלמת הפיתוח ביישובים הקיימים.
- 4.3 יש להעדיף את הקמת המוקד העירוני המוצע באתר הברכה על-פני אתרים אחרים כגון אתר ח'נניה ב', היות והוא נוח יותר מבחינה טופוגרפית, ומרכזי מבחינת המיקום.

'א י ת ו ת'

- 4.4 פיתוח יישוב עירוני באתר הברכה ושילובו במערכת היישובים הקיימים יאפשר קליטת פלחי שוק מגוונים; של המעוניינים לחיות ביישובים מטיפוס שונה; של המעוניינים להתיישב ממערב לקו הירוק או ממזרחו; של המעוניינים למצוא תעסוקה במקום מגוריהם או כאלה אשר יעדיפו לשמור על מקום עבודתם הקודם.
- 4.6 ריכוז המאמץ ההתיישבותי באתר הברכה יביא לחסכון בעלויות הפיתוח של יותר מ-8.5 מיליון דולר עד 1995. זאת תוך מתן סיכוי למימוש היעדים הדמוגרפיים וההתיישבותיים. עיקר החסכון הוא בדחיית הקמתם של ארבעה יישובים קהילתיים המוצעים במרכיב ה'פריסה' של תכנית 1989.

5. סיכויי האיכלוס של אזור עירון-ריחן:

- 5.1 ניתוח מגמות ההגירה מראה כי פוטנציאל האכלוס של האזור, כולל האוכלוסיה הקיימת, הוא כ-7.5-12.0 אלף נפש עד שנת 2010. מימוש הפוטנציאל מותנה, כאמור לעיל, באימוץ אסטרטגית פיתוח העונה על ביקושי רוב פלחי השוק האפשריים.
- 5.2 קביעת הפוטנציאל מושתתת על הגורמים הבאים:
1. בעשור ה-80 הסתמנה האטה בשעורי מאזן ההגירה השלילית של יהודים מנפת חדרה. שיפור מערכת הדרכים, עליה ברמת המינוע והצע אטרקטיבי של מגורים וחיי קהילה, יביאו לשיפור נוסף במאזן ההגירה של הנפה. פיתוח אטרקטיבי רב-מימדי ומגוון בעירון-ריחן, עשוי לתרום לתהליך זה.
 2. כביש ואדי ערה אשר ישנה את מעמדו לדרך מהירה, יאפשר את הרחבת תחום היוממות אל האזור וממנו. הדרך תקרב לאזור 'שדות תעסוקה' שבמישור החוף, בעמקים ובגליל התחתון המרכזי. באלו מרכזים כרבע ממקומות העבודה בישראל.
 3. הכרה בעירון-ריחן 'כאזור בעיה לאומי', ומתן עדיפות גבוהה לפיתוחו, תקנה למשתקעים בו - תושבים ויזמים, תנאים שיעשו את השתקעותם/השקעתם באזור לכדאית.
- 5.3 לאור האמור בחוות דעת זו אנו קובעים כי יש צורך והצדקה להקים באזור עירון-ריחן יישוב עירוני-פרברי אשר ישמש כמוקד ליישובים הקיימים. המיקום המתאים ביותר עבור היישוב העירוני הוא אתר הברכה. המערכת המשולבת של מוקד עירוני ויישובים קהילתיים וכפריים המתפקדים יחדיו, הם ערובה לצמיחת האזור ולפריחתו.

ה ד ר ח ה מ ל א

1. מטרה:

- 1.1 חוות דעת זו בוחנת את הצורך ואת ההצדקה להקים מרכז עירוני באזור עירון-ריחן. היא מתמקדת בשאלות ובנושאים הבאים:
1. מהי המציאות ההתיישבותית-דמוגרפית באזור, והאם זו מצדיקה מאמץ התיישבותי מרוכז בסדר עדיפות לאומי גבוה?
 2. מהן 'אסטרטגיות הפיתוח' החלופיות ברמה קונצפטואלית, העשויות לתת מענה לבעיה ההתיישבותית-דמוגרפית באזור?
 3. בחינה והערכה של תכניות הפיתוח שהוכנו לאזור בעבר, והמלצה על אסטרטגית פיתוח מועדפת: דחית הקמתם של יישובים קטנים ומפוזרים והתמקדות על פיתוח מרכז עירוני-פרברי שישמש כמוקד להתיישבות הקיימת.
 4. הערכת החסכון הכספי בהשקעות שיגרם כתוצאה מאימוץ אסטרטגית הפיתוח המועדפת, והערכת היכולת לביצועה במונחים של פוטנציאל למשיכת אוכלוסיה ומהגרים.

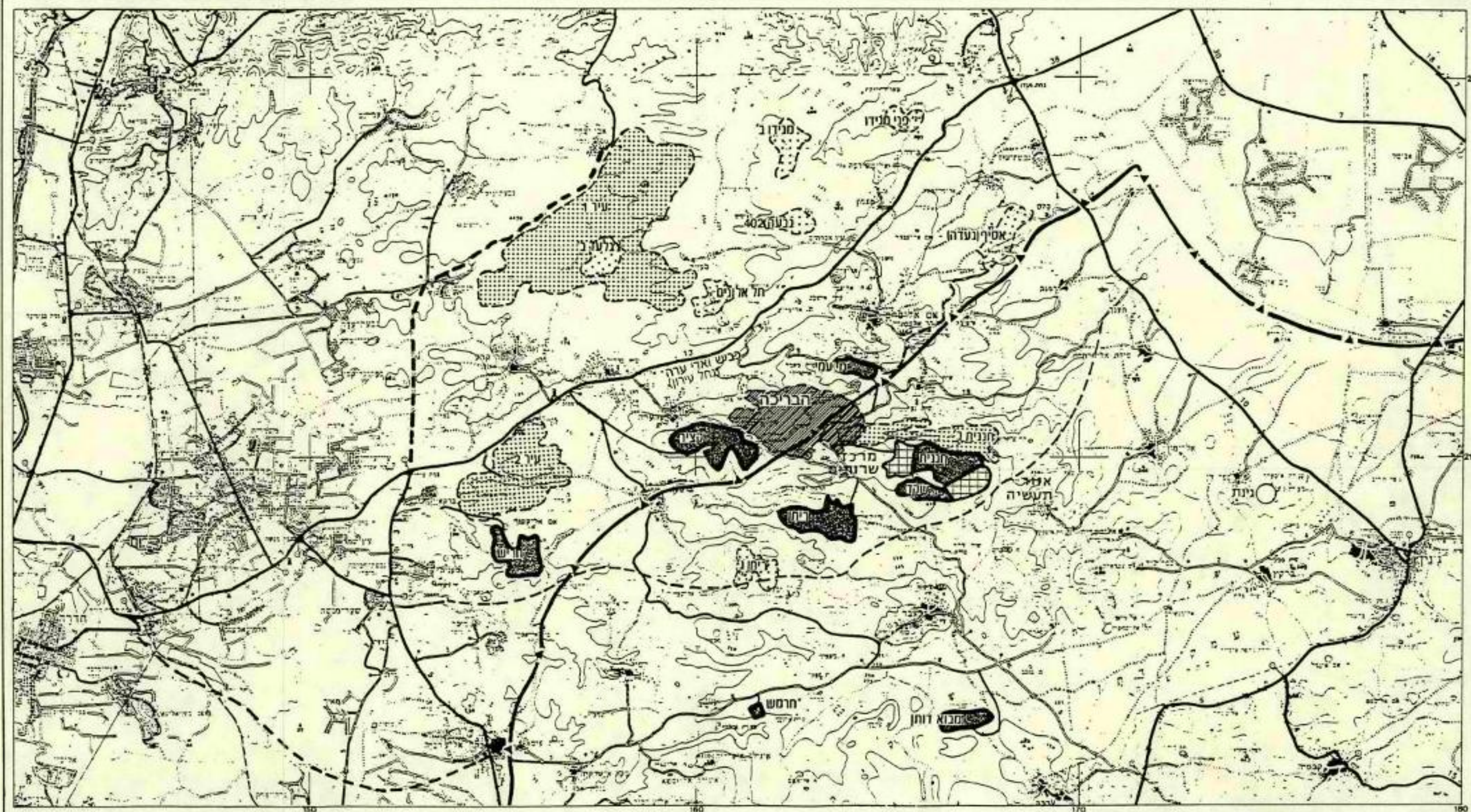
2. הבעיה:

- 2.1 ועד יישובי נחל עירון מעוניין להקים יישוב/מרכז עירוני-פרברי באזור עירון-ריחן. היישוב מוצע לאתר הברכה (נ.צ. מ. 163-211) המצוי בחלקו ממערב לקו הירוק. האתר הוא מרכזי למערכת היישובים היהודיים הקיימת באזור, הכוללת את קציר ומי-עמי שממערב לקו הירוק, ואת שקד, חניגית וריחן שממזרח לו (מפה 1). המוקד העירוני ישרת גם את יישובי הלווין של גוש ריחן - מבוא-דותן וחרמש.
- 2.2 על פי הערכה ראשונית יוכל היישוב המוצע לאתר הברכה לאכלס בשיא פיתוחו כ-2,500 משפחות. יחד עם אוכלוסיות היעד של יתר היישובים שהוזכרו לעיל, ניתן יהיה להגיע לאוכלוסית יעד עירונית/כפרית מרוכזת בת כ-12,000 יהודים באזור עירון-ריחן בשנת המטרה של התכנית. אוכלוסית היעד ושנת המטרה יקבעו בתכנון המפורט.
- 2.3 המציעים מניחים כי יישוב עירוני-פרברי הממוקם על הקו הירוק ימשוך אוכלוסיה מגוונת שתתישב באזור תוך פרק זמן קצר יחסית; כי יישוב גדול יחסית יהא מסוגל להציע רמת שירותים נאותה יחד עם איכות חיים פרברית המבוקשת על-ידי פלח שוק הולך וגדל בחברה הישראלית; כי ריכוז ההשקעות באתר מרכזי

יישובים יהודיים קיימים ומוצעים לאיזור נחל עירון-ריחן
(תכניות פיתוח החל מסוף שנות ה-70)

איזור נחל עירון - צפון שומרון

0 1 2 ק"מ



אוגוסט 1989

הקו הירוק

מרכז איזורי

יישוב עירוני מתוכנן

יישוב עירוני מוצע

יישוב קיים

יישוב מתוכנן

מקרא:

'א י ת ו ת'

אחד יביא לחסכון משמעותי בעלויות ההקמה והתפעול;
וכי היישוב העירוני ששימש כמרכז לאזור ילכד את המערכת
ההתיישבותית באזור מבחינה מוניציפאלית, חברתית, תרבותית
ותעסוקתית, וכי הוא יקנה לאזור עירון-ריחן זהות חדשה.

2.4 יוזמת ועד יישובי עירון-ריחן, המשקפת את המאויים ורצון
התושבים, באה כדי לקדם את הנטייה המסתמנת להגירת מתיישבים
מהאזור. הועד והתושבים בדעה כי פיתוח מרוכז, אטרקטיבי
ומגוון באתר הממוקם במקום מרכזי להתיישבות הקיימת כבר
באזור, עשוי להיות 'אבן שואבת' למשיכת אוכלוסיה ומשקיעים.
כבר בהווה עושה הועד פעולות נמרצות בכוון זה, ואישור בהקדם
של בקשתו, כולל הכרה באזור עירון-ריחן כ'אזור בעיה' בסדר
עדיפויות לאומי גבוה, הוא תנאי לשמירת המומנטום הדרוש
לפיתוח.

3. המציאות ההתיישבותית באזור עירון-ריחן:

3.1 באזור עירון-ריחן מתגוררת אוכלוסיה ערבית המונה כ-90 אלף
נפש. אוכלוסיה זו מהווה רוב מוחלט באזור המתקרב, תלוי
בהגדרת גבולות האזור, לכ-98% מכלל האוכלוסיה. מאוכלוסיה זו
כ-18 אלף נפש יושבים בתחומי הכפרים הגובלים בגוש שקד-
חיננת-ריחן שבצפון מערב השומרון וכ-70.5 אלף נפש ב-16
יישובי ואדי ערה שבין ביאדה, זלפה וסלם בצפון, לבין לכביש
צומת עירון-באקה אל גרביה-ג'ת בדרום (טבלה 1 ומפה 2).
היישוב הערבי הגדול ביותר הוא העיר אום אל-פאחם, שמנין
תושביו היה 23.1 אלף בסוף 1987. (רקע כללי על האזור
שמאלי, שגל וסופר, 1985).

3.2 באזור עירון-ריחן חיו בסוף 1987 כ-2,200 יהודים. מהם חיו
כ-300-400 בשלושת יישובי גוש שקד-ריחן וכ-1,800 ביישובים
מי-עמי, קציר, ברקאי, מענית ומצר, הפרוסים בדרום מזרח עמק
עירון ממערב לקו הירוק (1).

3.3 מעבר לעובדה שהאוכלוסיה הערבית בנחל עירון מהווה רוב מחלט
של כ-98 אחוז, קצב גידולה מדהים (טבלה 2). בשעה שהאוכלוסיה

(1) בתחומי אזור טבעי 'הר אלכסנדר', כפי שהוא מוגדר על-ידי
הלמ"ס, מצויים 14 מהיישובי הערביים בנחל עירון (באקה אל
גרביה וג'ת אינם כלולים) ו-3 יישובים יהודיים (גבעת
נילי, עמיקם ורגבים) הממוקמים בדרום רמת מנשה. אוכלוסית
יישובים אלה אינה כלולה בנתונים על היישוב היהודי.

'א י ת ו ת'

טבלה 1:
אוכלוסית יישובי נחל-עירון 1961-1987
ועל-פי תכנית 7 מליון
(האוכלוסיה באלפים)

תכנית 7 מליון		ה או כ ל ו ס י ה				
2010	1995	1987	1983	1972	1961	האוכלוסיה
א.נ.	א.נ.	72.3	63.3	43.0	24.5	כל האוכלוסיה
-	-	(21)	(20)	(20)	(18)	
135.1	86.6	70.5	61.8	42.0	23.7	ערבים
-	-	(16)	(16)	(16)	(15)	
א.נ.	א.נ.	1.8	1.5	1.0	0.8	יהודים
-	-	(5)	(4)	(4)	(3)	
-	-	97.5	97.6	97.7	96.7	% ערבים

מקור: ישראל, למ"ס פרסומי מפקד האוכלוסין והדיוור;
רשימת היישובים, אוכלוסיתם וסמליהם;
ישראל, משרד הפנים, תכנית ארצית לפיזור האוכלוסיה
בת 7 מליון.

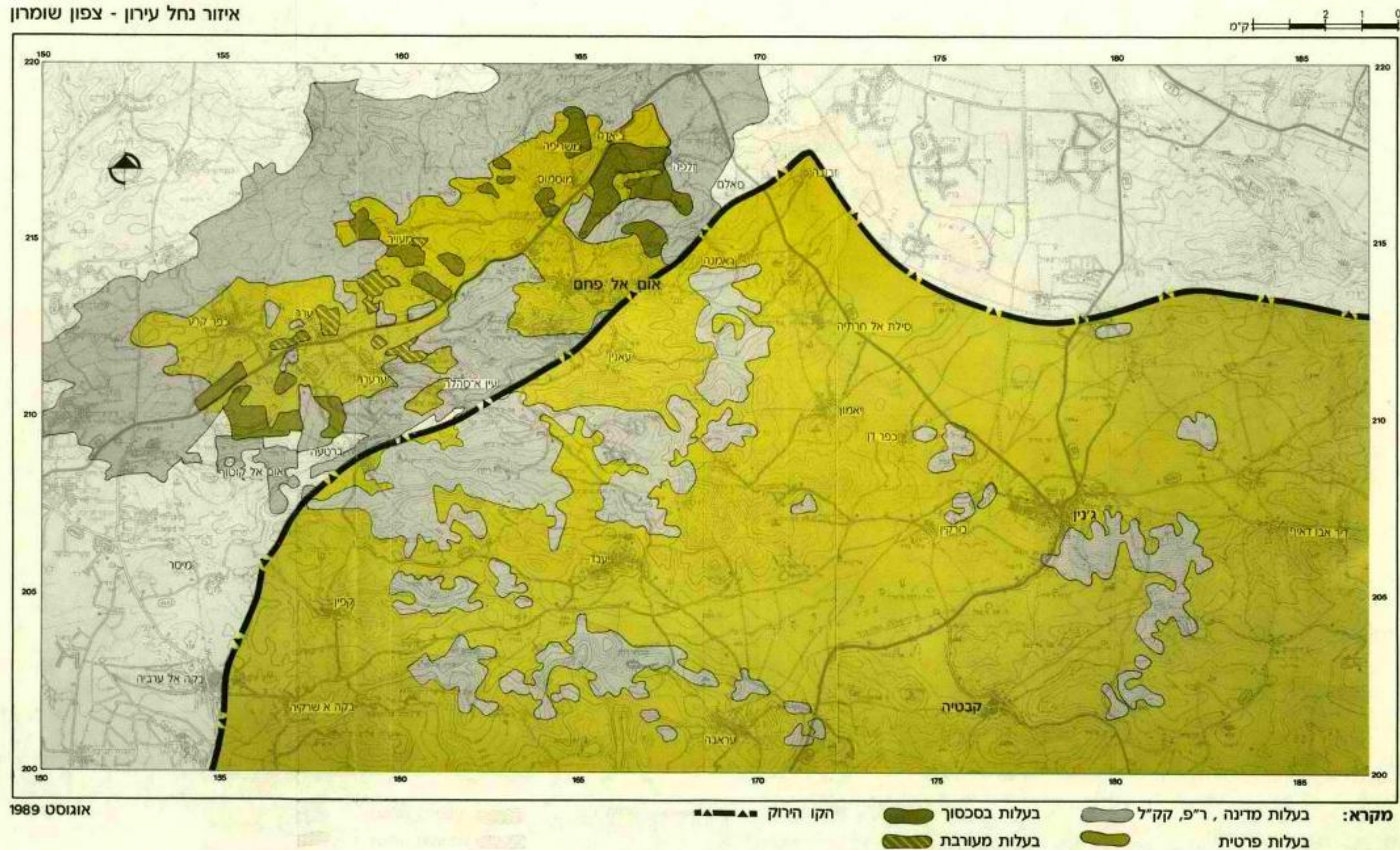
טבלה 2:
תוספת האוכלוסיה והגידול השנתי הממוצע
של האוכלוסיה בתקופות נבחרות 1961-1995
(התוספת באלפים והגידול באחוזים)

ה ת ק ו פ ו ת				
-1987	-1983	-1972	-1962	האוכלוסיה
1995	1987	1983	1972	
16.1	8.7	19.8	18.3	ערבים:
2.56	2.92	3.47	5.06	תוספת גידול שנתי
א.נ.	0.3	0.5	0.2	יהודים:
-	4.04	3.64	0.81	תוספת גידול שנתי

מקור: טבלה 1

מצב בעלויות באיזור נחל עירון - צפון שומרון

איזור נחל עירון - צפון שומרון



'א י ת ו ת'

- היהודית גדלה במאות גדלה האוכלוסיה הערבית באלפים! כך למשל, ב-4.5 השנים שבין מפקד 1983 ועד לסוף 1987, גדלה האוכלוסיה היהודית ב-300 נפש, כולל תוספת של יישוב אחד, קציר (2), ואילו מספר הערבים גדל בכ-8,700 נפש. על-פי התכנית הארצית לתפוצת האוכלוסיה בת 7 מליון תגיע תוספת האוכלוסיה הערבית בנחל עירון לכ-16 אלף נפש עד ל-1995. אם נניח כי גידול האוכלוסיה הערבית באזור שקד-ריחן יהיה רק כ-3% לשנה (שעור נמוך לאוכלוסיה הערבית בשומרון) היא תמנה כ-23,000 נפש ב-1995. זוהי תוספת של כ-5,000 נפש ב-8 שנים.
- 3.4 אפילו אם יקום היישוב העירוני המוצע, ואפילו אם הוא יאוכלס יחד עם יתר יישובי עירון-ריחן במהירות שאין לה תקדים, תהא התוספת נטו של האוכלוסיה הערבית באזור גדולה יותר!
- 3.5 למרות המאזן הדמוגרפי הנחות של האוכלוסיה היהודית בנחל עירון, ולמרות שבאזור עובר ציר תחבורה מרכזי המקשר את מרכז הארץ לצפונה, לא זכה האזור, עדיין, למעמד של 'אזור בעיה' המחייב מדיניות התיישבותית נמרצת. ההסבר, אולי, לחוסר תשומת הלב נעוץ בכך שהאזור הועבר לידי ישראל במסגרת הסכם שביתת-הנשק עם ירדן ב-1949, וכי מתגוררת בו פחות מ-9% מהאוכלוסיה הערבית של ישראל. בכל מקרה ברור על-פי המעשים והמדיניות כי ה'איום' של רוב ערבי בגליל (שם יושבת מחצית האוכלוסיה הערבית הישראלית) נקלט חזק יותר בתודעת קובעי המדיניות. רק בעשור האחרון היתה תנופת התיישבות באזור, אך זו קשורה בעיקר באיכלוס צפון השומרון.
- 3.6 סכום: תכניות ההתיישבות לאזור עירון-ריחן שהוכנו על-ידי גופים שונים בעשור האחרון, היו ביטוי לדאגה ההולכת וגוברת ביחס לעתיד המאזן הדמוגרפי של האזור. במסגרת זו יש לראות גם את ההצעה להקים יישוב עירוני-פרברי בגבעת הברכה. יישוב זה, אם יקום, אמור לסייע לשיפור המאזן הדמוגרפי ולהגביר את הנוכחות של יהודים באזור. המציאות, כפי שתוארה לעיל, מחייבת לראות את ההתיישבות המוצעת כפרוייקט לאומי, ומצדיקה להציבו על סדר-היום בעדיפות גבוהה.

(2) חריש שנוסד ב-1982 קטן מ'סף הגודל' לקטגוריה של יישוב לפי הגדרות הלמ"ס, והוא מוגדר כ'מקום'.

.4

אסטרטגיות התיישבות חלופיות:4.1 מאזן דמוגרפי מול נוכחות גיאוגרפית:

4.1.1 במהלך ההתיישבות בארץ ישראל ננקטו שתי אסטרטגיות התיישבותיות חלופיות אשר השלימו זו את זו בתהליך ההתיישבותי הכולל:

1. יצירת נוכחות בשטח בעזרת פריסה של מספר גדול של יישובים קטנים, בדרך כלל יישובים כפריים;
 2. מאמץ לשיפור המאזן הדמוגרפי באזור היעד ההתיישבותי לטובת היהודים. אסטרטגיה זו ניתנת להשגה בדרך היעילה ביותר בעזרת יישוב עירוני.
- 4.1.2 שתי האסטרטגיות שונות זו מזו במאפיינים רבים, והן מתאימות ליישום, כל אחת בנפרד או בדרוג, לפי תנאי המקום והזמן. ההבדלים העיקריים בין החלופות הם:

1. אסטרטגית הפריסה מושתתת על פיזור מאמץ לפיתוח תשתיות על פני מרחב גיאוגרפי גדול. היא יקרה הן בהקמה והן באחזקה ובאספקה השוטפת של השרותים. אסטרטגית המאזן הדמוגרפי לעומתה, נוקטת בגישה של ריכוז מאמץ נקודתי במגמה להשיג 'יתרון לגודל' בפיתוח תשתיות ובאספקת שרותים. היא נחשבת לזולה יחסית במונחים של עלות לנפש של השקעות בפיתוח ובתשתית, ובאספקה היומיומית של השרותים הבסיסיים.
2. אסטרטגית הפריסה יכולה להביא להשגת המטרה ההתיישבותית בעזרת מספר קטן יחסית של מתיישבים המונעים על-ידי אידאולוגיה חזקה או על-ידי שאיפתם למימוש איכות חיים בסגנון עירוני בסביבה כפרית; אסטרטגית המאזן מחייבת שיעמוד לרשותה מאגר גדול יחסית של מהגרים פוטנציאליים ושל משאבי השקעה בפרוייקטים כלכליים שיהא בכוחם לספק תעסוקה הולמת ומגוונת למועסקים ביישוב ובאזור.

4.2 סכום: שילוב בין שתי הגישות בפיתוח אזור התיישבותי קומפקטי, כגון זה המוצע לאתר הברכה וליישובים הסמוכים לו, עשוי להביא למיצוי היתרונות שבשתי האסטרטגיות. היתרון העיקרי שבשילוב הנ"ל, אשר מימושו מותנה בכך שיעמדו לרשות הפיתוח משאבי האנוש הדרושים (מהגרים), הוא ביכולת להגיע ליתרון לגודל בעלות נמוכה יחסית, ובמתן מענה לביקושים של טיפוס יישובים ושל אורחות החיים של רוב פלחי השוק.

5. תכניות לפיתוח התיישבות באזור עירון-ריחן:

(ריכוז התכניות במפה 1).

5.1 האקט הראשון לפריסת התיישבות יהודית באזור עירון היה הקמת מי-עמי כמושב שיתופי על הקו הירוק ומדרום לאום אל-פאחם ב-1963 (טבלה 3). מי-עמי היה הנציג היחידי של ההתיישבות היהודית באזור עירון-ריחן עד לשנת 1977. בשנה זו הוקם המושב השיתופי ריחן, שהיה חלוץ ההתיישבות היהודית באזור בקטע שממזרח לקו הירוק.

טבלה 3:
היישובים היהודיים באזור עירון-ריחן
לפי שנות הקמה

שם היישוב	נ.צ.מ. יישוב	צורת יישוב (1)	התנועה המיישבת	שנת איכלוס	יעד איכלוס משפחות (3)
מי-עמי	164212	32	העובד הציוני	1963	120
ריחן	163208	32	העובד הציוני	1977	120
שקד	166209	351	בית"ר	1981	250
חיננית	166210	351	המרכז החקלאי	1981	250
קציר	160210	351	התאחד האכרים	1982	400
חריש	155207	מקום	(2)	1982	-

סך-הכל יחידות איכלוס מתוכננות

1,140

מקור: הסוכנות היהודית המחלקה להתיישבות כפרית וההסתדרות הציונית העולמית חטיבת ההתיישבות, (1987). תכנית פיתוח לאזור נחל עירון - צפון שומרון, חבל/אזור הצפון. ישראל למ"ס, רשימת היישובים אוכלוסייתם וסמליהם, 31.12.1987.

- (1) צורות היישוב הן: 32 = מושב שתופי; 351 = יישוב קהילתי; מקום נקודה שהיתה פעם יישוב ואשר הוצאה מרשימת היישובים, או נקודה חדשה שהחלה להתאכלס אך עדין לא עמדה בתנאי של "יישוב" כלומר, מקום המאוכלס בקביעות על ידי 20 תושבים ויותר, שיש לו מנהל עצמי ושאינו בתחום הרשמי של יישוב אחר.
- (2) חריש יועד להיות קיבוץ השומר הצעיר.
- (3) יעדי האיכלוס על-פי תכנית 1987.

5.2 אתר עירון-יישוב עירוני יהודי:

5.2.1 במחצית השניה של עשור ה-70 הוזמן על-ידי אגף הפרוגרמות במשרד הבינוי והשכון, סקר לאיתור הפוטנציאל לפיתוח מגורים עירוניים בציר הגבעות שממזרח למישור החוף (קיפניס, 1978). בדוח הסקר כלולה תכנית רעיונית לפיתוח יישובים עירוניים בשני אתרים. אחד מהם, 'אתר עירון', ממוקם מצפון לואדי ערה.

5.2.2 האתר, שלו שלוש יחידות משנה (כולל אחת מדרום לנחל עירון וממזרח לברקאי), מכיל שטח הראוי לפיתוח עירוני בהקף של כ-21,000 דונם שרובו אדמות מדינה, חלקן מוכרז כשטחי אש בשימוש אקסטנסיבי. צה"ל היה מוכן לשקול בשעתו בחיוב אפשרות של ויתור חלקי על שטחי האש לטובת הפיתוח העירוני. צוות הסקר קבע כי ניתן ליעד לאתר עירון אוכלוסיה בת 50-70 אלף נפש בצפיפות ברוטו של 2 יחידות דיור לדונם. ההצעה להקים עיר גדולה באזור עירון, תואמת את עקרונות האסטרטגיה המכוונת להשגת מאזן הדמוגרפי בין יהודים לערבים באזור.

5.2.3 השיקולים לבחירת אתר עירון ולמתן עדיפות גבוהה לפיתוחו כיישוב עירוני היו:

1. האפשרות לשלב יישוב עירוני יהודי גדול בחבל נחל עירון המהווה אזור התיישבות ערבי רצוף.
2. הקמת יישוב(ים) עירוניים לוויניים (פרבריים) לאזור חדרה רבתי אשר משרד הבינוי והשכון ראה בו (במהלך עשור ה-70) כמועמד להיות אזור מטרופוליני.
3. המצאות יחידת השטח העיקרית של אתר עירון על קטע דרך ראשית המוליכה מצומת עירון בואך אליקים, שם היא מתחברת עם כביש ואדי מילח. זהו קטע דרך של 'הציר המזרחי' (כביש מספר 6) המתוכנן כקטעי דרך ראשית וקטעי דרך מהירה מצפון הארץ לדרומה.
5. צוות הסקר הניח כי הקטע מצומת עירון לרגבים, המאפשר נגישות טובה לאתר עירון, יקבל עדיפות לשנים הקרובות. עד לסלילת קטע דרך זה, המהווה תנאי להמראתו של היישוב העירוני באתר עירון, תחובר העיר המוצעת למערכת הדרכים על-ידי הדרך הקיימת לרגבים.

'א י ת ו ת'

6. האתר נגיש למוקדי תעסוקה, מסחר, שירותים ונופש במישור החוף, בעיקר באזור חדרה. הנגישות תאפשר את פיתוח היישוב העירוני המוצע בשלבים.

7. האתר הכולל הציע גמישות בפיתוח. גמישות זו באה לביטוי בקיומו של תא השטח מדרום לנחל עירון המשתרע על כ-3,000 דונם. ההנחה היתה כי אתר זה יכול לשמש כאזור תעשייה לווני לעיר החדשה ולכל אזור ואדי ערה, או לשמש כאתר לפיתוח יישוב מגורים עירוני קטן כלוין לחדרה.

5.2.4 כמה מהנחות היסוד שעמדו לזכות הקמת יישוב עירוני גדול באתר עירון בסוף עשור ה-70 אינן עומדות למבחן כיום:

1. סלילת קטע הדרך הראשית מצומת עירון לברקאי אינה עומדת כיום על סדר היום. לחילופין, הרחבת כביש ואדי ערה והפיכתו לדרך דו מסלולית עם שני נתיבי תנועה לכל כוון, הועלתה לרמת עדיפות עליונה.

2. מאז ראשית שנות ה-80 התרחשה תנופת פיתוח באגף המזרחי של אזור עירון-ריחן. פיתוח זה קשור בהקמת יישובי גוש שקד-ריחן ממזרח לקו הירוק, והיישוב קציר וה'מקום' חריש שממערב לו (טבלה 3).

3. צה"ל העמיק את השימוש בשטחי האש שמצפון לאזור עירון. רמת הפתיחות של הצבא לוותר על השטח כיום נמוכה.

5.3 תכנית לפריסת יישובים מראשית ה-80:

5.3.1 בשנת 1981 פרסמה המחלקה להתיישבות/חטיבת ההתיישבות בסוכנות היהודית/ההסתדרות הציונית תכנית לפיתוח התיישבות יהודית באזור גבעות עירון-ריחן. התכנית היא המשך לתכניות מסגרת לגבול שומרון-השרון שהוכנו במהלך השנים על-ידי המחלקה להתיישבות ברוח 'תכנית אלון', והיא מושתתת על עקרונות אסטרטגית הפריסה הגיאוגרפית.

5.3.2 התכנית הציעה להקים גוש של 8-10 יישובים "על מנת להשיג מטרת-על של הבטחת נוכחות יהודית באזור בכמות ובתפרות מירבית במשך כל שעות היממה. השגת מטרה זו" כך קבעו המתכננים, "פירושה שינוי אופי האזור מאזור ריק מהתיישבות יהודית לאזור מיושב". לשם ביסוס כלכלי נקבע כי יפותחו באזור ענפי חקלאות, תעשייה ושירותים.

'א י ת ו ת'

5.3.3 מלבד אתרי ההתיישבות המופיעים בטבלה 3 מציעה התכנית את המרכיבים הבאים המהווים חלק מהפריסה הגיאוגרפית של ההתיישבות:

1. חמישה אתרי התיישבות. שני אתרים, מבוא דותן שהוקם מדרום לגוש ח'יננ'ית-שקד-ריחן וריחן ג' שטרם הוקם, מוצעים לצפון השומרון; ושלושה אתרים מוצעים לאזור שממערב לקו הירוק: האחד געדה, הממוקם בצפון מזרח תחום השיפוט של אום אל פאחם ואמור להיות שייך אורגנית לגוש יישובי עירון-ריחן; שני האתרים האחרים, מגידו ב' וגלעד ב', מוצעים לאגפו הצפוני של נחל עירון כעיבוי ליישובי המועצות האזוריות מגידו מנשה.

2. מרכז שרותים ומרכז תעשיה, שהקמתם מומשה כבר בסמוך לשקד. שני המרכזים עומדים כיום בפני הרחבה. יוזמי רעיון היישוב העירוני-פרברי בגבעת הברכה רואים במרכזים אלו חלק אינטגרלי מתכניתם.

5.3.4 תכנית המחצית השנייה של ה-80 (ראה סעיף 5.5) מציעה שורה של נושאים שלא הושגו ואשר חייבו תכנון מחודש:

1. פיתוח מערכת גושית בעלת אוריאנטציה פנימית לא עלה; יישובי עירון פיתחו זיקה לחדרה ולמערכות אחרות בארץ; זיקת יישובי צפון השומרון היתה למרכז השומרון.

2. חלק מהיישובים, בעיקר ממערב לנחל עירון, לא הוקם, ויעדי האכלוס לא התממשו.

5. מימוש תכנית הפיתוח, ששמה דגש על חקלאות ועל מקורות תעסוקה מקומיים, לא עלה או שפיגר אחר ההתיישבות. כתוצאה מכך תפסה היוממות (הנסיעה לעבודה) משקל כבד.

6. פיתוח השרותים לא הגיע להיקף המתוכנן. בית הספר כבר פועל בשטח, אולם טרם פותחו שרותים חיוניים אחרים.

7. עם שינוי מדיניות הפיתוח תוך כדי ביצוע התכנית, הוקמו באזור צפון השומרון המורחב יישובים נוספים אשר ביזרו את מאמצי הפיתוח והחלישו את מגמת התכנית לריכוז מאמץ.

5.4 ריכוז מאמץ בגוש שקד-ח'יננ'ית: מרכז אזורי גדול:

5.4.1 בשנת 1984 הוכנה עבור משרד הבינוי והשכון, שהיה מופקד על ביצוע חלק ניכר מהפיתוח באזור יש"ע, תכנית פיתוח צפון השומרון (איתות, 1984). התכנית נועדה להנחות את

'א י ת ו ת'

- פעולות המשרד בפיתוח האזור במתואם עם אזוריים סמוכים -
דרום הגליל ואזור עירון, עד לשנת 2010.
- 5.4.2 היות והאזור אינו נמצא באזור הביקוש הגבוה, הונח כי רמת פיתוחו, ומכאן גם גודל אוכלוסיתו, יהיו צנועים. על פי התחזית שנערכה במחצית הראשונה של עשור ה-80, נקבע כי יעד האוכלוסיה היהודית לשנת 2010 יהא 5,000-10,000 נפש.
- 5.4.3 יעד האוכלוסיה הנמוך הכתיב גם את הפתרון התכנוני שעיקרו הפסקת הקמת יישובים חדשים תוך ריכוז מאמץ לביסוס הקיים (כ-50-100 משפחות ביישוב), ופיתוח מוקד עירוני קטן בגוש חניננית-שקד שישמש גם כמוקד לשרותים ולתעשייה.
- 5.4.4 הפיתוח העכשוי עוקב בחלקו אחר המלצות התכנית, בעיקר בכל הקשור לפיתוח אזור התעשייה והשרותים בשקד. יתר תחזיות האיכלוס, ובעיקר אלו שנועדו ליישובי העומק לא מומשו, ותנופת הפיתוח של מחצית ה-80 נבלמה כמעט לחלוטין.
- 5.4.5 הרעיון להקצות כ-3,000 דונם להרחבת חניננית-שקד (חניננית ב' נ.צ.מ. 1660-2105), תואם את המלצות התכנית שהוגשה למשרד השיכון. היות והאתר המוצע מאופיין ברובו בשיפועים חריפים ומבוחר בגאיות, יש לדחות את ההצעה להרחבת חניננית ולהעדיף כיום את החלופה של אתר הברכה.
- 5.5 תכנית לפריסת יישובים-המחצית השניה של ה-80:
- 5.5.1 באוגוסט 1987 הגישה הסוכנות היהודית/ההסתדרות הציונית תכנית פיתוח לאזור נחל עירון-צפון השומרון. התכנית עוסקת באזור עירון וצפון השומרון והיא באה בתגובה לאי הצלחת תכנית הפריסה של ראשית שנות ה-80 (סעיף 5.3.4).
- 5.5.2 התכנית הציעה ארבעה שינויים עיקריים:
1. ארגון מוניציפאלי אשר לפיו תשמשנה המועצות האזוריות הגובלות באזור התכנון כמסגרות תומכות עד שהיישובים יגיעו לבשלות בעשור הראשון של המאה הבאה. לכשיבשילו התנאים, תוקם באזור מ.א. חדשה עירון-שומרון.
 2. הבסיס הכלכלי, ומכאן גם אופי היישובים, יושתת בעיקר על תעשייה, תיירות ושרותים. החקלאות תהא משנית בלבד, וקיומה יותנה בזמינות גורמי ייצור.

'א י ת ו ת'

3. המרכז הגושי באזור ריחן-שקד יספק את רוב השרותים הציבוריים. בשני אזורי משנה, מנשה וגנים, יוקם מערך שרותים אזוריים מקומי בסף כניסה נמוך יותר.
4. האתרים מגידו ב', גלעד ב' וגעדה הוחלפו באתרים אחרים: פני-מגידו, גבעה 402, תל-אלונים, אסיף ואתר הברכה; היישובים חרמש ומבוא דותן הוצעו כיישובי לוויין לגוש עירון-ריחן. יעדי האיכלוס של היישובים החדשים (למעט יישובי הלוויין) מופיעים בטור תכנית מתונה שבטבלה 4.

טבלה 4:
יעדי איכלוס על-פי פרוגרמת תכנית 1989
(משפחות)

מ ס פ ר ה מ ש פ ח ו ת					
קליטה מתוכננת ל-1995	אכלוס מואץ	תכנית מתונה	1988	צורת יישוב	היישוב
יישובים קיימים:					
20	120	120	38	מושב שיתופי	מי-עמי
150	2,500	400	33	קהילתי פתוח	קציר
80	1,200	400	21	קהילתי פתוח	חיננית
20	120			מושב שיתופי/	ריחן (1)
(120)	(600)	120	8	הסבה לקהילתי	
150	600	250	78	קהילתי פתוח	שקד
400/200	2,500	400	-	מרכז עירוני	הברכה
50	250	250	-	קהילתי	תל-אלונים
150	200	200	-	קהילתי	אסיף
25	500	200	-	קהילתי	פני-מגידו
-	200	200	-	קהילתי	גבעה 402 (2)
50	500	250	-	קהילתי	ריחן ג'
/875 /7,390 2,790 178				סה"כ	
1.075 7,870					

מקור:

The Jewish Agency/The World Zionist Organization (1989).
Nahal Eron Project, Five Year Plan for the Development
of the ERON-REIHAN REGION.

- (1) בסוגרים גודל האוכלוסיה למקרה שהמושב יוסב ליישוב קהילתי.
(2) ע"פ סכום בועדת גבולות אום אל-פאחם לא יוקם היישוב גבעה 402.

'א י ת ו ת'

5.5.3 תכנית 1987 שנקטה באסטרטגית הפריסה קבעה את יעדי האוכלוסיה הבאים:

1. לאחר 10 שנים (מחצית ה-90) יתגורר באזור עירון-ריחן כ-300 משפחות ובאזור גבעות מנשה כ-160 משפחות.
2. כעבור 20 שנה, כלומר במחצית העשור הראשון של המאה הבאה, יהיו יעדי האוכלוסיה 610 משפחות בעירון-ריחן וכ-360 בגבעות מנשה.
3. על-פי תכנית הפריסה תמנה כל אוכלוסית האזור כ-1,800 נפש במחצית ה-90, וכ-3,500 עשר שנים מאוחר יותר.

5.6 פריסה וריכוז מאמץ - תכנית 1989:

5.6.1 בינואר 1989 פרסמה המחלקה/החטיבה להתיישבות בסוכנות/ההסתדרות הציונית תכנית פיתוח חמש שנתית לעירון-ריחן (The Jewish Agency and The World Zionist Organization 1989).

התכנית מציעה דרכים לאכלוס האזור בקצב מואץ בפרק זמן קצר. באסטרטגית הפיתוח הבסיסית שלה, כלומר, בכל הקשור לפריסת היישובים וליעדי אוכלוסיתם, מהווה תכנית 1989 המשך ישיר לתכנית 1987. היא שונה מקודמתה במרכיבים הבאים:

1. התכנית נותנת לגיטימציה לפיתוח אתר הברכה (ששטח אתרו הוכפל) כיישוב עירוני שישמש כמוקד אזורי, הן מהבחינה הגיאוגרפית והן מהבחינה התפקודית, ל'אשכול' היישובים הכפריים (רובם קהילתיים) של אזור עירון-ריחן; וכמוקד מקשר בין יישובי גוש ריחן ליישובי גוש עירון. התכנית קובעת לאתר הברכה שני יעדי אוכלוסיה (טבלה 4):
 (1) איכלוס מתון של 400 משפחות, יעד התואם את אסטרטגית הפריסה, כפי שהוצעה בתכנית 1987;
 (2) יעד איכלוס מואץ, לפיו תמנה אוכלוסית אתר הברכה 2,500 משפחות (כ-10,000 נפש) בשנת היעד.
2. התכנית מציעה פרוגרמה ל-5 השנים עד 1995 (טבלה 4). על-פי הפרוגרמה אמורים להיות מוקמים באזור 5 יישובים, כולל אתר הברכה שיעד אוכלוסיתו הועמד על 200-400 משפחות. סה"כ האוכלוסיה המיועדת לאזור עד ל-1995, כולל ביישובים קיימים וביישובים חדשים, היא 875-1,075 משפחות או כ-4,000 נפש.

'א י ת ו ת'

3. התכנית מלווה בתכנית חומש להשקעות שתוטל על הקופה הציבורית (הסוכנות היהודית, ההסתדרות הציונית והממשלה). סה"כ העלות הישירה לקופה הציבורית מגיעה לכ-26.3 מליון דולר כדלקמן:
- (1) עלויות הפיתוח של היישובים החדשים, כולל סיבסוד הבניה הפרטית, כ-15.9 מליון דולר (טבלה 5).

טבלה 5:

עלויות פיתוח היישובים החדשים ע"ח הקופה הציבורית
על-פי יעדי האיכלוס עד שנת 1995: תכנית 1989
(אלפי דולר)

ה י י ש ו ב						הנושא
סה"כ עלות הפיתוח	ריחן 'ג'	פני- מגידו	אסיף	תל- אלונים	הברכה	
2,163 (22.5)	500 (5)	200 (3.5)	950 (10)	450 (3.5)	63 (0.5)	דרך גישה (קילומטרים)
10	ל.מ.	ל.מ.	ל.מ.	ל.מ.	10	חיבורי תשתית לראש השטח (1) פיתוח גלעין היישוב
5,750 2,450	1,000 200	1,000 150	1,750 200	1,000 150	1,000 1,750	מבני ציבור אזור תעשייה/ שרותים עצמאי
1,500	200	300	300	700	-	סה"כ פיתוח
11,873	1,900	1,650	3,200	2,300	2,823	סיבסוד הבניה למגורים (2)
4,000	500	-	1,000	500	2,000	סה"כ עלות
15,873	2,400	1,650	4,200	2,800	4,823	

מקור:

The Jewish Agency/The World Zionist Organization (1989)/
Nahal Eron Project, Five Year Plan for the Development
of the ERON-REIHAN REGION.

- (1) ל.מ. לא מדווח.
(2) בהנחה שהמתיישבים יקבלו הטבות של אזור פיתוח א' (כ-\$10,000);
בתל-אלונים ובריחן ג' לא נרשמה הוצאה כזו במקור.

'א י ת ו ת'

(2) עלויות חיזוק היישובים ופיתוח פרוייקטים אזוריים
כ-10.4 מליון דולר (טבלה 6).

טבלה 6:
פרוייקטים אזוריים ולחיזוק יישובים קיימים
ע"ח הקופה הציבורית עבור אוכלוסית 1995
(אלפי דולר)

הפרוייקט	עלות
פרוייקטים כלכליים ושרותיים באזור	2,082
שיפור כבישים אזוריים	2,300
השלמת גורמי יצור ליישובים קיימים	1,500
רכישות/החלפות קרקע (1)	4,500
סה"כ פרוייקטים אזוריים ויישוביים	10,382

מקור:

The Jewish Agency and The World Zionist Organization
(1989). Nahal Eron Project, Five Year Plan for the
Development
of the ERON-REIHAN REGION.

(1) לפי התכנית יש להשלים רכישות בתל אלונים, בגבעת 402, באסיף,
במי-עמי, באתר הברכה ובריחן.

5.6.2 כמו התכניות שקדמו לה, גם תכנית 1989 מניחה כי פוטנציאל
המתיישבים לאזור מצוי במישור החוף, בעיקר באזור חדרה
פרדס-חנה וביישובי המטרופולין (תל-אביב וחיפה), ובקרבת
בני דור-ההמשך של היישובים הכפריים באזורים הסמוכים.

6. סכום - הצורך וההצדקה להקמת יישוב.

עירוני-פרברי בגוש עירון-ריחן:

6.1 התיישבות מפותרת או ריכוזית?

6.1.1 ההתיישבות המפותרת, כלומר פיזור המאמץ ההתיישבותי במקום לרכז, נתפסת כיום כאחד הגורמים להצלחה החלקית של מדיניות פיזור האוכלוסיה:

1. אלו היו סיכומי המחקר ביחס להקמתן של למעלה מ-30 ערים חדשות בשנות ה-50 וראשית ה-60. מחקרי הערכה ותכניות פיתוח שבאו אחריהם המליצו, כי על-מנת לתקן את המעוות, יש לפעול לריכוז מאמץ במספר אתרים בעלי פוטנציאל צמיחה אמיתי.

2. זו גם המסקנה העולה מהמחקר על ההתיישבות החדשה בגליל שבמהלכה הוקמו, על-פי עקרון אסטרטגית ה'פריסה', למעלה מ-50 יישובים ששינו את מפת ההתיישבות בגליל בסוף שנות ה-70 וראשית ה-80 (כרמון, לו-יון, ליפשיץ, צ'מנסקי, עמיר וקיפניס, 1989). בתכנית השיקום העולה עתה על סדר היום בפורומים שונים, מושם דגש על ריכוז מאמצי פיתוח בכמה יישובים. ריכוז המאמץ מיועד להביא במהירות לגודל אוכלוסיה שתצדיק את קיומם של מרבית השרותים הבסיסיים, וכדי לאפשר ליישובים סמוכים להנות מהיתרון לגודל אשר יושג באזור.

6.1.2 מבקרי ההתיישבות החדשה טענו כי עדיף היה לרכז את מאמצי הפיתוח ביישוב עירוני כמו כרמיאל, ולא לבזרם על הרבה התחלות מבלי שאף לא אחת מהן הצליחה להגיע ל'המראה'. הקמת היישובים הרבים והצורך לספק להם שרותים בסיסיים נתגלתה כיקרה פי כמה מהעלות של קליטת אותו מספר תושבים ביישוב עירוני קיים. המספרים המצוטטים מדברים על עלויות לנפש הגבוהות פי 2.5-3.0 פעמים ויותר בהקמת תשתיות תוך יישוביות (3); פי 4.9 יותר בשרותי מנהל; ופי 2.74 יותר בסל שרותים המוניציפאלי הכולל (טבלה 7).

6.1.3 ממחקרים עולה כי האוכלוסיה שהשתקעה ביישובים, ברובה מאזור חיפה רבתי ומהיישובים העירוניים והכפריים של הגליל, לא היתה מגיעה לגליל ו/או לא נשארת בו אלמלא הוקמו היישובים במתכונתם (עוז, 1987; Kipnis, 1989).

(2) הערך של פי 3 נקבע על ידי (צ'מנסקי וליפשיץ, 1989). הערכים האחרים על פי המקור המופיע בטבלה 7.

טבלה 7:

ההיחס בין העלות לנפש של פיתוח תשתית למגורים,
של בנית יחידת מגורים ושל השרותים המוניציפאליים
בין יישוב כפרי/עירוני חדש לבין עיר חדשה טיפוסית.

היחס	סעיף העלות
	<u>פיתוח תשתית ובניה:</u>
2.50	פיתוח תשתית באזורי מגורים
1.20	בניית יחידת דיור חד-משפחתית בסטנדרט של עד 80 מטר מרובע
=====	
	<u>עלות שרותי הציבור:</u>
4.90	מנהל
2.74	סל שרותים בסיסי
=====	

מקור: חושב על-ידי המחבר בעקבות וינשל, לפידות,
(1980) אספקטים חברתיים כלכליים של ההתיישבות
היהודית בגליל, ניתוח ראשוני.

ראה גם

Kipnis, B. (1989). "Untimely Metropolitan-Field
'Rurban' Development-Rural Renaissance As a
Geopolitical Process in Israel" Geography
Research Forum, vol. 9.

6.1.4 חלק מנסיון העבר ביחס להצעה להקים באזור עירון-ריחן
יישוב עירוני הוא כי ריכוז המאמץ על אתר אחד אשר ישולב
ביישובים הקיימים באזור, יתן את המענה הנכון ביותר
לביקושים של פלחי השוק הקיימים כיום בחברה הישראלית;
יאפשר השגת יתרון לגודל בריכוז גיאוגרפי אחד, יתרון
החיוני לשם אספקת השרותים הבסיסיים; ואמור לחסוך
משאבים שידרשו להקמת יישובים מרובים ולאחזקת מערכת
השרותים שלהם.

6.2 היתרונות שבהקמת מרכז עירוני באתר הברכה:

6.2.1 חוות דעת זו גורסת כי יש להעדיף את הקמת המוקד העירוני-
פרברי באתר הברכה. זאת בהשוואה לאתרים אחרים שהוזכרו
בדוח זה כגוון אתר עירון (ראה סעיף 5.1 והסבר מפורט על
השיקולים לאי העדפה בסעיף 5.2.4); ואתר חיננית ב', (ראה
סעיף 5.4.5). העדפה זו מנומקת בטעמים הבאים:
1. אתר הברכה שקיבולתו כ-2,500 יחידות (טבלה 4), כאשר
ישולב בתפיסה תכנונית נכונה במערכת היישובים הקיימים

'א י ת ו ת'

באזור עירון-ריחן, הוא הנוח ביותר מבחינה טופוגרפית ומבחינת מיקומו הגיאוגרפי למיקום היישוב המוצע. למיקום הגיאוגרפי שלושה יתרונות: מרכזיות ביחס למערכת היישובים הקיימים; סמיכותו לדרך קיימת המתוכננת להרחבה; והמצאותו חלק ממנו בתחומי הקו הירוק.

2. המערך המשולב של היישובים שיישענו על היישוב העירוני-פרברי באתר הברכה יאפשר קליטת פלחי שוק מגוונים:

- (1) פלחי שוק של המעוניינים להקלט ביישובים בעלי אופי עירוני-פרברי, קהילתי פתוח או סגור, ו/או חקלאי;
- (2) פלחי שוק של המעוניינים להתיישב על פי שאיפותיהם הפוליטיות ביישוב הממוקם ממערב לקו הירוק או ממזרח לו;

- (3) פלחי שוק של המעוניינים למצוא תעסוקה במקום, או כאלה אשר יעדיפו לשמור על מקום עבודתם הקודם (אגב, ועד היישובים פועל במרץ כדי להביא לאזור יזמים בתחום התעשייה והתיירות).

3. קיימת סבירות גבוהה כי פיתוח אתר הברכה, המשתרע משני צידי הקו הירוק והמהווה מוקד למערכת יישובי עירון ושומרון, יזכה ללגיטימציה של כל גווני הקשת הפוליטית. השגת הלגיטימציה, בין היתר משום רגישותו הדמוגרפית של האזור, תזכה אותו במעמד מועדף כפרוייקט לאומי. מעמד כזה יביא לייצוב אוכלוסייתו הנוכחית, ויתן תנופה לקליטת אוכלוסיה ויזמים אשר ינצלו את התנאים המועדפים למימוש כוונותיהם.

4. פיתוח כביש ואדי ערה, המתוכנן כדרך מהירה דו-מסלולית בעלת שני נתיבים בכל כיוון, יאפשר את נגישותו של אזור עירון-ריחן למוקדי תעסוקה ושרותים בעמק, בגליל התחתון הדרומי, ובמישור החוף. קטע הדרך שבין צומת כביש מי-עמי לביאדה עומד לפני ביצוע. ראוי לציין כי פיתוח כביש זה הוא חיוני גם להחשת הצמיחה הכלכלית-חברתית בגליל, והקמתו נהנית מסדר קדימויות לאומי גבוה.

5. הקמת יישוב עירוני המהווה מוקד להתיישבות הקיימת והמיוצגת בועד יישובי עירון-ריחן, הוא ערובה להקמתה של מערכת מוניציפאלית 'אחודה'. מערכת זו תשרת ביעילות

'א י ת ו ת'

ובכלכליות את היישובים שמשני צידי הקו הירוק. הקמת המערכת ה'אחודה' תואמת את רוח המלצות ועדת זנבר לרפורמה מוניציפאלית, ואת רוח המלצות מחקר להגברת השיתוף בין רשויות (עירונית וכפרית) המוגש בימים אלו לאגף הפרוגרמות במשרד הבינוי והשכון (קיפניס, מרטנס ואחרים, 1989).

6.3 החסכון שבהקמת יישוב עירוני-פרברי באתר הברכה:

- 6.3.1 ריכוז המאמץ להקמת יישוב עירוני-פרברי באתר הברכה יביא, לפחות בטווח הקרוב והבינוני, לחסכון משמעותי ביותר בעלויות הפיתוח. כל זאת תוך מתן סיכוי להגיע ליעדים הדמוגרפיים וההתיישבותיים במהירות גדולה יחסית.
- 6.3.2 החסכון העיקרי נובע מדחית הקמתם של ארבעת היישובים הקהילתיים המוצעים בתכנית 1989. יש לקבוע כי הדחיה מותנית בשמירת האופציות הקרקעיות להקמתם בעתיד.
- 6.3.3 טבלאות 5 ו 6 מראות כי ניתן לחסוך, על פי נתוני תכנית הפיתוח החמש שנתית לשנת 1995, כ-8.5 מליון דולר בעלויות הקמת היישובים ועוד כמה מאות אלפי דולר בגין דחית רכישת ו/או החלפות קרקעות הדרושות לשם אבטחת רציפות השטחים ביישובים שהקמתם תדחה. יש להניח כי הפיתוח המואץ באתר הברכה יחייב תוספת תקציבית מסוימת, אך זו נאמדת בכמה מאות אלפי דולר עד לשנת 1995 (4).
- 6.3.4 היות ומוצע לרכז את מאמצי הפיתוח באתר הברכה, יופנו לאתר זה כל עלויות הסיבסוד המיועדות לקליטת המתגוררים העתידיים. עלויות אלו מגיעות לכ-4 מליון דולר, והן ניתנות מהקופה הציבורית ישירות למתיישב על-פי קריטריונים של זכאות. הסיבסוד האמור מותנה בהקניית מעמד של אזור פיתוח א+ לאזור עירון-ריחן, ובמימוש קצב האכלוס על-פי הפרוגרמה.

(4) על-פי מחקר שערכה 'איתות' (1980) על עלויות פיתוח התשתיות (ביוב, מים, כבישים ותאורה) ביישובים כפריים (מושבים וקהילתיים) עולה, כי הכפלת כושר הקליטה של יישוב מ-100 ל-200 יחידות מוזיל את עלות פיתוח התשתיות הנ"ל בכ-25%-50%. יש להניח כי הגדלת הקיבולת ביישוב מעבר ל-400 יחידות, כפי שמתוכנן לאתר הברכה, תקטין את העלויות בהרבה יותר. המחקר הוזמן ע"י המנהל לבניה כפרית והמחלקה להתיישבות.

6.4 סיכויי האיכלוס של אזור עירון-ריחן

הממוקד על אתר הברכה:

6.4.1 על סמך ניתוח מפורט של תחזיות האוכלוסיה לאזור צפון השומרון ושל מגמות ההגירה במישור החוף התיכון שנעשה במסגרת תכנית הפיתוח לצפון השומרון (איתות, 1984) נקבע כי פוטנציאל הגידול של אזור צפון השומרון הוא כ-5,000-6,000 נפש עד לשנת 2010.

6.4.2 היות ונתגלו תמורות עתיות בקצב ההגירה המושפעת, בין היתר, ממצב המשק הלאומי ומקצב העליה, הונח בהערכות הנ"ל כי אוכלוסית צפון השומרון עשויה להגיע עד לגודל של כ-10,000 נפש בעשור הראשון של המאה הבאה.

6.4.3 אנו מניחים כי רוב פוטנציאל האכלוס של אזור צפון השומרון ימצא את מקומו באזור עירון-ריחן. מימוש הפוטנציאל מותנה בנקיטת אסטרטגית פיתוח העונה על הביקושים של רוב פלחי השוק האפשריים. המשתמע מקביעה זו הוא, כי אוכלוסית אזור עירון-ריחן (כולל האוכלוסיה הקיימת המונה כיום כ-2,200 נפש), תגיע לכ-7,500-12,000 בעשור הראשון של המאה ה-21.

6.4.3 בנסיון לבסס את הערכת פוטנציאל האיכלוס של אזור עירון-ריחן הובאו בחשבון הגורמים הנוספים הבאים:

1. בעשור ה-80 מסתמנת האטה בשעורי מאזן ההגירה השלילית של יהודים מנפת חדרה. בסוף ה-70 היה מאזן ההגירה השלילית כ-12.2 לכל 1,000 נפש במוצע. בין 1982-1987 היו שעורי המאזן השלילי הממוצע רק 2.5 ל-1,000. הגורם העיקרי לשינוי היה גידול של כ-46% בשעורי הנכנסים לנפה לעומת עליה של 5.8% בשעורי היוצאים ממנה.

2. יש להניח כי יחד עם שיפור מערכת הדרכים, עליה ברמת המינוע והצע אטרקטיבי של מגורים וחיי קהילה, ילך מאזן ההגירה של יהודים מנפת חדרה וישתפר. לפיתוח אטרקטיבי של מגורים וקהילה בעירון-ריחן (צפון-מזרח הנפה), עשוי להיות תפקיד מרכזי במשימה זו.

3. הפיתוח המוצע לאזור עירון-ריחן אמור להיות מופנה לפלחי שוק מגוונים (ראה סעיף 6.2.1), ולהיות מושתת על ריכוז מאמץ על יחידת שטח קטנה יחסית. ריכוז המאמץ נוסא בחובו שורה של יתרונות לגודל הכוללים, בין היתר,

'א י ת ו ת'

'סיפי כניסה' לשרותים ברמה גבוהה, ריבוד חברתי עשיר המאפשר הצע כוח-אדם במגוון מיומנויות החיוני למשיכת יזמים ולפיתוח מקורות תעסוקה אזוריים.

4. פיתוח כביש ואדי ערה לדרך מהירה יאפשר הרחבת תחום הנסיעה לעבודה של תושבי עירון-ריחן באופן משמעותי. ממחקרים עולה (צוק 1983; Kipnis, 1988, 1989) כי חלק מהמהגרים לאזורים הדומים לדגם המוצע לאזור עירון-ריחן נוטים לבצע 'הגירה חלקית' כלומר, להעתיק את מקום מגוריהם אך לשמור על מקום עבודתם קודם ההגירה.

5. טבלה 8 מראה כי אחוזים גבוהים יחסית מתושבי היישובים החדשים בגליל (משגב) ומתושבי כרמיאל נסעו לעבודתם יותר מ-41 דקות. טווח נסיעה כזה במערכת כבישים מהירים תאפשר לתושבי עירון-ריחן להנות מ'שדות התעסוקה' של מישור החוף (מהרצליה בדרום למפרץ חיפה בצפון), ושל אזור העמקים והגליל התחתון המרכזי. באלו מצויים כרבע ממקומות העבודה בישראל (טבלה 9). ב'שדות תעסוקה' אלו בולט במיוחד המשקל היחסי הגבוה של ענפי החקלאות, חשמל ומים, בנין, ותעשייה.

טבלה 8:

טווחי יוממות (נסיעה לעבודה) של מועסקים מכרמיאל ומועסקים מההתיישבות החדשה בגליל המרכזי לפי אמצעי נסיעה (1982 אחוזים)

המרחק בדקות		תושבי כרמיאל		תושבי היישובים החדשים (משגב)	
		פרטי	הסעה	ציבורי	פרטי
עד 10 ד'	(מיידית)	55	43	12	11
11-20 ד'	(קרוב)	-	19	38	9
21-30 ד'	(סביר)	20	14	-	17
31-40 ד'	(מרוחק)	-	7	13	15
41+ ד'	(רחוק)	25	17	37	48
סה"כ		100	100	100	100

מקור: 'איתות' (1983). תכנית פיתוח צפון השומרון, על בסיס סקר שדה שנערך באוניברסיטת חיפה ב-1982.

טבלה 9:
מועסקים במקומות עבודה שבנפות
יזרעאל, חיפה, חדרה והשרון 1987
לפי ענפים כלכליים (אחוזים)

מקדם	%	הענף הכלכלי
מִשְׁרָאֵל רִיכוּז		
1.73	42.1	חקלאות
1.03	24.9	תעשייה, כריה
1.45	35.5	חשמל ומים
1.29	31.4	בנין ועבודות ציבורית
0.90	22.0	מסחר וארוח
		פיננסים ושרותים
0.73	17.7	עסקים
0.95	23.3	שרותי ציבור וקהילה
0.93	22.6	שרותים אישיים
1.00	24.4	סה"כ
-	24.3	אחוז האוכלוסיה סה"כ
	21.1	אחוז האוכלוסיה היהודית

מקור: ישראל, למ"ס, (1988). שנתון סטטיסטי לישראל 1988

6. למרחקי היוממות גם הבט הפוך. יזמים פוטנציאליים אשר יבחרו להשקיע בעירון-ריחן יוכלו להסתמך, בשלב הראשון, גם על כוח עבודה מיומן המתגורר במישור החוף ובגליל. יש לצפות כי לאחר זמן ישתקע חלק מכוח-עבודה זה באזור.

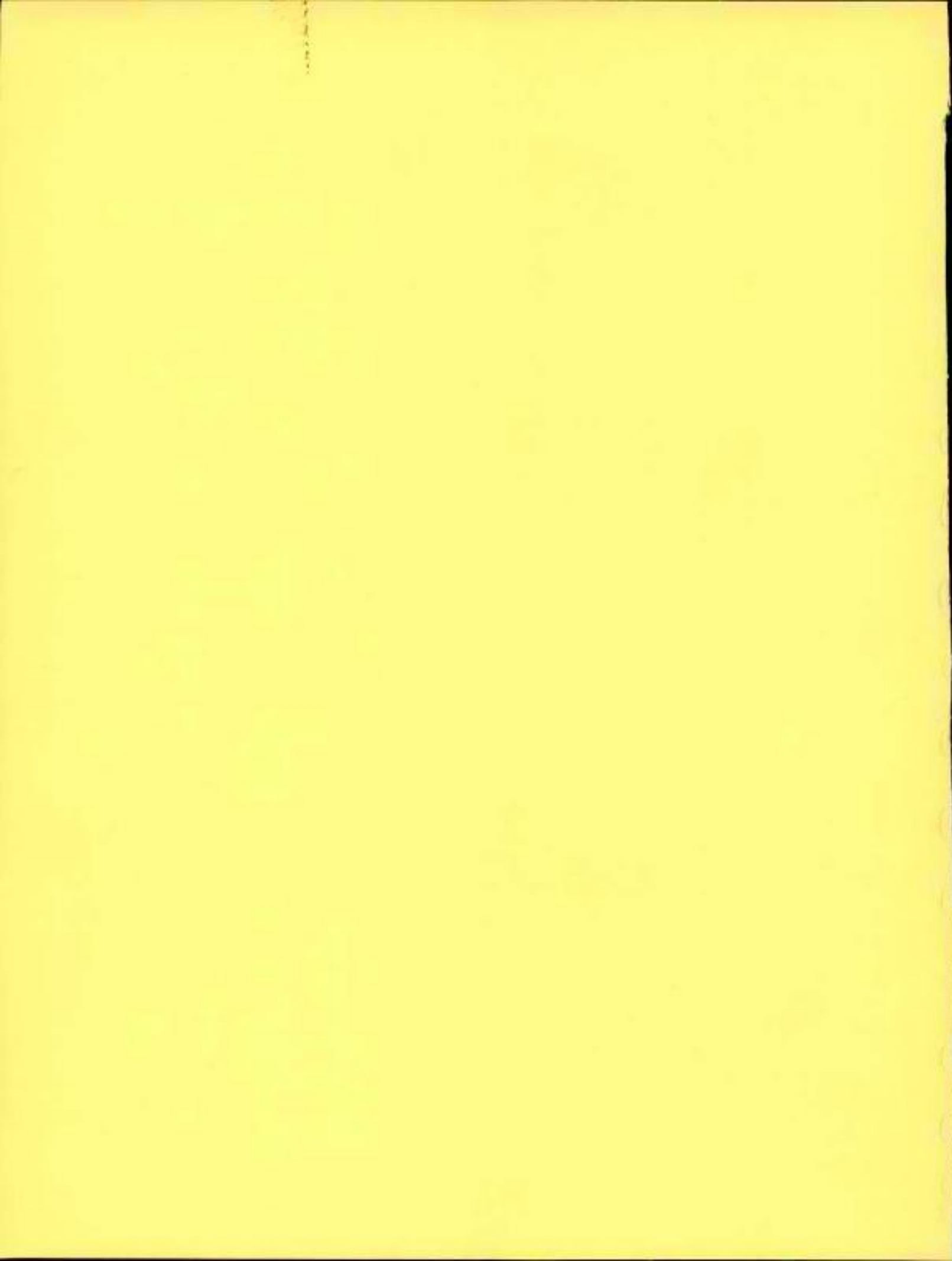
אנו מניחים, איפא, כי השיפור בכביש ואדי ערה יעשה את אזור עירון-ריחן לאטרקטיבי עבור מהגרים ומשקיעים פוטנציאליים הנחשבים כיום למרוחקים מידי ממנו.

7. הכרה באזור עירון-ריחן 'כאזור בעיה' המחייב מעורבות לאומית בסדר עדיפות גבוה, תקנה למשתקעים באזור - תושבים ויזמים, מענקים ותמריצים המקובלים באזור פיתוח בדרגה הגבוה ביותר. תמריצים אלו הם אמצעי לעשות את השתקעותם/השקעתם לכדאית בטווח הקצר.

6.5 סכום; לאור האמור בחוות דעת זו אנו קובעים כי יש צורך והצדקה להקים מרכז עירוני בעל אופי פרברי באזור עירון-ריחן. המיקום המתאים ביותר למרכז עירוני זה הוא אתר הברכה,

רשימת המקורות:

1. 'איתות' (1980). הערכת תכניות של יישובים כפריים חדשים.
2. איתות, (1984). תכנית פיתוח צפון השומרון.
3. המחלקה להתיישבות/חטיבת ההתיישבות בסוכנות היהודית/ההסתדרות הציונית (1981). תכנית לפיתוח התיישבות יהודית באזור גבעות עירון-ריחן.
4. הסוכנות היהודית/ההסתדרות הציונית (1987). תכנית פיתוח לאזור נחל עירון-צפון השומרון.
5. וינשל, לפידות, (1980) אספקטים חברתיים כלכליים של ההתיישבות היהודית בגליל. ניתוח ראשוני.
6. ישראל, למ"ס, פרסומי מפקד האוכלוסין והדיור 1983.
7. ישראל, למ"ס, (1988). שנתון סטטיסטי לישראל 1988.
8. ישראל למ"ס, רשימת היישובים אוכלוסייתם וסמליהם 31.12.1987.
9. ישראל, משרד הפנים, תכנית ארצית לפיזור האוכלוסיה בת 7 מליון.
10. כרמון נ', לו-יון, י', ליפשיץ, ג', עמיר, ש', צ'מנסקי, ד' וב. קיפניס (1989). ההתיישבות החדשה בגליל-מחקר הערכה, המרכז לחקר העיר והאזור, הטכניון.
11. צוק, ר. (1983). דגם משולב של תהליך חיפוש יעד למגורים בהדגמה: חיפוש מגורים בשולי מטרופולין חיפה. עבודת גמר, החוג לגיאוגרפיה, אוניברסיטת חיפה.
12. צ'מנסקי, וג. ליפשיץ (1989) "הפרק הכלכלי" ההתיישבות החדשה בגליל-מחקר הערכה, המרכז לחקר העיר והאזור, הטכניון.
13. קיפניס, ב. (1978) הפוטנציאל לפיתוח מגורים עירוניים בציר הגבעות, החברה ליסום, אוניברסיטת חיפה.
14. קיפניס, ב', מרטנס, ל', באני, א', יוגב, ד' רוטברג, נ' וח' ריינר (1989). ערי פיתוח ומועצות אזוריות, קווי יסוד למדיניות שיתוף פעולה, דוח מסכם, מוגש למשרד הבינוי והשכון ע"י משרד מרטנס הופמן, מהנדסים יועצים, תל-אביב.
15. שמואלי, א', שניל, י' וא' סופר (1985). המשולש הקטן, סדרת מונוגרפיות בחקר המזרח התיכון מס' 3 אוניברסיטת חיפה.
16. Kipnis, B. (1988). "Migrants' Linkages with Their Place of Origin: the Case of a New Town in Northern Israel", Geoforum.
17. Kipnis, B. (1989). "Untimely Metropolitan-Field 'Rurban' Development: Rural Renaissance As a Geopolitical Process in Israel" Geography Research Forum.
18. The Jewish Agency and The World Zionist Organization (1989). Nahal Eron Project, Five Year Plan for the Development of the ERON-REIHAN REGION.



יישוב חננית - הצעה לפיתוח וקליטה (5.89)

היישוב חננית הוקם בשנת 1980 על בסיס גרעין של 15 משפחות מיוצאי קווקז. בשנת 1984 הועלה גרעין של 11 משפחות מבני המושבים - במטרה להרחיב ולפתח את המקום.

גרעין זה לא נקלט עקב בעיות חברתיות שנגרמו מהעדר ליווי מתאים של המוסדות המיישבים וממחסור במקורות תעסוקה הולמים.

בשנים האחרונות נעשה נסיון לקליטת משפחות בודדות שלא מיוצאי קווקז-אך גם נסיון זה נכשל, כמוהו נכשלו גם פניות לקליטת משפחות מיוצאי קווקז מקרב תושבי עיירות פיתוח בהן קיימים ריכוזים גדולים של בני עדה זו.

כיום, מתגוררות ביישוב חננית 17 משפחות, שמתוכם 15 הן מיוצאי קווקז. לאור לקחי העבר, ומתוך שיחות עם התושבים המתגוררים כיום ביישוב, מסתמנת גישה חיובית לנושא קליטתן של קבוצות מאורגנות של משפחות-במטרה לצאת בתנופת פיתוח- אשר תחלץ את היישוב מן המשבר בו הוא שרוי.

הצעות לפתרון ולקידום היישוב:

1. בתחום התעסוקה: כפעולה מקדימה - יש להכין בדיקה כלכלית של ענפי התעסוקה-השונים במקום.

יש למצוא מקורות תעסוקה חלופיים לבעלי האווזיות בהתאם לקרטיונים הבאים: 1. וותק המתיישב

2. התאמת המתיישבים למגוון רחב של ענפי תעסוקה.

3. יש לכרוך אפשרות להשגת מכסה באמצעות התנועה המיישבת.

4. יש לסייע לכל התושבים במציאת מקורות תעסוקה הולמים.

2. בתחום הקליטה: יש לפעול לקליטת שני גרעיני משפחות המונים 15 משפחות כל אחד. א. הגרעין הראשון יאכלס את 15 המבנים אשר עומדים שוממים.

לצורך זה- על הסוכנות להעמיד בתים אלה לרשות היישוב על מנת לעודד רכישת בתים אלה יש להרחיב כל אחד מהם לשטח של 120 מ"ר (כלומר תוספת של 50 מ"ר).

התנועה והסוכנות יערבו לכל ההלוואות אשר יידרש להן היישוב בזמן הבנייה.

עלות הבנייה כ-1,000 עד 1,200 ש"ח למ"ר וסה"כ מחירה של יחידת דיור, יהיה בסך של 60 עד 70 אלף ש"ח (לאחר סיכסוד המחיר ע"י הסוכנות).

ב. גרעין שני יהווה בסיס להקמתה של שכונה חדשה בסגנון של "בנה ביתך".

יש לפעול להכנת תשתיות ויישור השטח ע"י משרד השיכון, ובמקביל לדאוג למימון הסוכנות למענק בן 15,000 ש"ח לכל מתישב.

* יש לפרסם את מבצעי האיכלוס ביישוב, תקציב הפרסום יבוא מן המוסדות המיישבים- התנועה והסוכנות היהודית.

* יש להקל על קליטת מתישבים חדשים באמצעות כיטול תקופת המועמדות, והגמשת הקרטיונים לקבלה ליישוב.

מהלכים אלה ידרשו ליווי מקצועי צמוד מטעם התנועה והסוכנות בתחומי החברה והתעסוקה.

3. תרומתה של המועצה האיזורית שומרון לקידום היישוב, תתבטא בפיתוח ובשיפור השרותים הקהילתיים ובטיפול הנוי והסביבה.

אני תקווה שצעדים אלו יביאו למשיכת משפחות צעירות ליישוב, ויהוו בסיס להמשך קליטה ופיתוח בעתיד.

יעקב אבירם

יו"ר ועד היישובים

העתקים:

מר יצחק עופר - מנהל מרחב המרכז הסוכנות היהודית.

מר גברי סגתי - פרויקט נחל עירון - הסוכנות היהודית

מר נזר מנוחין - אגף הקליטה - הסוכנות היהודית

מר בני קצובר - יו"ר מועצה איזורית שומרון

מר אריה עופרי - ס/יו"ר מועצה איזורית שומרון

מר ניסים לוצ'טו - תנועה מיישבת מרכז החקלאי

מר אריה כרנדיש - תנועה מיישבת מרכז החקלאי

אבן יעקב - מזכיר היישוב

נציגי היישוב

לכבוד:

מר מיכאל דקל/יועץ ראש הממשלה להתיישבות

משרד ראש הממשלה

הקרית ירושלים

ארוך נכבד,

הנדון: הקמת יישוב עירוני באזור נחל עירון-צפון השומרון

לקראת פגישתנו בתאריך 31.5.89, הרני מצרף בזאת חומר רקע לתכניותנו להקמת יישוב עירוני באזור נחל עירון-ריחן.

כפי שידוע לך, נתון אזור נחל עירון-ריחן בבעיות דמוגרפיות קשות, באזור אוכלוסיה ערבית המונה כ-160,000 נפש וקצב הגידול השנתי שלה הוא 3.2% - 3.5%, לעומתה נמצאים באזור כ-750 תושבים יהודים בלבד, כאשר קצב הגידול של האוכלוסיה היהודית נמוך מאוד, וללא פתרונות ממלכתיים בטווח הקרוב צפויה אף הגירה שלילית מהאזור עקב בעיות תעסוקה כתוצאה מכך ישנה סכנה מוחשית לגורל אדמות המדינה באזור (גם בחלקו הנמצא בתחומי הקו הירוק).

אנו מודעים לבעיות הכלכליות בהן נחונה כיום המדינה, ואי לכך קוראים אנו לריכוז המשאבים לשם הקמתו של יישוב עירוני אחד בנחל עירון-צפון השומרון (אחר הבריכה). ריכוז ההשקעות ביישוב העירוני יביא לעלייתם של מתדיינים בזמן קצר, תוך חיטון משמעותי בהשקעות הנדרשות. יישוב כזה יהיה מסוגל לפתח רמת שירותים גבוהה עם איכות חיים, ובסיס לתעסוקת תושבים מהאזור כולו.

הקמתו של יישוב עירוני כמרכז לאזור, תלכד את היישובים הקיימים - ריחן, שקד, חניניה קציר, ומי-עמי הן מבחינה מוניציפאלית והן מבחינה תעסוקתית, חברתית, וחברתית. יישוב כזה ייצור זהות חדשה לאזור נחל עירון-צפון השומרון ויהווה מוקד משיכה למתיישבים מאזור חדרה, עפולה, וח'פה ובניהם גם כאלה אשר אין ביכולתם לעמוד בנטל של הקמת בית מגורים פרטי ביישובים הקהילתיים הקיימים.

במקביל לקידום הנושא ההתיישבותי, פעלתי לאחרונה לפיתוח מרכז התעשייה באזור: מפעל "מגה פלסט" (תאגיד קיבוצים שיעסיק קרוב ל-100 עובדים), מפעל "מ.ש.ש" (הפעלתו מחדש ע"י יזם פרטי בהיקף של 30 עובדים), מדגרה משוכללת (שתעסיק כ-15 עובדים), שלושה מפעלים נוספים נמצאים בשלבי משא ומתן, אני רואה ביישוב העירוני פיתרון לקליטתם של עובדי מפעלים באזור, ואף מפעלים מאזורים מרוחקים יותר כמו תחנת הכח החדשה בחדרה (כדוגמת פיתוח העיר באר-שבע בשנות השישים), זאת לאור מיקומו של היישוב המאפשר נגישות טובה למפרץ חיפה ולצפון גוש דן.

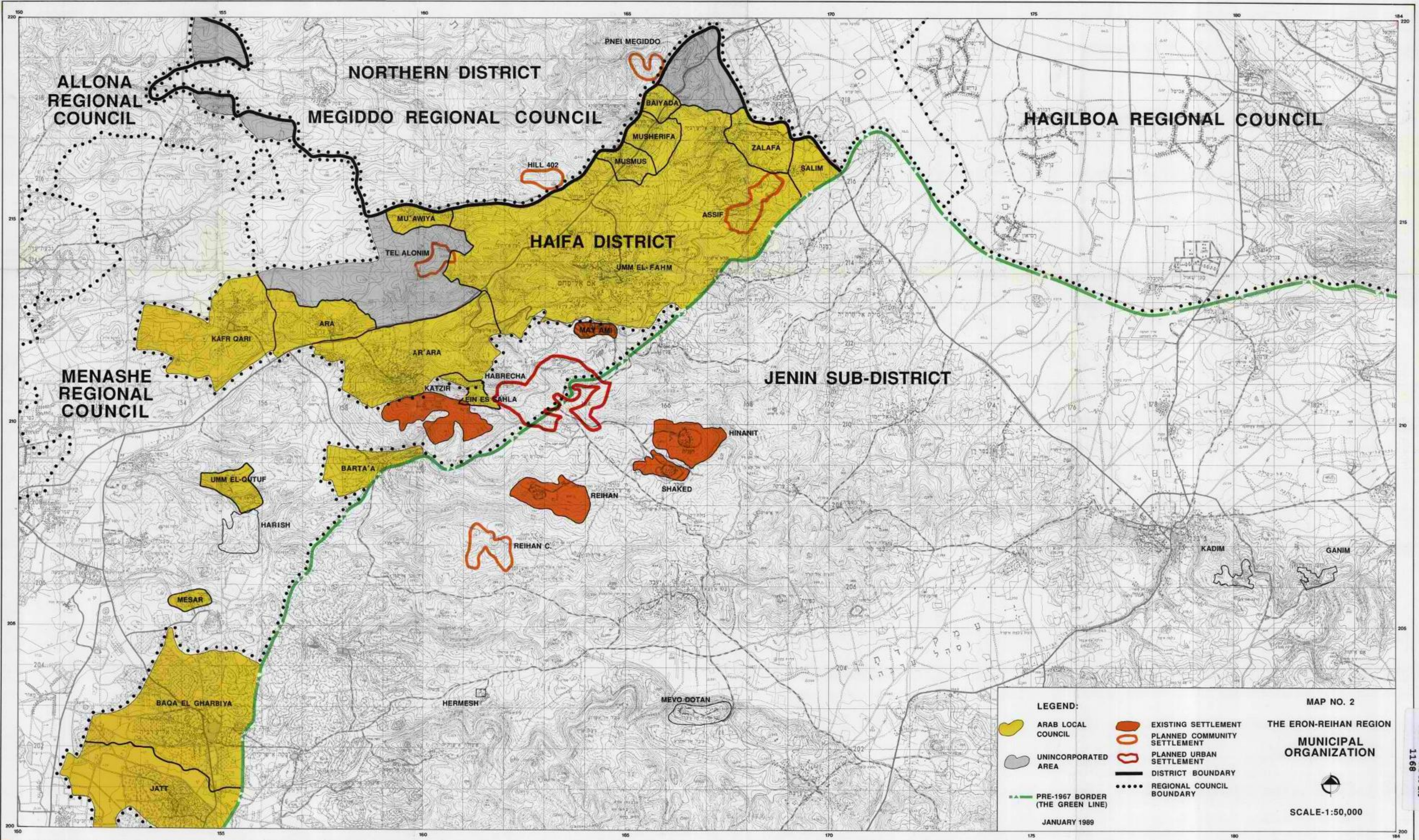
כיום ישנה התענינות של מספר יזמים המוכנים להשקיע בפיתוח יישוב זה, וכן של מתיישבים (זאת אף בטרם הגיע הנושא לידיעת הציבור הרחב).

ברצוני לציין שישנה תמיכה נרחבת בפיתוח האזור בקרב שרי הממשלה אתם נפגשתי- אני מאמין שביכולתך לסייע לנו בתרגום תכניותינו לשפת מעשה.

לוט: מפת האזור עם סימון אתר היישוב העירוני

בכבוד רב
יעקב אבידן

יו"ר וועד היישובים



ALLONA
REGIONAL
COUNCIL

NORTHERN DISTRICT

MEGIDDO REGIONAL COUNCIL

HAGILBOA REGIONAL COUNCIL

HAIFA DISTRICT

JENIN SUB-DISTRICT

MENASHE
REGIONAL
COUNCIL

LEGEND:

- ARAB LOCAL COUNCIL
- UNINCORPORATED AREA
- PRE-1967 BORDER (THE GREEN LINE)
- EXISTING SETTLEMENT
- PLANNED COMMUNITY SETTLEMENT
- PLANNED URBAN SETTLEMENT
- DISTRICT BOUNDARY
- REGIONAL COUNCIL BOUNDARY

MAP NO. 2
THE ERON-REIHAN REGION
MUNICIPAL ORGANIZATION

SCALE-1:50,000

JANUARY 1989



1168

תוכנית פיתוח

ל א ז ו ר

נחל עירון

צפון שומרון

אוגוסט 1987
חיפה

ההסתדרות הציונית העולמית
חטיבת ההתיישבות
אזור הצפון

הסוכנות היהודית
המחלקה להתיישבות כפרית
חבל הצפון

**תוכנית פיתוח
לאזור
נחל עירון - צפון שומרון**

אורנה מור
הצוות לתיכנון אזורי כולל

חיפה, אוגוסט 1987

עבודה זו מוקדשת באהבה ובתודה לאורלי גילת, שהייתה שותפתי לתהליך התכנון של אזור נחל עירון – צפון שומרון. פרי תהליך תכנון זה, המובא בדפים הבאים נכתב בהשראת השעות הרבות והיפות של חשיבה יוצרת ומקורית במחיצתה, והודות לנכונות ולמרץ הבלתי נלאים שהשקיעה בעזרה ובהנחיה.

תודה לכל אלה אשר לקחו חלק פעיל ביצירת עבודה זו, אשר קצרה היריעה מהזכירם. תודה מיוחדת ליעקב פרידמן מהרשות לתכנון, למירי צחור מחבל התיכון, ליעל בן יעקב ואברהם שבות מהמועצה האזורית שומרון.

תודה לבבית לעובדי חבל הצפון ובמיוחד למרדכי כהן (קדמון), לתלמה דוכן, זוהר זינגר, רותית קציר, סמדר מנדל וענת פיטרמן.

תוכן הענינים

עמוד

1

מבוא: רקע כללי

חלק I

1. סקירה כללית של איזור נחל עירון – צפון שומרון

א. גבולות המרחב

ב. רקע פיסי

ג. אוכלוסיה והתיישבות

חלק II

2. מטרות תוכנית הפיתוח

א. מטרה

ב. יעדים הנגזרים מהמטרה

ג. אמצעים

3. ניתוח תהליכי התפתחות ישובי איזור התכנון עד היום

4. תחזית אוכלוסיה לאיזור נחל עירון וצפון השומרון

א. כללי

ב. מתודולוגיה

ג. תחזית האוכלוסיה

ד. התפלגות הגילאים החזויה

חלק III

5. עקרונות מדיניות הפיתוח

א. פיתוח ומשאבים

ב. מדיניות התיישבות

6. תפרוסת מרחבית של איזור התכנון

א. עירון רחן

ב. איזור גנים

ג. גבעות מנשה

7. מבנה מוניציפלי

א. סקירת מצב קיים

ב. תכנון לטווח הרחוק – 20 שנים

8. המערכת הכלכלית

א. מערכת היצור

1. תעשייה

סקירת מצב קיים

מדיניות פיתוח התעשייה

מדיניות העדפת מפעלים

2. תיירות

סקירת מצב קיים

מדיניות לפיתוח התיירות

תכנית לפיתוח התיירות

3. חקלאות

סקירת מצב קיים

המלצות לגבי מדיניות

עמוד	
28	ב. מערכת שרותי הציבור והקהילה
28	סקירת מצב קיים
29	מדיניות פיתוח מערך שרותי ציבור באזור
30	תחזית ביקוש שרותי חינוך
31	שרותי בריאות
32	ג. מדיניות תעסוקה
32	סקירת מצב קיים
34	מדיניות תעסוקה
34	תחזית תעסוקה
36	9. פיתוח התשתיות
36	א. דרכים
36	כללי
36	סקירת מצב קיים ברמה האזורית-ארצית
36	המלצות לפיתוח ברמה האזורית-ארצית: צירים מרכזיים לפיתוח
38	סקירת מצב קיים ברמה התת-אזורית
38	המלצות לפיתוח ברמה התת-אזורית: צירים מישניים לפיתוח
38	סדר הקדימויות לפיתוח
40	ב. תקשורת
40	סקירת מצב קיים
40	תכנון אספקת שרותי תקשורת
40	אמצעי תקשורת נוספים
41	ג. מים
41	תחזית צריכת מים
43	ד. חשמל
43	סקירת מצב קיים
43	תכנון בעתיד
43	ה. ביוב
43	סקירת מצב קיים
43	תכנון בעתיד
44	ו. סילוק פסולת מוצקה
44	סקירת מצב קיים
44	תכנון לטווח ארוך
45	סיכום
46	מקורות נבחרים
	תקציר באנגלית

רשימת הטבלאות

4	1. ישובי אזור התכנון — יהודים (1986)
5	2א. ישובי אזור התכנון — ערבים, מעבר לקו הירוק (1980)
6	3ב. ישובי אזור התכנון — ערבים, בתוך הקו הירוק (1983)
10	3. השוואת נתונים דמוגרפיים — עירון שומרון / שגב / ישראל (1985)
12	4. תחזית אוכלוסיה במשפחות ובנפשות
12	5. תחזית אוכלוסיה בהשוואה לפרוגרמות הישובים
13	6. תחזית התפלגות גילאים בשנים נבחרות (%)
19	7. השוואת מאפייני המערכות הקיימות באזור התכנון
21	8. פרוט המפעלים הקיימים ומוקמים באזור על-פי ענפים (1986-87)
21	9. התפלגות מפעלים קיימים ומתוכננים בין הישובים (1986-87)
22	10. מפעלים ובתי מלאכה בישובי האזור (1986-87)
26	11. שטחי עיבוד — מצב קיים (1986)
29	12. מצאי שדותי ציבור בישובי האזור (1986)
31	13. תחזית שדותי חינוך על פי תת אזורים ועל פי שנים (כתות)
32	14. טבלה מסכמת — דרישה לשדות ציבוריים על פי תחזית אוכלוסיה ועל פי תת אזורים
33	15. התפלגות המועסקים במקומות עבודה באזור, ומחוצה לו (1985-86)
34	16. התפלגות המועסקים תושבי האזור על פי ענפים נבחרים (1985-86)
35	17. תחזית התפלגות המועסקים באזור ב- (%) על פי ענפים ראשיים, בטווח 20 שנים
40	18. בהשוואה לממוצעים ארציים
41	19. תחזית הביקוש למגורי טלפון
42	20. צריכת מים שנתית מתוכננת בישובי האזור (מ"ק לשנה)
44	21. תחזית צריכת מים שנתית במרכזי השרותים והתעשייה (מ"ק לשנה)
	21. כמות פסולת חזויה בתחום אזור השרות

רשימת השרטוטים

37	1. מערכת הקשרים בין תת האזורים
----	--------------------------------

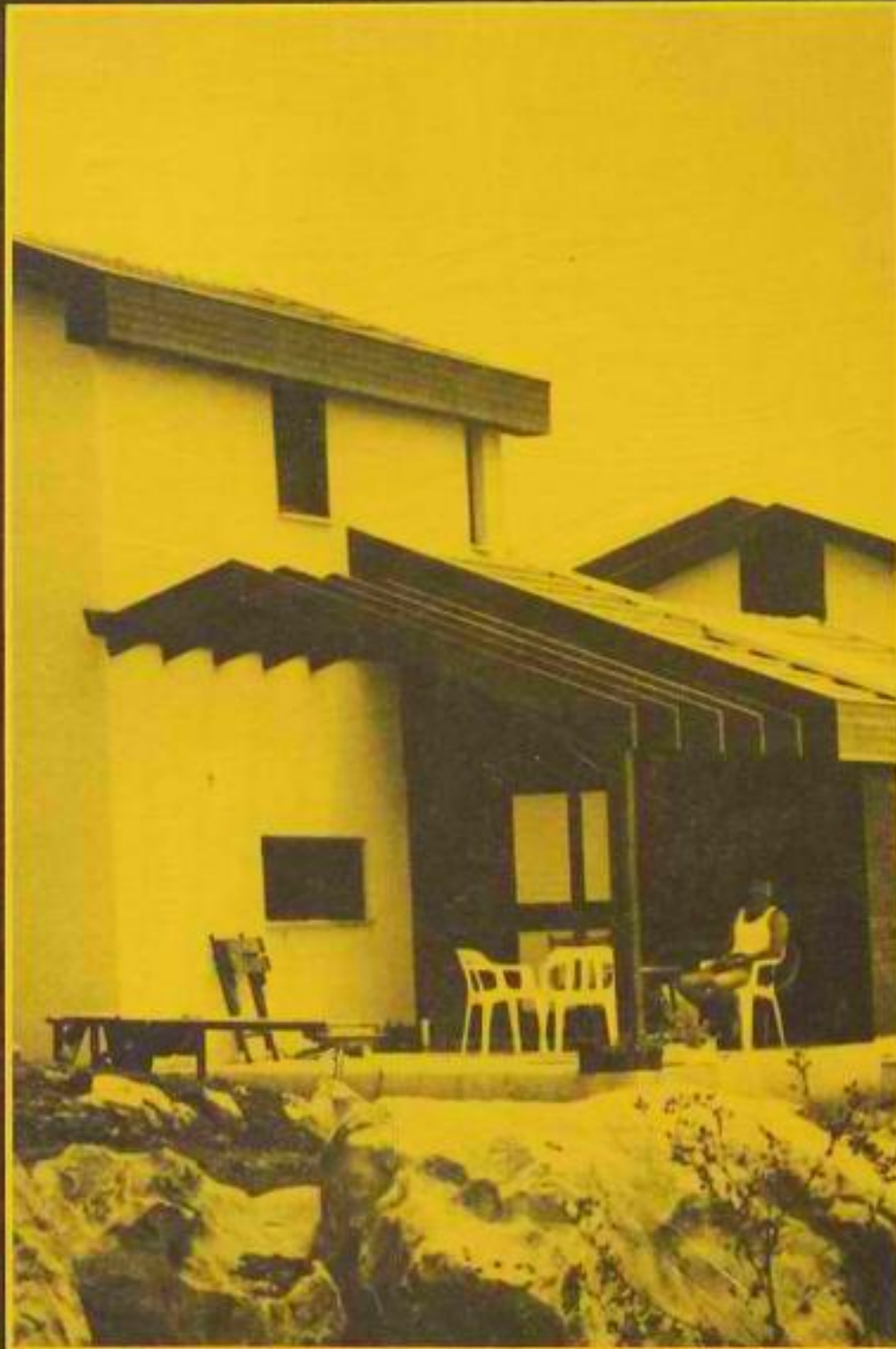
אחרי עמוד

רשימת המפות

4	1. מיקום האזור במדינת ישראל
4	2. מיקום האזור בסביבה הקרובה
12	3. חלוקה לתת-אזורים ותחזית גידול אוכלוסיה
16	4. תכנית יעודי קרקע
18	5. חלוקה מנהלית
32	6. טווחי יוממות לעבודה מהאזור
36	7. מערך ישובים ודרכים
42	8. פיתוח התשתיות

(כאשר לא מצוין מקור — מבוססת המפה על חומר של הסוכנות היהודית)

רקע כללי



מבוא: רקע כללי

החטיבה להתיישבות ראתה, למן 1976, צורך בהקמת מערך התיישבותי באזור עירון – צפון שומרון. מטרתו היתה להביא לפריסת ישובים יהודיים במרחב הגיאוגרפי שהיה ריק מהתיישבות כזו.

בשנים 1976-1980 גובשה בחטיבה תוכנית פיתוח "גבעות עירון – ריחן".

עבודה זו תאמה את הקו שהנחה את "תוכנית אלון", ויעדה היה פריסת אוכלוסיה יהודית משני עברי "הקו הירוק". זאת מתוך מטרה להבטיח חיץ מיושב ביהודים בין הישובים הערביים בואדי ערה לבין הישובים הערביים בצפון השומרון. תוכנית זו שאפה ליצור מסגרת אחת משני עברי הקו.

המציאות היתה שונה מהתכנון:

- ★ התכנון ראה במערך הישובים מערך סגור ומכוסה, המתמקד באזור שהותים ואזור תעשייה אחד. במציאות, הן המתיישבים והן המערכת המשפטית יצרו מצב שבו הישובים – אלה שבתוך הקו הירוק ואלה שבעברו השני – תפקדו במערכות שונות. ישובי עירון יצרו זיקה חזקה לחדרה ולמערכות כלכליות חברתיות בתוך "הקו הירוק", ואילו ישובי צפון השומרון פיתחו זיקה חזקה למרכז השומרון.
- ★ התיכנון אימץ את גישת אלון, שאמרה שיש לחתור לתיקוני גבול באזורים קריטיים אבל אין להכנס לתוך מרכזי אוכלוסיה ערבית. אך הביצוע שנעשה בתקופה שבה השתנתה מדיניות ישראל כלפי יהודה ושומרון, והלחצים להקמת ישובים, שלא במסגרת המבוקרת שקבעה לעצמה תוכנית אלון – הביאו להקמת ישובים שלא נכללו בתיכנון המקורי. התוצאה היתה הרחבת אזור התיכנון תוך כדי ביצוע, מבלי שבמקביל נעשתה הערכה האם האזור הוא יחידה הומוגנית או מורכבת מתת יחידות.
- ★ במהלך התיכנון הקודם נבחנו שתי מסגרות להתארגנות אזורית:
 - א) השענות על מסגרות קיימות.
 - ב) יצירת מרקם גושי.
- החלופה המועדפת היתה השניה. בפועל חלופה זו לא התממשה מסיבות שהוזכרו לעיל, ואחת ממטרות תוכנית זו הינה לבחון מדוע החלופה לא פעלה וכיצד עדיף לפיכך, לארגן את האזור.
- ★ התיכנון קרא להקמת ישובים בתוך הקו הירוק משני צידיו של כביש נחל עירון. בפועל שלושה ישובים לא הוקמו בשל בעיות שונות: שטחי אש, שטח שיפוט וכו'. גם קיבוץ חריש שאמור היה להיות נדבך בתוכנית האזורית, בפועל משתייך למערך אירגוני אחר. לעומת זאת גנים, כדים וחרמש נוספו לתוכנית.
- ★ היקף האוכלוסיה המתוכנן באזור התיכנון היה 1740 משפחות בשנת יעד התוכנית. הונח שהיקף משפחות זה ישא במערך שירותים ציבוריים ואחרים. בפועל, תוספת אתרים ותפסות חדשות ביחס לשרותים ולשימושי קרקע, הגדילו את פוטנציאל האיכלוס של האזור והביאו לחשיבה מחודשת בנושא זה. גם קצב האיכלוס שאמור היה להגיע ל-280 משפחות בשנת 1985 לא עמד בתחזיות, וב-1987 הגיע מספר המשפחות לכ-250.
- ★ תוכנית הפיתוח הקודמת שמה דגש חזק יותר על חקלאות ופיתוח מקורות תעסוקה מקומיים. זאת על מנת להשיג את המטרה של הבטחת נוכחות יהודית באזור, בכמות ובתפוצה מירבית במשך כל שעות היממה. בפועל, פיתוח אמצעי היצור פיגר אחר איכלוס הישובים, והיוממות הלכה ותפסה משקל כבד יותר ויותר. לפיכך, נדרשת בחינה מחודשת של נושא התעסוקה.
- ★ פיתוח השרותים לא הגיע להיקף המתוכנן. על פי התוכנית, ב-1983 שרותי חינוך ותרבות היו אמורים לתפקד במבני קבע. בפועל, רק בימים אלה החל בית הספר האזורי לפעול במבנה היעודי ושאר השרותים שתוכננו עדיין אינם קיימים.
- כתוצאה מקצב פיתוח איטי מהמתוכנן, משינויים שנעשו במהלך הביצוע, ומשינוי תפסות פוליטיות ותיכנוניות – נעשתה בשנים 1984 עד 1986 בחינה מחודשת של המרחב. המטרה העיקרית של תהליך התיכנון היתה לעבות את אוכלוסית המרחב ולפורסה הן משני צידיו של נחל עירון והן באזור צפון השומרון, וזאת תוך פיתוח מערכות כלכליות חברתיות יציבות, אשר תאפשרנה את ביסוסם וחיוזקם של הישובים החדשים.
- השגת מטרה זו תוכננה להעשות תוך בחינת רמת ההומוגניות של האזור, וחזרה לשאלת המפתח בעבודה הקודמת: האם יש להתמקד ביצירת מרקם אזורי אחד או להתרכז ביצירת מרקמים שונים, אשר ישענו על מוקדי תמיכה קיימים, בהתאם לזיקה ולהתפתחות הטבעית של האזור? נקודת המוצא של העבודה שלהלן היתה בחינתו של מערך ההתיישבות הערבית במרחב. (עבודה זו מובאת בנספח מס' 1).

בהמשך העבודה מתחו תהליכי הפיתוח שהתרחשו במרחב התיכנון למן 1977. (נספח מס' 2).
הניתוח מצביע על כך שהאזור אינו הומוגני ומורכב משלושה תתי אזורים, אשר לכל אחד מהם זיקה אחרת ואזור
הישענות אחר: מנקודת זינק זו מציעה העבודה עקרונות אשר יהוו בסיס להמשך הפיתוח בעתיד.
העבודה מורכבת משלושה חלקים:

1. רקע כללי על האיזור.
 2. מטרות העבודה, ניתוח תהליכי ההתפתחות של ישובי האיזור, ועל בסיס זה יצירת תחזיות אוכלוסיה.
 3. מדיניות הפיתוח האזורית.
- מבנה העבודה משקף את תפיסת התכנון, לפיה תוצר תהליך התכנון מהווה סינטזה בין תהליכי ההתפתחות שחלו
באיזור בעבר, מאפייני המצב הקיים (בנקודת זמן התכנון) ומטרות התכנון – המשקפות את המצב העתידי הרצוי לגבי
האיזור. שילוב זה בין הקיים והרצוי, מאפשר לבנות מדיניות פיתוח בעלת פוטנציאל ישימות גבוה.

1. סקירה כללית של איזור נחל עירון – צפון שומרון

א. גבולות המרחב

גבולות המרחב הנבחר הם כדלקמן:
במזרח: הכביש המחבר בין מגידו לג'נין.
במערב: כביש בקה אל ג'רביה – צומת ברקאי – הגבים.
בצפון: קו מקביל לכביש נחל עירון – כ"4 ק"מ מצפון לו.
בדרום: השוליים הדרום מערביים של עמק דותן – או קו מקביל לכביש בקה אל ג'רביה – יעבד, כ"4 ק"מ מדרום לו.
(ראה מפות מס' 1, 2)

ב. רקע פיסי

המרחב הנבחר כולל שטח של כ"380 קמ"ר, ומשתרע על שלושה תחומים גאוגרפיים:
(1) החלק הדרום מזרחי של רמות מנשה, הנמצא צפונית לכביש נחל עירון.
(2) איזור הרי אום אל פחם, רכס הר אמיר וגבעות עירון – בחלק הדרומי של כביש נחל עירון. חלק זה מהווה יחידה גאומורפולוגית אחת, והוא חצוי על ידי הקו הירוק.
(3) המורדות הדרום מערביים של הגילבוע.

ג. אוכלוסיה והתיישבות

תחילת ההתיישבות היהודית באיזור **נחל עירון** החלה ב"1963, עם הקמתו של מושב מי עמי, כישוב ספר, כק"מ אחד מדרום לאום אל-פחם. מאז הוקמו בנחל עירון הישוב קציר ליד ברטעה (1982) וקיבוץ חרישי* (1984) ליד ברקאי (ראה טבלה 1). כיום מונים שלושת הישובים כ"250 מתיישבים.

ההתיישבות היהודית ב**צפון השומרון** מקיפה שבעה ישובים אשר אוכלוסיתם מונה כ"8000 נפש. למן 1977 הוקמו: מושב ריחן (1977) במרכז האזור, הישוב הקהילתי מבוא דותן (1978) בדרומו של האיזור, הישובים חנינית ושקד שנועדו להוות את מרכז הגוש בסמוך לריחן (1981). הישוב גנים (1983) בסמוך לג'נין וחרמש בסמוך לדותן, הוקמו באותה שנה. שנה לאחר מכן (1984) הוקם כדים ליד גנים – בסמוך לג'נין.

פריסת הישובים במגזר היהודי נעשתה עקרונית בהתאם לתוכניות פיתוח אזוריות הן בנחל עירון והן בצפון השומרון (ראה מפה מס' 3).

שערי הגידול של האוכלוסיה היהודית בשני האזורים קטנים מאוד (כחמש משפחות לשנה בממוצע לישוב).

* אינו מהווה חלק מאזור התכנון, כפי שיובה בהמשך.

ישוב	מיקום (נ.צ.מ.)	סוג ישוב	הוקם על ידי	תנועה מישבת	שנת הקמה	אוכלוסיה (במשפ")	
						קיימת 1986	מתוכננת
גנים	1820-2060	קהילתי	ה"צ*	העובד הלאומי	1983	24	250
חיננית	1660-2100	קהילתי	ה"צ	המרכז החקלאי	1981	26	250
חרמש	1615-2035	קהילתי	ה"צ	בית"ר	1983	17	250
כדים	1800-2060	קהילתי	ה"צ	העובד הלאומי	1984	10	250
מבוא דותן	1670-2030	קהילתי	ה"צ	אמנה	1978	34	250
ריחן	1630-2080	מושב שיתופי	ה"צ	העובד הציני	1977	17	120
שקד	1660-2090	קהילתי	ה"צ	בית"ר	1981	36	250
מי עמי	1645-2125	מושב שיתופי	סוה"י**	העובד הציני	1963	34	120
קציר	1600-2100	קהילתי	סוה"י	התאחדות האיכרים	1982	21	400
סה"כ						219	2140

* ההסתדרות הציונית העולמית
** הסוכנות היהודית לארץ ישראל

מקור: הסוכנות היהודית, המחלקה להתיישבות, חבל הצפון.

חלקו של איזור התכנון הנמצא בתוך ה"קו הירוק" – נחל עירון – מאכלס כיום כ-58,000 ערבים, המתגוררים ב-15 כפרים. ראשית התיישבות הערבים באיזור זה החלה לפני כ-400 שנה, עם הווסדם של שלושת כפרי האם הגדולים: אום אל-פחם, ערערה וכפר קרע, אשר בניהם יסדו בשלבים מאוחרים יותר, את רוב ישובי נחל עירון (ואדי ערה).

חלקו האחר של איזור התכנון – צפון שומרון – הנמצא מעבר לקו הירוק, מונה כיום כ-85,000 ערבים המתגוררים ב-45 כפרים. גם באיזור זה החלה ההתיישבות הערבית לפני כ-400 שנה, עם הווסדו של הכפר קבטיה, אשר בניו לקחו חלק בהקמת חלק ניכר מישובי האיזור.

כפרי האם משני עברי הקו הירוק מהווים עד היום את מוקדי הגידול המרכזיים של האוכלוסיה הערבית.

מגמות התפרוסת האופייניות בנחל עירון נוטות כפי הנראה צפונה ומזרחה, בעוד שבצפון השומרון עיקר המגמה הינה דרומה. דפוסי הגידול המרחביים מושפעים מגורמים פיסיים, כלכליים, חברתיים ומסטוטוריים.

יש לציין ששעור הגידול האופייני לאוכלוסיה הערבית באזור נחל עירון הוא 3.5% לשנה, ואילו בצפון השומרון הוא 3.2% לשנה.

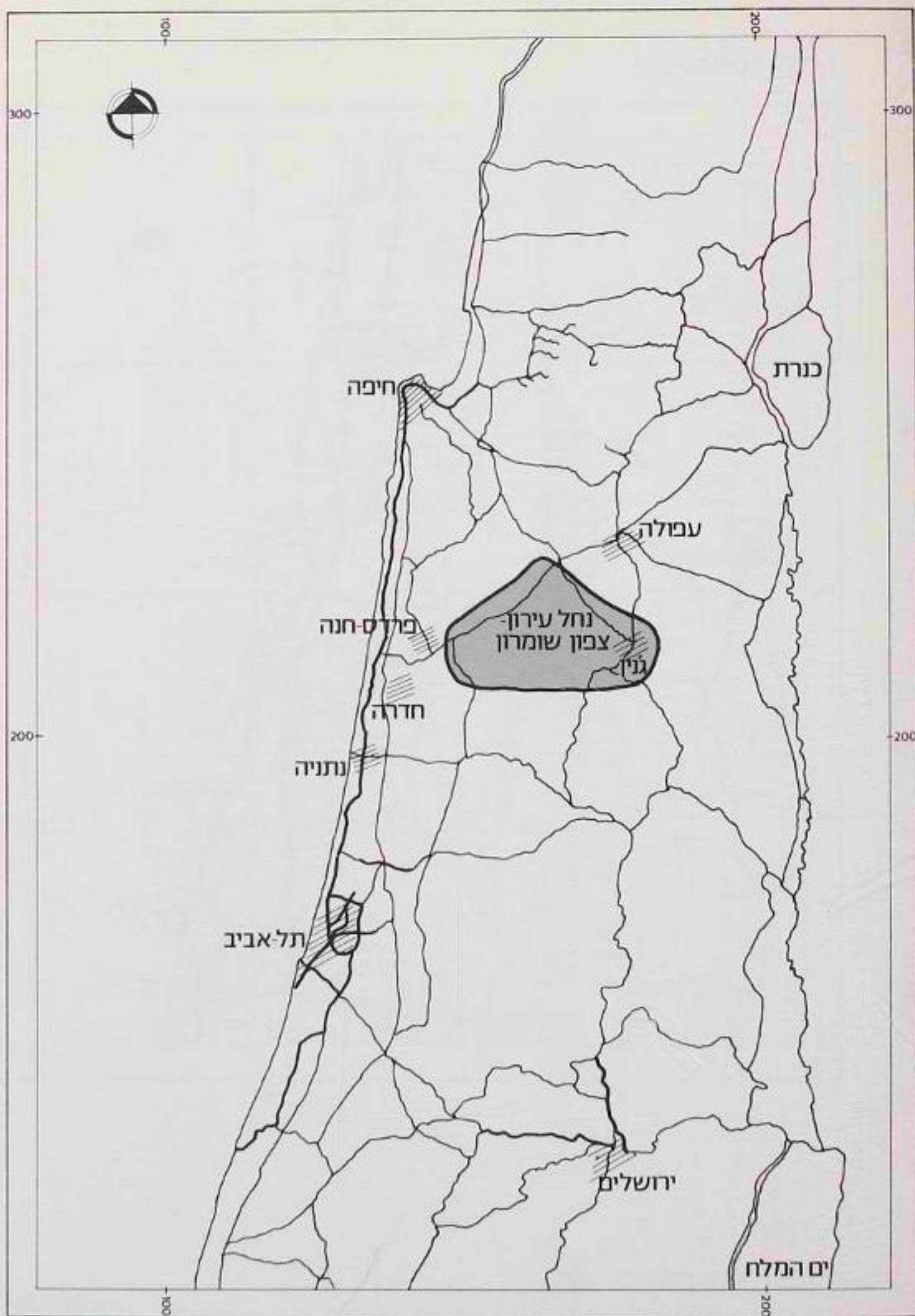
בנספח מס' 1 מופיע ניתוח תהליך ההתיישבות הערבית באזור – והשפעתו על התפרוסת ועל תהליכי התכנון במגזר היהודי.

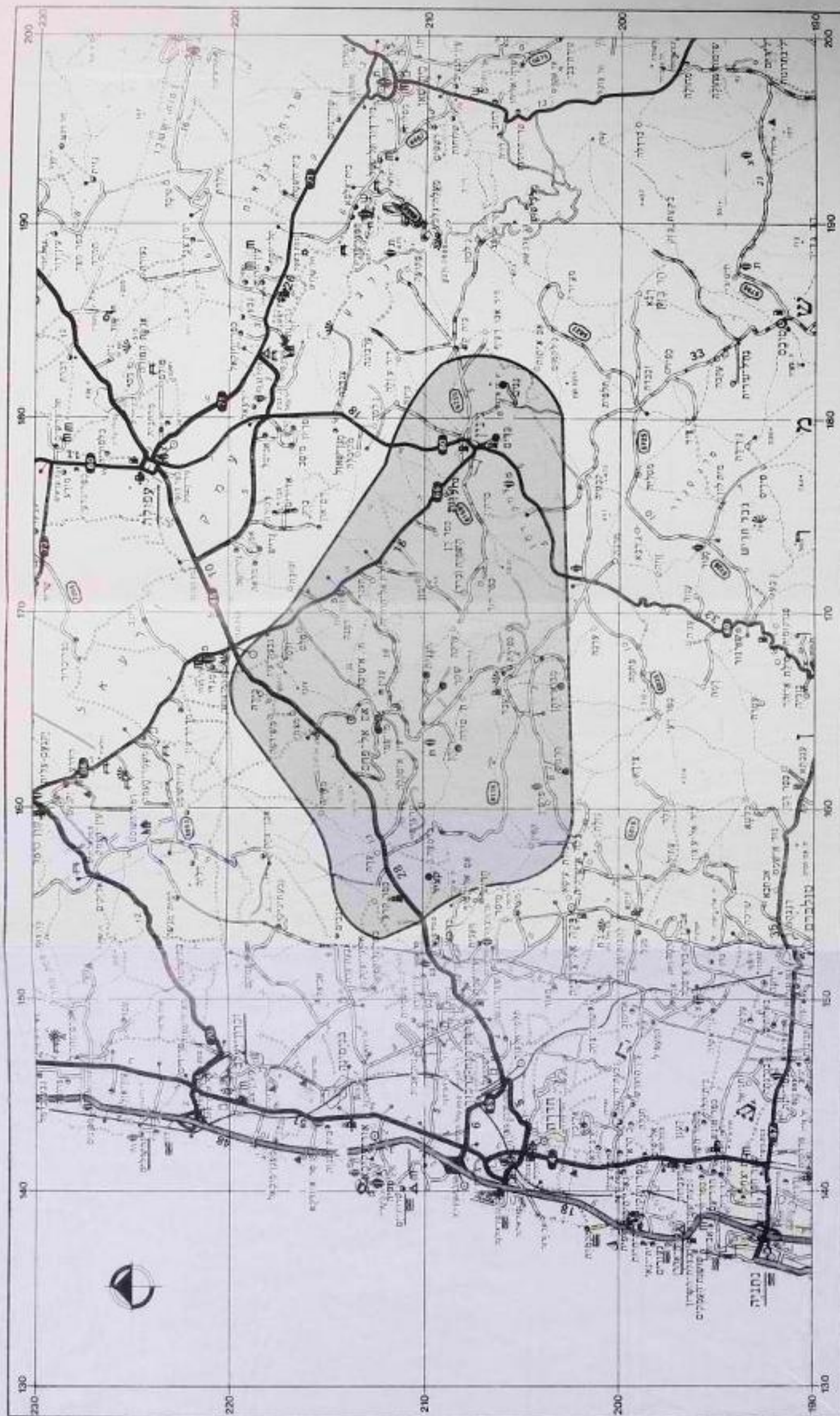
בטבלאות הבאות (2א, 2ב) מובא פרט לגבי ישובי הערבים של מרחב התכנון.

מפה מס' 1

איזור נחל עירון - צפון שומרון

מיקום במדינת ישראל





מקרא:

גבול איזור התיכונה



ישוב יהודי חדש



מפת מס' 2
 אזור נחל קטרן - אגון שומרון
 שטח המדינה
 מיקום האזור במדינת ישראל

ק"מ 1:250.000



מפת ישראל
 מפת ישראל
 מפת ישראל

טבלה מס' 2א' – ישובי איזור התכנון – ערבים, מעבר לקו הירוק (1980)

ישוב	מיקום (נ.צ.מ.)	אוכלוסיה קיימת (נפשות)*
1. אום א תות	1820-2040	469
2. בורקין	1740-2060	3117
3. בית קד דרום	1830-2080	419
4. בית קד צפון	1840-2090	197
5. בקה א שרקיה	1570-2020	1438
6. ברטעה	1590-2090	129
7. ג'לקמוס	1840-2030	680
8. ג'נין	1780-2070	25,938
9. דיר אבו דאף	1840-2060	2121
10. האשמיה	1710-2080	580
11. זבדה	1620-2060	592
12. זבובה	1710-2160	953
13. ח' נגר	1780-2050	5
14. ח' אל חפירה	1720-2010	15
15. ח' אל מנשיה	1720-2055	181
16. ח' א גמל	1760-2045	121
17. ח' בורקין	1760-2080	163
18. ח' ואדי א צבע	1820-2070	50
19. ח' עבא	1800-2070	53
20. טורה אל גרביה	1460-2080	599
21. טיבה	1670-2130	838
22. יאמון	1710-2100	6494
23. יעבד	1660-2050	7214
24. כפירת	1690-2050	828
25. כפר דן	1740-2090	2210
26. כפר קוד	1710-2060	503
27. נולת זיר	1660-2075	180
28. נולת עיסא	1555-2025	785
29. נולת אבו נאר	1575-2015	95
30. נולת אל ערביה	1580-2010	325
31. נולת אל שרקיה	1610-2020	731
32. נולת אל ווסטא	1595-2015	218
33. סילת אל חרתיה	1710-2120	4115
34. עאמין	1650-2120	1373
35. ערקיה	1690-2080	833
36. עראבה	1690-2010	6233
37. קפין	2040-1580	2961
38. קבטיה	1760-2010	8703
39. ראמנה	1690-2140	1592
40. תלפית	1820-2000	224
41. תענק	1710-2130	424
סה"כ		84,699

* פרטים על אוכלוסיה חזיה, ראה בנספח מס' 1 – התפתחות האוכלוסיה הערבית באיזור נחל עירון צפון שומרון

מקור: מדיע

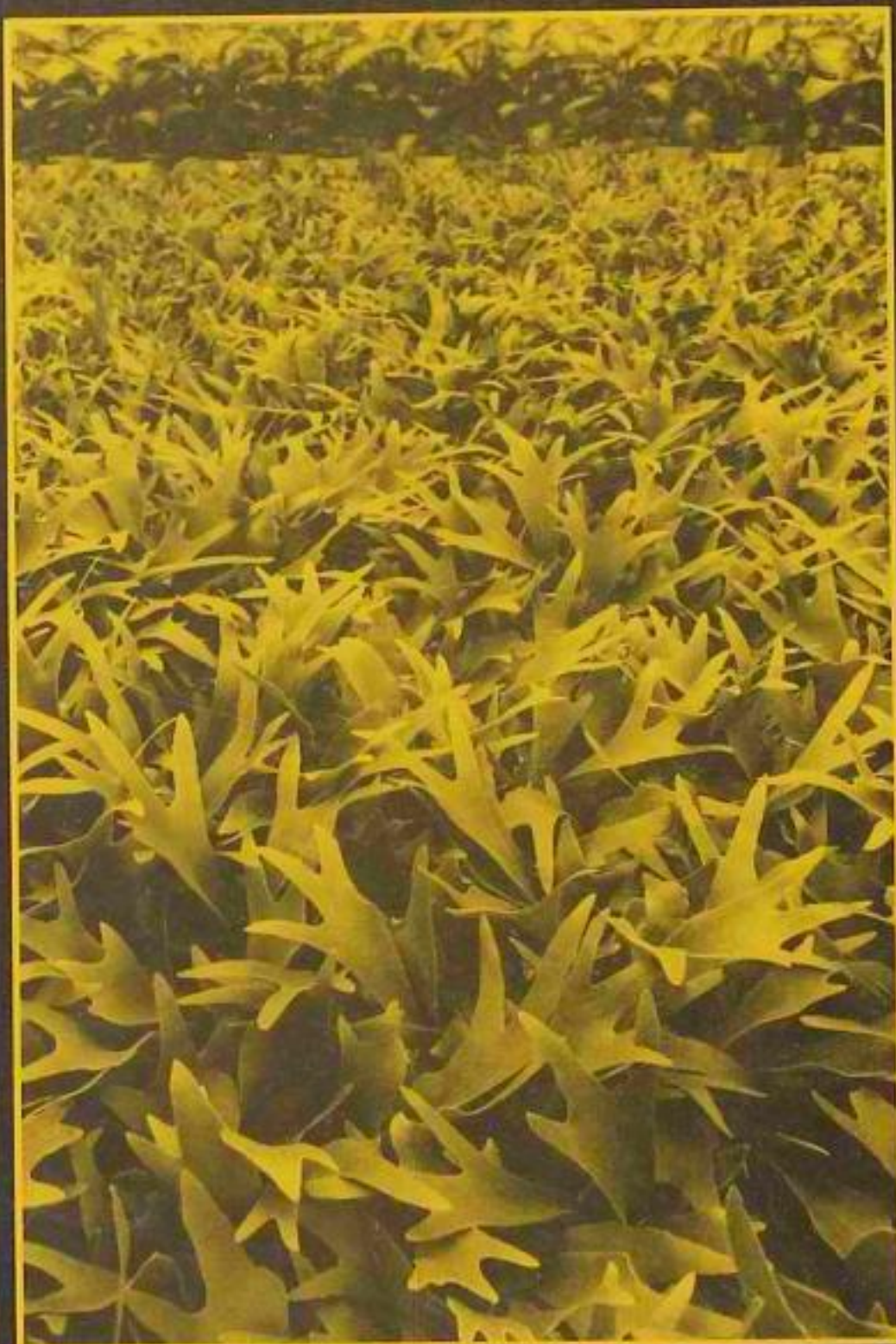
טבלה מס' 22' – ישובי איזור התכנון – ערבים, בתוך הקו הירוק (1983)

ישוב	מיקום (נ.צ.מ.)	אוכלוסיה קיימת (נפשות) *
1. אום אל פחם	1640-2130	20,074
2. אום אל קוטוף	1550-2080	373
3. ביאדה	1650-2180	185
4. בקה אל ערביה	1540-2020	11,597
5. ברטעה	1590-2090	1202
6. זלפה	1690-2190	1796
7. כפר קרע	1550-2120	7274
8. מוסמוס	1640-2160	1838
9. מיסר	1540-2050	846
10. מעויה	1590-2150	1313
11. משריפה	1640-2190	1523
12. סאלם	1690-2160	482
13. עין איסהל	1610-2100	670
14. ערה	1590-2120	2297
15. ערעה	1590-2110	5566
סה"כ		57,036

* פרטים על אוכלוסיה חזויה, ראה בנספח מס' 1 – התפתחות האוכלוסיה הערבית באיזור נחל עירון-צפון שומרון

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

**מטרות, תהליכי התפתחות
תחזית אוכלוסיה**



2. מטרות תכנית הפיתוח

מטרת התכנון העיקרית והמטרות הנגזרות ממנה הינן:

א. מטרה

פיתוח המערכת הישובית היהודית באזור נחל עירון וצפון השומרון הן ע"י איכלוס עיבוי ופריסה של ישובים והן ע"י פיתוח בסיס כלכלי וחברתי יציב.

ב. יעדים הנגזרים מהמטרה

- ★ הגדלת כמות האוכלוסיה היהודית באזור והגברת קצב גידולה.
- ★ פיתוח בסיס כלכלי יעיל בתחומי היצור, התעסוקה, המסחר והשרותים.
- ★ איתור ופיתוח מאגר המשאבים הטבעיים (כגון קרקע ומים) עבור האוכלוסיה היהודית.
- ★ אבטחת ניצול ותפקוד יעיל של צירי תנועה מרכזיים באזור.
- ★ אבטחת תיפקוד מנהלי-ארגוני יעיל של הישובים במערכת.
- ★ השתלבות במערכות קיימות ועידוד פוטנציאל הצמיחה שלהן, במסגרת הכלל-אזורית.
- ★ פיתוח זהות מקומית והפחתת תחושת הניתוק.
- ★ עידוד שיתוף פעולה בין המגזר היהודי לערבי, בתחומים בעלי ענין לשני הצדדים.

ג. אמצעים

האמצעים לפיתוח האזור הינם רבים ומגוונים. היות והתפיסה התכנונית מדגישה את ההתמודדות עם התנאים במקום במסגרת הכלל-אזורית, הרי שהגדרת האמצעים לפיתוח האזור, בחינת מידת ישימותם, והערכת יעילותם יעשו תוך בחינתם ברמה האזורית והארצית.

כן, יש לציין שהאמצעים המוגדרים במסגרת הנוכחית, נועדו לשרת יותר ממטרה אחת, דבר ההופך אותם לחוליה מקשרת חשובה ביותר, בין המטרות.

האמצעים להשגת המטרות יפורטו בהמשך העבודה בפרקים המתאימים, ויהוו את הבסיס לעקרונות הפיתוח לעתיד.

3. ניתוח תהליכי התפתחות ישובי איזורי התכנון עד היום

תהליך התכנון מהווה אלמנט אחד מתוך תהליכים המתרחשים באזור, ואשר רק בחלקם מושפעים ישירות על ידי התכנון. לפיכך הוחלט לנסות ולאתר את אופי ותחומי ההשפעה הפוטנציאליים של תהליך התכנון, וזאת באמצעות ניתוח תהליכי התפתחות הישובים היהודים באיזורי התכנון. (השוואת האזור לאזורים אחרים כמו שגב או ציפורי מובאת במסגרת תחזית האוכלוסין). פרוט תהליך ניתוח זה מובא בנספח מס' 2.

מסקנות ניתוח תהליכי התפתחות הישובים עד כה, מצביעות על מספר מאפיינים אשר חשוב לקחתם בחשבון בהמשך התכנון:

1. מסתמן הבדל משמעותי בין ישובים קהילתיים לישובים שיתופיים הן מבחינת קצב גידול (בישובים הקהילתיים מסתמן גידול בשיעור גבוה יותר), והן מבחינת תלות במערכות שרותים ותעסוקה מחוץ לישוב. בעוד שהישובים השיתופיים בנויים על תשתית כלכלית וחברתית, המבוססת על תפקוד הישוב כגוף אחד, בנויים הישובים הקהילתיים, מעצם מהותם, על בסיס יחידת הפרט ועל תלות יחסית במערכות חיצוניות. מצב זה מסביר את רגישותם הגבוהה יחסית של הישובים הקהילתיים למרחק ממרכזים מטרופוליטנים, והשפעת גורם זה על קצב גידולם.

2. גורם נוסף המסביר הבדלים בדפוסי גידול של ישובים קהילתיים שונים (ישובים שיתופיים מתאפיינים בדיכוי בקצב גידול מתון מאד) הוא מערכת המאפיינים הסוציו-כלכליים של הישוב הספציפי (הבודד). גורם זה מסביר במידה רבה את ההבדלים בהתפתחות בין הישובים חנינתי ושקד, אשר הוקמו באותו זמן, וכן, ניתן להסביר באמצעותו גם את השוני בדפוסי ההתפתחות של דותן לעומת חרמש, גנים לעומת כדים וכדומה.

3. מבחינת תפקודו, נראה שהאזור אינו מתפקד כיחידה אחת, אלא מתפצל לשלושה תת-אזורים, אשר כל אחד מהם נשען על מרכז כובד אחר. הממצאים מצביעים על השתייכות הישובים גנים וכדים לפריפריה העירונית של עפולה, ואילו לישובי נחל עירון (מי'עמי, קציר) יש זיקה חזקה למישור החוף ולחדרה. לישובי גוש ריחן זיקה חזקה למרכז השומרון.

מבחינת התפקוד הפנימי של האיזור, בולטת ההשפעה המינימלית של מרכז הכובד חנינתי-שקד (איזור תעשייה, ומרכז השוהים הגושים) אשר למעשה עדיין אינו מתפקד בפועל. אין ספק שלעובדה זו יש קשר לתלות הגבוהה של הישובים באזורים סמוכים חיצוניים.

4. נראה שפרוגרמות הישובים אינן נקבעות בהתאם לפוטנציאל גידולם. גורם זה לכאורה אינו משמעותי, מאחר שבעקרון תהיה האפשרות להגדיל, (במידה ואין מגבלות של שטח) במקרים בהם הביקוש בפועל למגורים בישוב – יעלה. משמעות הדבר היא שהתכנון ארוך הטווח, הכולל הקצאת שטחים בישוב, הנעשה בהתאם לפרוגרמות, עשוי להשתנות.

5. ממצאי ניתוח תהליכי ההתפתחות עד כה, אינם מתייחסים לצורת ההתארגנות המוניציפלית של הישובים, יחד עם זאת אין ספק שבמסגרת ניתוח התהליכים יש לבחון את דפוסי התפקוד של ישובי האיזור במסגרות המוניציפלית הקיימת.

לסיכום, אין ספק שניתוח תהליכי התפתחות ישובי האיזור אשר נעשה עד כה אינו מקיף את כל גורמי המערכת והשפעתם היחסית. יחד עם זאת, הממצאים מעניינים ונראה לנו חשוב ללמוד מהם ולנסות להסיק מסקנות לגבי אופן ההתפתחות העתידית של האיזור.

4. תחזית אוכלוסיה לאיזור צפון שומרון ונחל עירון

א. כללי

תחזית האוכלוסיה לאזור הנדון, נעשתה לתקופת 20 השנים הבאות (עד שנת 2006) והיא כוללת תחזיות בינים לארבע תקופות חמש.

הפרק בנוי משני חלקים עיקריים:

הראשון, מתודולוגיה, אשר בו יובא הסבר כללי על שיטת Cohort Survival; פירוט והסבר לגבי אופן הפעלת השיטה בתחזית הנוכחית וההנחות עליהן מבוססת התחזית. בחלקו השני של הפרק מוצגים גודל האוכלוסיה הצפוי ותכונותיה בטווח התחזית.

ב. מתודולוגיה

1. שיטת Cohort Survival

שיטת C.S. (Rogers) * מאפשרת חיזוי אוכלוסיה באיזור תוך התבססות על שלושת המשתנים העיקריים המשפיעים על גידול אוכלוסיה: שיעור פיריון, שיעור תמותה (המחושבים באמצעות שיעור השרדות) ושיעור הגירה.

השיטה מאפשרת לחזות את אוכלוסיתו של אזור על סמך הנחות יסוד הניתנות לשינוי, ומחלקת את האוכלוסיה לקבוצות גיל המונות חמישה שנתונים כל אחת.

2. אוכלוסית התחזית

התחזית נעשתה לגבי:

א. סך האוכלוסיה בישובים הקיימים כיום באיזור; זאת, מתוך כוונה לצמצם את שיעור הטעויות, אשר פוחת בשימוש בסדרי גודל נרחבים יותר. לא נעשתה התפלגות על פי ישובים מאחר והאיזור קטן למדי, וההבדלים בין ישוב ליישוב בנוגע למשתני גידול או מרכיבי גידול אינם משמעותיים.

ב. הישובים המתוכננים; לצורך עריכת התחזית נלקחו בחשבון חמישה ישובים: תל אלונים, גבעה 402, הברכה, ריחן ג' ואסיף. הונח שב-20 השנים הקרובות עתידים לקום באיזור כחמישה ישובים, ולפחות חלק מהמוזכרים לעיל.

ג. תת אזורים שונים המרכיבים את מרחב התכנון; התחזית שנעשתה בסעיפים א' ו'ב' התייחסה למרחב התכנון הן כיחידה אחת, והן לשלושת תת האזורים: עירון, ריחן, תת אזור גנים וגבעות מנשה.

3. הנחות לגבי דפוסי גידול האיזור

בנית התחזית, נעשתה בהתחשב במאפיינים הדמוגרפים של איזור התכנון כיום, תוך התבססות על מטרות התכנון ותפיסת התפתחות האיזור בעתיד. לצורך השוואה, נלמדו תהליכי ההתפתחות באיזור התישבות חדשה – שגב – מאז ראשית הקמתו. למרות היות אזור שגב ותיק יותר, מאוכלס בישובים רבים יותר, ומתאפיין בהיותו נגיש ומרכזי יותר, מאשר אזור נחל עירון וצפון השומרון – עדיין ניתן ללמוד מהשוואה זו לגבי שיעורי גידול, קיימים וצפויים.

ההשוואה בין האזורים מצביעה על היות איזור שגב מאוזן מעט יותר (אם כי עדיין צעיר) מבחינת הרכב הגילאים; מתפתח בקצב מהיר יותר יחסית לצפון השומרון ונחל עירון. (קצב זה נמדד במספר משפחות המהגרות לאזור).

להלן טבלה המסכמת את עיקר ההבדלים בין איזור שגב, לבין נחל עירון/צפון השומרון וכלל מדינת ישראל (אוכלוסיה יהודית). ראה טבלה מס' 3.

* ראה ביבליוגרפיה

משתנה \ אזור		עירון/שומרון	שגב	ישראל — יהודים (1984)	
ממוצע משפחות נקלטות לשנה ביישוב ממוצע ש"ג שנתי מבנה גילאים:	16.2	5	10	1.7%	
	37%	29%			
	ישובים	ישראל יהודים			
	כפריים יהודים	(כולל) (1983)			
	43.6%	38.2%	48%	51%	0 — 19
	(22.1%)	(20%)	(38%)	(38%)	(0 — 9)
	8.4%	7.3%	6%	5%	20 — 24
	14.3%	14.1%	32%	31.5%	25 — 34
	12.8%	12.5%	12%	10.5%	35 — 44
	7.3%	9%	2%	2%	45 — 54
6.2%	8.5%	—	—	55 — 64	
7.4%	10%	—	—	65+	
100%	100%	100%	100%	סה"כ	
1.9%	1.4%	*.נ.א	*.נ.א	שעור ריבוי טבעי שנתי	

* אין נתונים

מקורות: המידע להתיישבות חבל הצפון
למים

להלן פירוט ההנחות שבבסיס התחזית:

א. התפלגות הגילאים

מבנה הגילים ישאר צעיר יחסית. בדומה למבנה הגילים המאפיין כיום את אוכלוסיית איזור התכנון ואיזור שגב. הנחה זו מבוססת על ההשערה שהמשפחות החדשות תקלטנה בעשור השלישי לחייהן ותהינה צעירות יותר מאלה הנמצאות בישובים. כמו כן רוב הגידול יתבסס על הגירה¹.

ב. שעורי הפרייון

שעורי הפרייון יהיו דומים לאלו השכיחים באוכלוסיה היהודית בישראל (ממוצע), על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. הנתונים עובדו לכדי התאמה לכלל האוכלוסיה (נשים וגברים) על ידי מכפלה ב² 2.5.

ג. שעורי השרדות

שעורי ההשרדות מבוססים על ערכים ממוצעים ארציים, נכונים לשנת 84'85, שנלקחו משנתון הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, תוך חישוב ממוצע לגברים ונשים.

ד. גודל משפחה

גודל המשפחה ישאר גבוה בדומה לממוצע הקיים באיזור בהווה (4.15 נפשות בממוצע למשפחה). גודל המשפחה יהיה דומה לגודל המשפחה הממוצעת במגזר הכפרי היהודי בישראל.

1 מתקרים במשא הגירה פנימית בארץ (ובעולם) וכן ניתוח מבנה גילאי החוגרים לשגב ולצפון השומרון, מצביעים על כך שרוב המהגרים נמצאים על גילאים 25-35.

2 $\frac{5}{2.5} = 2$
2 בני זוג במשפחה

ה. שעורי הגירה

לגבי ישובים קיימים – הונח שעור הגירה של שבע משפחות לשנה לישוב, בטווח הקצר (5 שנים ראשונות); כאשר נתון זה מייצג את מגמות העבר ואת ממוצע ההגירה האפייני כיום לאזור שגב וצפון שומרון/עירון.
בטווח הבינוני (עד 15 שנה) ועם תחילת התבססות אזור הונח ששעור ההגירה יגדלו לכ־15 משפחות לשנה בישוב.
לאחר מכן (בין 15 ל־20 שנים מתקופת החיזוי) הונחה ירידה יחסית של שעורי ההגירה, והתייבבות על שעור דומה לאזור שגב כיום – כלומר שעור הגירה של 10 משפחות בממוצע לשנה לישוב.
לגבי ישובים מתוכננים – צפויה תחזית דומה, אלא שלצורך התחלת החיזוי, הונח שבשלבי ההקמה יאכלס כל ישוב גרעין של כ־15 משפחות בשנתו הראשונה.

ג. תחזית האוכלוסיה

על פי התחזית צפויות באזור בעוד 20 שנה – 3300 משפחות אשר יתחלקו בין תת האזורים השונים. (ראה מפה מס' 3). הגידול צפוי להיות הדרגתי: כ־1700 משפחות בעוד כ־10 שנים; וכ־2400 משפחות בעוד כ־15 שנים.
מתוכם, **בישובים קיימים** צפויות להתאכלס כ־2100 משפחות בעוד 20 שנה.
ואילו **בישובים המתוכננים** צפויה אוכלוסיה של כ־1200 משפחות בעוד כ־20 שנה. (ראה טבלה מספר 4).
פרוט התחזית לגבי תת האזורים ראה נספח מס' 4.

ההשוואה בין האוכלוסיה החזויה לבין היעד הפרוגרמטי מצביעה על מספר נקודות:

1. על פי התכנון הפרוגרמטי, מתוכנן האזור לקלוט כ־3400 משפחות שהן כ־14000 נפשות. מהן:
בישובים קיימים: כ־2140 משפ' (או 8900 נפשות).
ובישובים מתוכננים: כ־1250 משפ' (או 5180 נפשות).

לגבי הישובים המתוכננים הונח כי הפרוגרמה שלהם תהיה כדלקמן:

תל אלוני	— 250 משפחות
גבעה 402	— 200-250 משפחות
הבריכה	— 400 משפחות
ריחן ג'	— 150-200 משפחות
ישוב נוסף	— 150-200 משפחות ¹

השוואה זו, המתבססת על פרוגרמות מקובלות במגזר הכפרי, מעוררת מחשבה לגבי המשך הפיתוח באזור. בהקשר זה, יש לשקול פיתוח מסיבי בעל אופי עירוני, אשר עשוי לתרום משמעותית לגידול, הן דמוגרפי והן כלכלי, באזור.

2. על פי התחזית צפויים להתממש יעדי התכנון הפרוגרמטיים בעוד כ־20 שנה כאשר האוכלוסיה באזור תגיע לכ־14,000 נפשות.

בעוד כ־15 שנה עתידה אוכלוסית האזור להגיע לכ־70% מהיעד הפרוגרמטי, ואילו בעוד 10 שנים – למחציתו. (ראה טבלה מס' 5)

בטבלאות הבאות מובאת תחזית אוכלוסיה לישובים באזורי התיכון. התחזיות מפרטות את קצב הגידול הרצוי המתוכנן לאור המודל שהוצג בדפים הקודמים. התנאים הנכחיים מצביעים על קצב גידול איטי מהמוצג בטבלאות. מוצע להתייחס לתחזית כמיצגת יעד אוכלוסין אופטימלי, אשר השגתו דורשת בין השאר שינוי משמעותי בכלל המערכת האזורית (בתעסוקה, בשרותים, בקליטה וכו') כמוצג בתוכנית זו.

1. נעשו מספר תחזיות אשר בהן הונחו שעורי הגירה שונים. התחזית המוצגת כאן נראית לנו הסבירה ביותר.

2. ראה נספח מס' 3

טבלה מס' 4 – תחזית אוכלוסיה במשפחות ובנפשות

שנים	1985/6			5 + שנים			10 + שנים			15 + שנים			20 + שנים		
	משפחות	נפשות	%	משפחות	נפשות	%	משפחות	נפשות	%	משפחות	נפשות	%	משפחות	נפשות	%
ישובים קיימים	162	900	100	720	3000	80	1300	5500	78	1700	7000	70	2100	8600	63
ישובים מתוכננים	0	0	0	170	700	20	360	1500	22	730	3000	30	1200	5000	37
סה"כ	216	900	100	890	3700	100	1660	7000	100	2430	10,000	100	3300	13,600	100

מקור: הסוכנות היהודית

טבלה מס' 5 – תחזית אוכלוסיה בהשוואה לפרוגרמות הישובים

שנים	1985/6		5 + שנים		10 + שנים		15 + שנים		20 + שנים		פרוגרמת האזור	
	משפחות	%	משפחות	%	משפחות	%	משפחות	%	משפחות	%	משפחות	%
ישובים קיימים	216	10	720	33.6	1300	60.7	1700	80	2100	100	2140	100
ישובים מתוכננים	0	0	170	13.6	360	28.8	730	58.4	1200	100	1250	100
סה"כ	216	6.3	890	26.1	1660	47	2430	71.4	3300	100	3400	100

מקור: הסוכנות היהודית

ד. התפלגות הגילאים החזויה

לאור התחזיות ניתן לראות כי מכנה הגילאים הצפוי לאוכלוסית האיזור בעוד 20 שנים, עתיד להשתנות לעומת המצב כיום וזאת בשל תהליך התייצבות העובר עם הזמן על האוכלוסיה.

שעור האוכלוסיה הצעירה (מתחת לגיל 20) יקטן ויהווה כ-45% מכלל האוכלוסיה בהשוואה ל-51% כיום. שעור הילדים יקטן אף הוא – כך שגילאי 0-9 יהוו 21% מכלל האוכלוסיה בהשוואה ל-38% כיום. עליה משמעותית מסתמנת בשעור הבוגרים (בעיקר בגילאי הצבא), המכפיל את עצמו מ-5% (כיום) ל-10% מכלל האוכלוסיה בעוד 20 שנה.

שעור המבוגרים מכלל האוכלוסיה (גילאי 25-54) עתיד להשאר פחות או יותר קבוע, (כ-44%) אולם אופן ההתפלגות ישתנה. בעוד שכיום, עיקר אוכלוסית המבוגרים מתרכז בגילאי 25-34, צפויה בעוד 20 שנים, התפלגות שווה פחות או יותר, בין גילאי 25-34; 35-44; ו-45-54 – כאשר שעור כל קבוצה מכלל האוכלוסיה כ-12-15%.

שעור הקשישים עתיד לעלות בצורה ניכרת במשך 20 השנה הקרובות, ולעמוד על כ-4% מכלל האוכלוסיה (גילאי +55); בהשוואה למצב כיום אשר שעור האוכלוסיה בגילאים אלה הינו אפסי.

ליתר פירוט עיין בטבלה מס' 6.

וספח מס' 4 מפרט את תחזית התפלגות הגילאים ע"פ תת האזורים.

איזור נחל עירון - צפון שומרון

חלוקה לתת אזורים

ותחזית גידול אוכלוסיה



ק"מ - 1:100.000

מקרא:

ישוב
חדשקייםישוב
מתוכנן

ישוב קהילתי

מושב שיתופי

קבוץ

אחר

גבול איזור התכנון

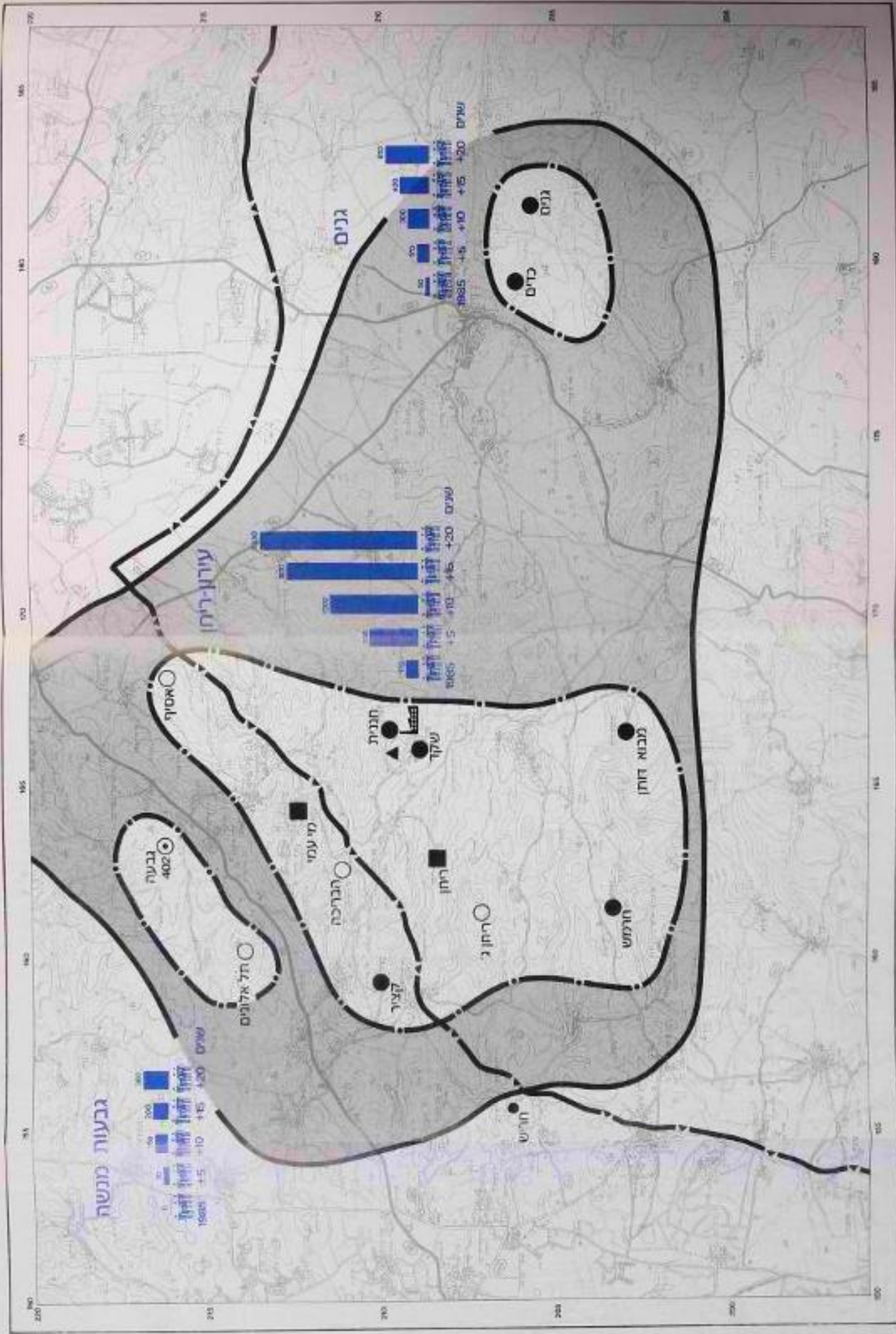
הקו הירוק

גבול תח - איזור
פונקציונלי

איזור תעשייה

מרכז שירותים

מספר משפחות בשנים

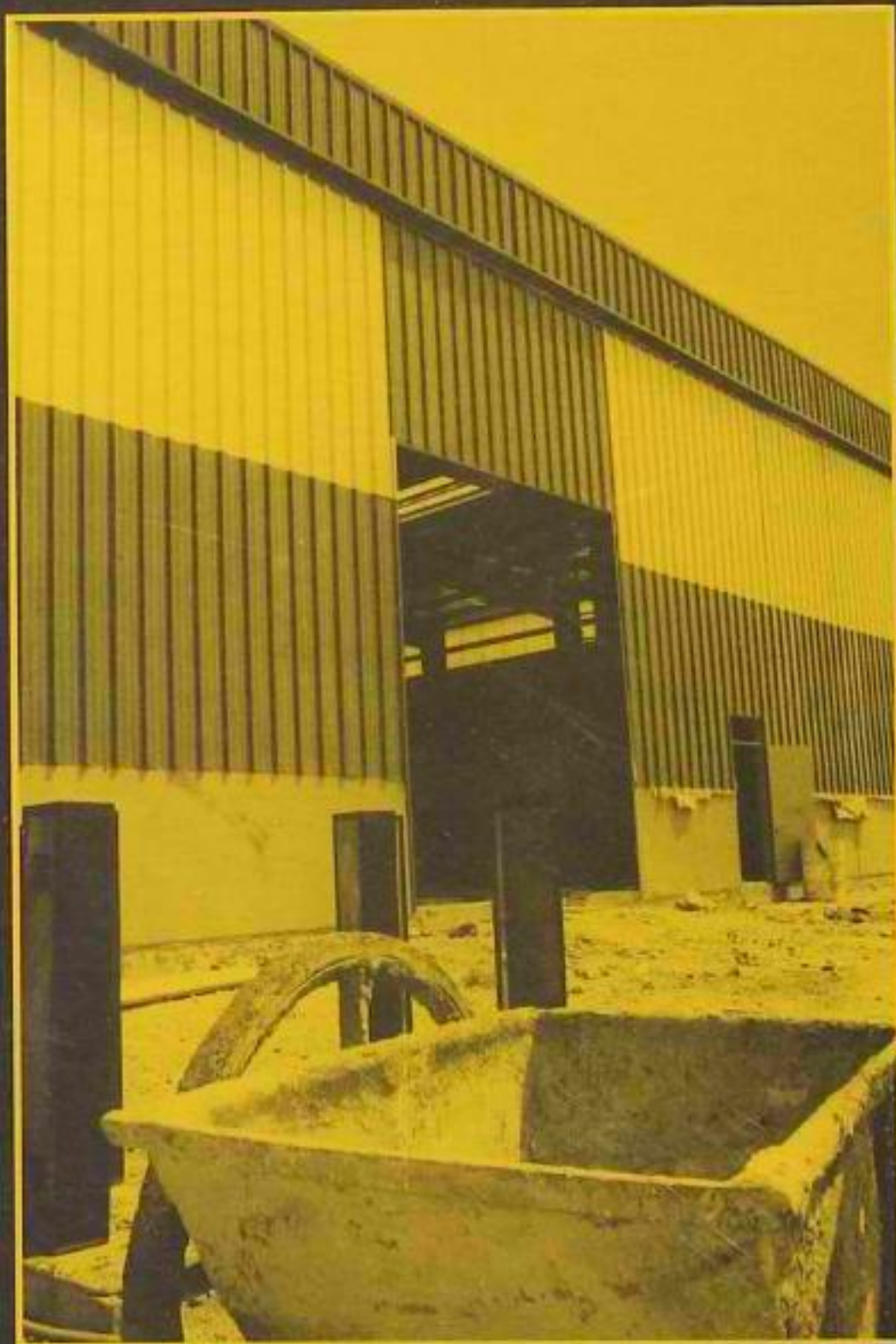


טבלה מס' 6 – תחזית התפלגות גילאים בשנים נבחרות (%)

מבנה גילאים	1986	20 + שנה
0 – 19	51	45
(0 – 9)	(38)	(21)
20 – 24	5	10
25 – 34	(31.5)	(14)
35 – 44	(10.5)	(12)
45 – 54	(2)	(15)
55 – 64		3.6
+ 65		0.4
סה"כ	100	100

הערה: קבוצת הגילאים מבוססת על חלוקה המקובלת על למ"ס.
מקור: הסוכנות היהודית

מדיניות הפיתוח האיזורית



מטרת התכנון העיקרית הינה פריסה ועיבוי של ישובים יהודיים באזור התכנון, תוך ביסוסם כמערכת התיישבותית יציבה מבחינה כלכלית, חברתית ואירגונית.

ניתוח תהליכי הפיתוח במהלך התקופה שמאז הקמת הישובים באזור, מעלה שאלה מרכזית – כיצד יושג הגידול הרצוי של האוכלוסיה תוך פיתוח וביסוס המערכת הישובית האזורית.

להלן פירוט גורמי המפתח שעצבו את אופי האיזוד ואת תהליך פיתוחו, ומשמעותם כבסיס לקביעת מדיניות הפיתוח:

1. האזור הוא כפרי וקטן יחסית מבחינת כמות האוכלוסיה, כשהקיבולת הפרוגרמטית (הנוכחית) מאפשרת קליטת 3400 משפ' (כ-14,000 נפשות).
2. גודלו ואופיו ההתיישבותי של האיזור מכתבים צורך בקיום מערכת ישובית-אירגונית משלימה ותומכת.
3. ריחוקו היחסי של האיזור ממרכזים מטרופוליטניים והמרחק בין הישובים עצמם, מחייבים יצירת תנאי נגישות נוחים בין האזור לבין אזורים אחרים, וכן חיזוק הקשרים הפנים אזוריים.
4. כמות האוכלוסיה החזויה והמרחקים בין הישובים מכתבים את אופי המערכת הכלכלית מבחינת מגוון, כמות הפעילויות ומקומות התעסוקה.

מדיניות הפיתוח הנבעת מתוך הניתוח עד כה מאופיינת על ידי העקרונות הבאים:

א. מדיניות הקצאת משאבים

חשיבות המדיניות הציבורית היא ביצירת תנאים להמשך פיתוח באמצעות יזמות פרטית.

תפקיד ההון הציבורי, בשלבי הפיתוח הראשוני באזור, הוא מרכזי – שכן הוא צפוי להכתיב את המשך פיתוח האזור מבחינת קצב, כיוון וכושר משיכה להון פרטי (יזמות) בתחומים רבים.

ההמלצה העיקרית בתחום זה היא למדיניות שתפעל לריכוזיות בהקצאת המשאבים הפיננסיים ומשאבי הקרקע.

1. עדיפות ראשונה יש לתת לפיתוח אזור התעשייה הגושי ולמרכז השרותים, המהווים את מרכז כובד אזור ההתיישבות. פיתוח הבסיס הכלכלי ברמת האזור (בניגוד לרמת הישוב הבודד) תאפשר יצירת יתרונות יחסיים לגודל ולריכוזיות, ובכך הגדלת פוטנציאל מקומות התעסוקה, כמות ומגוון הפעילויות הכלכליות השונות (מסחר ושרותים).
2. עדיפות להשקעה בתשתיות אזוריות, כבישים ראשיים ותקשורת, אשר יאפשרו קשר יעיל למקומות תעסוקה ומרכזי שרותים; יקטינו את הרגשת הניתוק בשנות הפיתוח הראשונות ויתנו לאזור יתרונות יחסיים בפיתוח מערכת היצור.

ב. מדיניות התיישבות

1. יעדי האיכלוס המוצגים בתחזית, יושגו הן עליידי עיבוי וחיזוק של ישובים קיימים והן על ידי הקמת ישובים חדשים. מומלץ, בשלבי הפיתוח הבאים, לרכז את המאמץ בעיבוי הישובים הקיימים בטרם יחל הפיתוח בישובים החדשים, על מנת לאפשר למערכת האזורית ליצור בסיס ותשתיות מספקים לקליטה ופיתוח של ישובים חדשים. יחד עם זאת, השיקולים להקמת ישובים חדשים באזור, נובעים לא רק ממטרת עיבוי האזור בלבד, אלא גם מהווים חלק ממערכת שיקולים פוליטית ומדינית, המשפיעה על אופן והמשך הפיתוח.
2. בישובים הקיימים ובישובים המתוכננים לקום, יש להשתדל לקלוט גרעינים גדולים וחזקים ככל האפשר, אשר יאפשרו לבנות ישובים מבוססים בעלי פוטנציאל פיתוח.
3. בהתחשב בתנאי השטח, הקיימים והמתוכננים, מומלץ להעדיף הקמת ישובים קהילתיים, היות ואלה מראים נטיה לגדול בשעורים גבוהים יותר, מאשר ישובים שיתופיים.
4. היות ונראה שקיימת קורלציה חיובית בין התחלת בניה במסגרת תוכנית "בנה ביתך", לבין שיעור גידול גבוה בישוב, מומלץ לעודד ולאפשר כבר בשלבים המוקדמים של הפיתוח – בניה במסגרת תכנית זו.

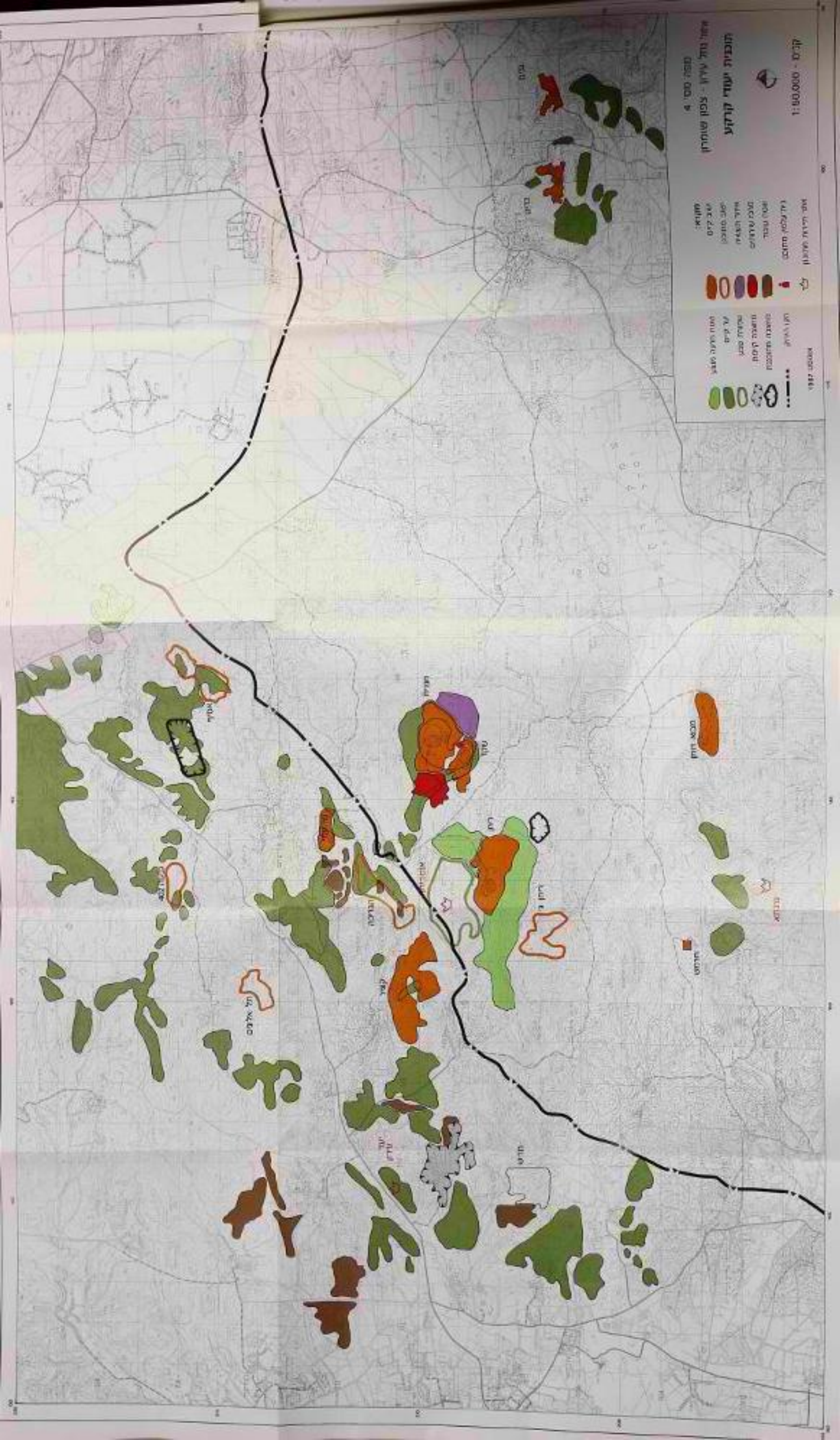
* כאן ישנה הנחה סמויה ביחס לסוג המפעלים היכולים להגיע לאזור, בהתחשב במצאי כח-האדם ובמחויבות המפעלים לתנאי נגישות נוחים.

שטח חקלאי - צפון שומרון
 סכך סכך 4

תוכנית יישוב קורנא

קרייט - 1:80,000

טחום חקלאי ער קרייט חקלאות חקלאות חקלאות חקלאות	חקלאות חקלאות חקלאות חקלאות חקלאות	חקלאות חקלאות חקלאות חקלאות חקלאות	חקלאות חקלאות חקלאות חקלאות חקלאות	חקלאות חקלאות חקלאות חקלאות חקלאות	חקלאות חקלאות חקלאות חקלאות חקלאות
--	--	--	--	--	--



5. מאחר ונראה שלגורם המרחק ממרכזים עירוניים יש השפעה על שערי ההתפתחות של הישובים, מומלץ לגבש מדיניות השקעות מודרנית, שבה ישובים מרכזיים יחסית, יקבלו חלק גדול יחסית בהקצאת התקציבים ובמשאבי הפיתוח.

6. יש להבוא בחשבון במסגרת התיכנון הכוללת, אפשרות פיתוח של ישובים גדולים סמי עירוניים, אשר יאפשרו משיכה וקליטה מסיבית של אוכלוסיה.

6. תפרוסת מרחבית של איזור התכנון

מתוך הניתוח שנעשה עד כה עולה כי איזור התכנון אינו מהווה יחידה ארגונית ותפקודית אחת, אלא מורכב ממספר יחידות משנה המתפקדות כתת אזורים, אשר לכל אחת מהן זיקה לאזורים חיצוניים סמוכים. להלן פירוט האזורים הפונקציונליים: (ראה גם מפה מס' 3)

א. עירון ריחן

1. האיזור המרכזי

הינו גוש ריחן, המונה את הישובים: חניגית, שקד, ריחן, דותן וחרמש. באזור מתוכננים להקמה: ריחן ג' והבריכה, והוא כולל את המרכזים הגושיים לשרותים ותעשייה. לאזור זה יש קשר פונקציונלי אל השומרון הדרומי והמרכזי, ולכן יש לשייכו בצורה זו או אחרת למועצה אזורית שומרון.

2. תת איזור עירון (דרום)

מכיל כיום את הישובים קציר ומי עמי ומשתייך למועצה אזורית מנשה. מחד גיסא, מקיים תת איזור זה קשרים פונקציונליים עם מרכז עירוני חדריה (מסחר, תעסוקה וכדומה), מאידך גיסא, נעזר בשחתי איזור ריחן (חינוך, תרבות וכדומה).

יש להניח כי במידה ויקומו באזור ישובים נוספים (הנמצאים בשלבי בדיקה) אף הם יקיימו זיקות דומות למערכות הקיימות בסמוך.

ב. איזור גנים

האיזור מונה כיום את גנים וכדים, וכאמור מקיים כיום קשרי תלות פונקציונליים עם המרכז העירוני עפולה. בעתיד אם יתאפשר פיתוח אתר נוסף באיזור, יתכן גיבושו של תת הגוש, אם כי את מרכז הכובד האיזורי תמשיך להוות העיר עפולה. מבחינה מוניציפלית שייך תת גוש גנים למועצה אזורית שומרון, ועל אף הקשרים התפקודיים והפיזיים, יש להניח כי מחוסר מסגרות חליפיות תמשיך השתייכות זו להתקיים.

ג. גבעות מנשה

את איזור גבעות מנשה מאכלסים כיום ישובים ערבים ושטחי אש, כאשר בשוליו מצויים מספר ישובים יהודיים ותיקים. באזור מתוכננים לקום שני ישובים: תל אלונים וגבעה 402. מיקומם של אתרים אלה והמערכות האירגוניות המקיפות אותם, מצביעים על התפתחות אפשרית כלהלן: תל אלונים עשוי להשתייך למועצה אזורית מגידו, מנשה או אלונה; ואילו גבעה 402 עשויה להשתייך למערך הקיבוצי של ישובי מועצה אזורית מגידו.

התפרוסת המרחבית של איזור התכנון ומערך שימושי הקרקע מוצגים במפה מס' 4. נמפה מס' 4 מסכם את תחזיות האוכלוסין לגבי שלושת האזורים הפונקציונליים.

מדיניות החלוקה לתת אזורים

הרצון לאפשר לישובי האיזור להתפתח בהתאם לצרכיהם, ולהשתייך למסגרות האירגוניות המשמשות להם כבר כיום מערכות תומכות, מהווה נקודת מוצא למיסוד החלוקה לתת אזורים פונקציונליים העולה מן השטח.*

חלוקה זו זוכה ללגיטימציה גם בהתחשב בקריטריונים הבאים:

1. השתלבות נאותה במסגרות האירגוניות הקיימות תוך נכונות של המערכות לקלוט ולהקלט, ותוך אבטחת יציג הולם לאינטרסים של ישובי האיזור.

2. נגישות מיירבית למגוון ואיכות של שרותים ציבוריים ואישיים.

על ההתארגנות המוניציפלית של ישובי האיזור יורחב בפרק הבא.

* עבודה על שיוך ומבנה מוניציפלי של איזור התכנון תעשה בשיתוף מועצה אזורית שומרון, תכל התיכון ותכל הצפון.

7. מבנה מוניציפלי

א. סקירת המצב הקיים

המסגרות המוניציפליות המרכזיות הקיימות באזור, הינן שתי המועצות האזוריות **מנשה ושומרון**. (ראה מפה מס' 5) מועצה אזורית **מנשה** הינה מועצה ותיקה, המטפלת ב־22 ישובים, מרביתם קיבוצים של השומר הצעיר, ומיעוטם מושבים. ישובי המועצה מאוגדים ברשת שיווק "גרות". ישובי אזור התכנון הכלולים בתחומה הם מושב מי עמי והישוב הקהילתי – קציר.

לעומתה, מועצה אזורית **שומרון** הינה מועצה צעירה, אשר בתחומיה כלולים כ־32 ישובים מרביתם קהילתיים, השייכים ברחבם לתנועת אמנה – גוש אמונים, ומיעוטם ישובים עירוניים ושיתופיים. ישובי אזור התכנון הנדון הכלולים בתחומה הינם: חניניה, שקד, ריחן, חרמש, דותן, גנים וכדים.

למועצה אזורית שומרון שני ארגונים פנימיים:

★ **החברה לפיתוח השומרון** – הינה גוף המרכז את נציגי ישובי המועצה, ופועל לפיתוח השומרון בתחומים רבים כגון: בניה, תובלה וכו'.

★ **שב"א** – חברה כלכלית, המשותפת לישובי אמנה, העוסקת בפיתוח מקומות תעסוקה (בעיקר פיתוח מפעלי תעשייה, ואזורי תעשייה בשומרון ויהודה).

מלבד שתי מועצות אלה, המספקות כיום שרותים מוניציפלים לכל ישובי האזור, קיימות בסמוך שתי מועצות אזוריות נוספות, המהוות מערכות תומכות פוטנציאליות לישובים המתוכננים בגבעות מנשה.

מועצה אזורית מגידו, אשר הינה מועצה ותיקה, המטפלת ב־14 ישובים: 9 קיבוצים, 4 מושבים ומושבה. מרביתם משתייכים לתנועת השומר הצעיר, ומקצתם לתנועת המושבים ואחרים. למועצה מערכת שרתים ענפה אשר החשובים שבהם הינם: מוסדות חינוך שומריה, מוסד הרי אפרים, "יד לבנים", ומפעל אזורי "ראם" הנמצא בבעלות הקיבוצים. ישובי המועצה מאוגדים בארגון קניות, השייך למשביר המרכזי.

מועצה אזורית אלונה הכוללת שלושה מושבים של משקי חירות בית"ר, ומעניקה להם שרותים שונים. הישובים שייכים לארגון הקניות של תנועת בית"ר. פרוט המבנה המוניציפלי של האזור מובא במפה מס' 6.

טיב הקשרים של ישובי אזור התכנון עם המועצות האזוריות משתנה ומושפע במידה רבה מסוג ההתיישבות הדמוגרפית בתחום המועצה, ריחוקם הפיסי מיישובי המועצה, מגוון צרכיהם ומידת גיבושם הפנימי של מוסדות הישובים. משתנים אלה יוצרים יתרונות וחסרונות, לנסיין ליצור קשרים בין אזור נחל עירון – צפון שומרון לבין המסגרות המוניציפליות הקיימות.

להלן פירוט המאפיינים העיקריים של המועצות המרכזיות (ראה טבלה מס' 7).

1:50,000 N 17



חלוקה מנהלית

5. 000 000

0160

011646

OUT 40

[illegible]

100% cotton

0000-0001-1000-1000

July 1970

COMING

150

מ.א. גלבווע

(יאצא, למחמא) אין ג' טפא

מחוז חיפה

מוֹחַד הַצִּפּוֹן

С.Н. СЕРГЕЕВ

מ.א. אלוברג

מ.א.מ.

מרכיב מערכת	ותק	מס' ישובים (מתוכם ישובי האזור)	סוג מרבית הישובים	תנועה דומיננטית	התארגנות פנימית	הרכב אוכלוסית ישובי המועצה	תכנון
מועצה אזורית מנשה	מועצה ותיקה אינה עושה יחסית להתמודד עם בעיות המאפיינות את ההתיישבות החדשה	22 (2)	רוב – קיבוצים מיעוט – מושבים	השומר הצעיר	"גרנות" – רשת שווק של הקיבוצים	חילוניים	בתחום המועצה לא מתוכננים ישובים מספיק, אך יתכן ויוצע לה להטפל בישוב חדש או שניים המתוכננים בשוליה
מועצה אזורית שומרון	מועצה צעירה המתמודדת עם פיתוח ההתיישבות בתחומי טיפולה	32 (7)	רוב – ישובים קהילתיים מיעוט ישובים עירוניים ושיתופיים	אמנה – גוש אמונים	★ חברה לפיתוח השומרון – גוף הפועל לפיתוח השומרון בתחומים מגוונים ★ שב"א – חברה כלכלית העוסקת בפיתוח תעשייה ותעסוקה	50% חילוניים 50% דתיים	מתוכננים ישובים חדשים בתחומי השומרון, אלמנט העשוי לחזק את הישובים הצעירים הקיימים

מקור: הסוכנות היהודית, מועצה אזורית שומרון

מסקירת המצב הקיים, נראה שקיימות שתי מועצות אזוריות עיקריות, המהוות מערכות תמיכה בישובי אזור התכנון. ההשתייכות לכל אחת מהן, כרוכה ביתרונות וחסרונות הקשים להשוואה כמותית. כמו כן, קשיים משפטיים אשר אינם מאפשרים כינונה של מועצה אזורית אחת משני עברי הקו הירוק, מצביעים על כך ששיוך הישובים למועצות שונות הוא כורח המציאות.

התנאים הקיימים אינם מאפשרים את שיוך כל ישובי האיזור למסגרת מוניציפלית תומכת אחת, (למרות היתרונות הטיפקדריים אירגוניים הכרוכים בכך), ומחזקים את התפיסה הרואה את אזור התיכנון כמורכב מתת מערכות המתפקדות בנפרד. לכן, מוצע ליצור קשרים בין הישובים, במידה ונחוץ, על בסיס תחומי פעילות ספציפיים. (כגון: תעשייה, מרעה, שרותים וכו').

במסגרת החלוקה התפקודית המוצעת, ניתן יהיה לגבש מערכת קשרים וזיקות בין רוב ישובי האיזור, באמצעות אגודת פיתוח, ועד גוש או עמותה אשר ישכנו באיזור מרכז השרותים הגושי. במסגרת זו יתאפשרו גם הסדרים תקציביים שונים בין המועצות האזוריות – כאשר הנוחות, היעילות והנגישות לשירות מהוות בסיס להסדרים מסוג זה. לדוגמא: מועצה אזורית שומרון עשויה להגיש לקציר שרותי חינוך והתשלום על כך יעבר למועצה אזורית שומרון ממועצה אזורית מנשה, אשר בתחומה נמצא הישוב.

ב. תכנון לטווח הרחוק – 20 שנים

כפי שנאמר לעיל נראה שהמערכות הארגוניות הקיימות (המועצות האזוריות שומרון, מנשה, מגידו, אלונה) יהיו מסגרות תומכות מתאימות לישובי איזור התכנון, עד הגיעם לבשלות. יש להניח שבטווח 15-20 שנים מהיום, בעת שאוכלוסית האיזור כולו תמנה כ-10,000 נפש, אשר יאכלסו כ-14 ישובים מסדר גודל בינוני ומעלה, יהיה מקום לבחון את סוג ההתארגנות המתאים לשלב זה.

במידה והתנאים המוניציפליים והמשפטיים יאפשרו זאת – יש לשקול אפשרות הקמת מועצה אזורית חדשה "עירון" שומרון" אשר את תשתיתה עשויה להוות העמותה הגושית או ועד הגוש אשר יעניקו שרותים מוניציפליים ל-14 ישובי אזור התכנון – קיימים ומתוכננים.

בהנחה שתמונת המצב הפוליטית-ארגונית לא תשתנה, וסטטוטורית לא יהיה ניתן להקים מועצה משני עברי הקו הירוק, נראה שיש אפשרות לשקול את תכנית החלוקה של מועצה אזורית שומרון – למועצה צפונית ומועצה דרומית, כאשר ישובי אזור התכנון בצפון השומרון ישתייכו למועצה הצפונית.

8. המערכת הכלכלית

כללי

המערכת הכלכלית באיזור נחל עירון - צפון שומרון מורכבת משלושה מרכיבים עיקריים:

א. מערכת יצור

מערכת היצור כוללת את התעשייה, החקלאות והתיירות. מערכת היצור המתוכננת מייחדת מקום מרכזי לפיתוח ענף התעשייה כגורם מאיץ של כלל הפיתוח. מלבד התעשייה, פיתוח ענף התיירות כענף יצרני, מאפשר את ניצול משאביו ותכונותיו היחודיות של האיזור. מפעלים אלה עשויים להוות מקור פרנסה לתושבי האיזור וליצור ביקוש לשרותים רבים נוספים. פיתוח ענף החקלאות הינו משני יחסית בחשיבותו, מתוך התחשבות בתנאי השטח, אשר יפורטו בהמשך.

ב. השרותים

מערכת השרותים כוללת את השרותים הציבוריים, השרותים האישיים והשרותים המסחריים והפיננסיים. כעולה מן התחזיות, צפויים ביקושים שונים לשרותים הספציפיים אשר חלק מהם מקבל את פתרונו התכנוני בפרק זה. כוונת העבודה הינה לסקור את הביקושים הצפויים לשרותי הציבור העיקריים ולהציע עבורם פתרונות תכנוניים. לעומת זאת, אין כוונה לתכנן את מערכות השרותים האישיים והמסחריים, אשר על פי רוב הינם פונקציה של יזמות פרטית, ביקושים וכוח קניה של אוכלוסיה מקומית וחיצונית.

ג. מערכת התעסוקה

מערכת התעסוקה מהווה פועל יוצא של שתי המערכות שהובאו לעיל - היצור והשרותים, והיא מציגה את הרכב כוח האדם הצפוי והדרוש לפיתוח הענפים השונים, תוך הדגשת דפוסי המיקום החזויים של מקומות התעסוקה.

להלן פירוט מדיניות הפיתוח לגבי כל אלמנט של המערכת, ופירוט ההמלצות והאמצעים לפיהם מוצע לפתח את כלל המערכת הכלכלית באיזור.

א. מערכת היצור

1. תעשייה

סקירת מצב קיים

בשלב הנוכחי, פועלים באיזור התכנון כ־16 בתי מלאכה ומפעלים זעירים, המפוזרים בחלק מיישובי האיזור. 2 מפעלים נמצאים בהקמה וכ־5 מפעלים נוספים נמצאים בשלבי בדיקה שונים. איזור התעשייה הגושי נמצא בשלבי פיתוח ראשוניים, והקמת מפעל התעשייה הראשון בו (מרכז הארגונים) הולכת ונשלמת.

כעקרון, מבנה התעשייה הקיים ביישובי האיזור הינו מגוון למדי אך יחד עם זאת, ניתן משקל גדול יחסית לענפי היצור החשמלי והאלקטרוני; משקל בינוני למוצרים כימיים, מכונות ומוצרי מתכת, כאשר שאר הענפים מיוצגים במספר קטן של מפעלים. התפלגות המפעלים בין היישובים מוצגת בטבלה מס' 10.

מאפייניהם העיקריים של המפעלים הם:

— גודל: קטן-זעיר, כ־2 עד 3 עובדים בממוצע למפעל.

— רמת תחכום: נמוכה.

— כח אדם: רמה מיקצועית בינונית.

להלן שלוש טבלאות המפרטות את מצב המפעלים באזור.

טבלה מס' 8 – פרוט המפעלים הקיימים ומוקמים באזור על פי ענפים (1986-87)

ענף ראשי	מפעלים	
	מספר	%
ציוד חשמלי ואלקטרוני	4	23.0
מוצרים כימיים	2	11.0
מכונות	2	11.0
מוצרי מתכת	2	11.0
שרותים פיננסיים ושרותי בידור*	2	11.0
שונות	2	11.0
עץ ומוצריו	1	5.5
עור ומוצריו	1	5.5
טכסטיל	1	5.5
גומי ופלסטיק	1	5.5
סה"כ	18	100.0

* ענף זה הוכנס לטבלה עקב שייכותו לתחום היצוא הפרטית.
מקור: הסוכנות היהודית חבל הצפון, חבל התיכון, מועצה אזורית שומרון.

טבלה מס' 9 – התפלגות מפעלים קיימים ומתוכננים בין הישובים (1986-87)

ישוב	מפעל קיים/בהקמה	מפעל בבדיקה	סה"כ
שקד	6	—	6
דותן	5	—	5
קציר	3	—	3
כדים	—	2	2
מרכז גושי	1	1	2
חרמש	1	—	1
גנים	1	—	1
רחן	1	—	1
מי עמי	—	1	1
אחר	—	1	1
סה"כ	18	5	23

מקור: הסוכנות היהודית חבל הצפון, חבל התיכון, מועצה אזורית שומרון.

מפעל	ענף ראשי	מועסקים	ישוב	הערות
מעבדה לתיקון TV ומכשירי חשמל	ציוד חשמלי ואלקטרוני	1	שקד	קיים
חומרי ניקוי ממוצרים טבעיים	כימיקלים	2	שקד	קיים. בשלב זה סגור
תכנון מעגלים מודפסים	ציוד חשמלי ואלקטרוני	3 – כיום 5 – שלב סופי	שקד	קיים
מסגריה	מתכת	1 2 – שלב סופי	שקד	קיים
חשמליה	ציוד חשמלי ואלקטרוני	3	שקד	קיים
"צליל וארוע" – אמרגנות והגברת קול	בידור	1 + מזדמנים	שקד	פועל
מידות – טורבינות בע"מ	מסגריה מכנית, עיבוד שבבי, שיפוץ משאבות מים	1	דותן	קיים
נגריה	עץ ומוצרים	1	דותן	קיים
"על אור" – אהילים	חפצי נוי	2	דותן	קיים
דותן – מוצרי עור, תיקים וארנקים	עור ומוצרים	5	דותן	קיים
אריגת סחבות	טכסטיל	2	דותן	בהקמה
ביה"ס לנהיגת טרקטורים	תחבורה	2	לא ידוע	בבדיקה
יצור מכונות לא סטנדרטיות	מכונות	6	חרמש	פועל
כימיקלים לתעשייה ודבקים	מוצרים כימיים	3 5 – שלב סופי	גנים	פועל
אריזות נייר ופלסטיק	נייר ומוצרים	3	כדים	בבדיקה
מפעל מחיצות גבס	בניה	4 10-12 – שלב סופי	כדים	בבדיקה
יציקות מתכת	מוצרי מתכת	5 – שלב א' 15-20 – שלב סופי	רחן	קיים
מלטשת יהלומים	שונות	4-8	קציר	קיים
חשמליה	ציוד חשמלי ואלקטרוני	1	קציר	קיים
הנהלת חשבונות	שרותים פיננסיים	2	קציר	קיים
סטירופילסט – מפעל קל"ק	פלסטיק	12	מיעמי	בבדיקה
יציקת פלסטיק, מרכז הארגונים	פלסטיק	20 – שלב א' 60 – שלב סופי	מרכז גושי	בהקמה
אחסון ושיווק בלוני גז	שרותים אישיים	2	לא ידוע	בבדיקה

מקור: הסוכנות היהודית חבל הצפון, חבל התיכון, מועצה אזורית שומרון

הטבלה מצביעה על כך שמרבית המפעלים מתרכזים ביישובי האיזור הגדולים והחזקים – שקד ודותן.
נראה שהתפתחות המפעלים הנוכחית מורה על שיקול כלכלי וניצול תכונות לגודל ומתבטאת בהעדפתם להתרכז
במקום בו יש כבר פעילות כלכלית ומאגר העובדים הינו גדול באופן יחסי.

במידה ותתמשכנה המגמות הקיימות, נראה שצפויה בעתיד בעייתיות רבה הן בהקצאת שטח למפעלים במסגרת אזור
התעשייה הישוביים, והן במתן שרותים נלווים לתעשיות המתפתחות במסגרת הישובית הצרה. כמו כן, הקצאת משאבי
הפיתוח המוגבלים באופן מפורז על פני כלל אזורי התעשייה בישובים, תביא בסיכומו של דבר, להאטת הפיתוח
התעשייתי.

מדיניות פיתוח התעשייה

לאור הנאמר לעיל מוצע לפתח את התעשייה באזור בהתאם לעקרונות הבאים:

1. מוצע לצמצם במידת האפשר את ההשקעות הציבוריות באיזור התעשייה בישובים הבודדים.*
נראה שלא ניתן יהיה להמנע מהשלמת הפיתוח באזורי תעשייה בישובים שכבר הוחל בפיתוחם, (למבנה תעשייה אחד)
אך יש לצמצם למינימום את היקף ההשקעות בישובים, שעדין לא פותח בהם איזור תעשייה או בישובים מתוכננים.
2. יש לרכז את עיקר ההשקעה הציבורית באיזור התעשייה הגושי עירון-דירחן, בו ניתנת האפשרות למפעלים להנות
מיתרונות לגודל – היצע כוח אדם מיומן, שטח ותשתיות מפותחים, מרכז שרותים לתעשייה וכו'.
3. מומלץ להשקיע מאמץ במשיכת מפעלים ויזמים פרטיים לאיזור התעשייה הגושי על פי ההמלצות הבאות:
 - א. יש לאפשר מתן היתרי בניה בטווח המידי למפעלים ועסקים מאושרים, וקיצור הליכים ביורוקרטיים הכרוכים
ברישוי העסק.
 - ב. השקעה במערכת תשתיות מפותחות בשלבים המידיים, כולל מערכות תקשורת, מים, ביוב, דרכים, חשמל, אשר
יאפשרו עליה מיידית במידת האפשר של מפעלים, תוך המנעות מירבית מעיכובים במעבר הנגרמים מהמתנה
לקווי טלפון, חיבור לחשמל וכו'. מוצע לשים את הדגש על פיתוח והרחבת הדרכים שתקשרנה את האיזור בצורה
הטובה ביותר למרכזי השווק הסמוכים, והן על פיתוח מערכות תקשורת (טלקס, פקסימיליה) מתוחכמות.
 - ג. הקצאה ופיתוח שטח מיוחד לשרותים לתעשייה אשר יכלול שרותים פיננסיים ושרותי בנקאות, דואר, מרכז
מיחשוב, מסעדה ושרותי אוכל, מוסך וכו'. יש לשקול הקמת מעון יום לילדי העובדים בשטח אזור התעשייה, אשר
עשוי להקל על יציאתן לעבודה של נשים.
 - ד. היצע תנאי סיוע מועדפים הניתנים על ידי משרד המסחר ותעשייה לאזורי פיתוח וביניהם: תנאי שכירות וחכירה
נוחים, פטור ממס לתקופות מוגדלות, סיוע בפיתוח השטח וכו'.
 - ה. נסיון להביא לקיצור מקסימלי של תהליך אישור והקמה של מפעל במערכת ההתיישבותית, מבלי לפגוע בבדיקה
מקיפה של המפעל הפוטנציאלי.
4. פיתוח מסגרות להכשרה מקצועית במקצועות רלוונטיים, במטרה להרחיב את מאגר זמין של כוח האדם
המקצועי, אשר יהווה תשתית אנושית למשיכת מפעלים לאזור.
5. הרחבת שיתוף הפעולה הבין מוסדי בפיתוח תעשיות באיזור, תוך יצירת תנאים לכניסת מערכות תומכות
(במימון, השקעה, יעוץ מקצועי וכו').
6. יצירת מערכת פרסום ושיווק לפיתוח באזור התעשייה הגושי.

* למעט בישובים המרוחקים ממרכז הכובד האזורי – כמו גנים וכדים. כמו כן, יש לתת את הדעת על פתרון הולם לישובים שיתופיים.

מדיניות העדפת מפעלים

מומלץ לפתח את התעשייה באיזור, תוך בחירה והכוונה של סוגי התעשיות הרצויות להקמה באזור התעשייה הגושי,
והתחשבות במגמות הכלכליות הצפויות בארץ ובעולם.

להלן מוצעים מספר מאפיינים העשויים להוות קריטריונים לבחירת מפעלים רצויים:

- א. מפעלים המעסיקים כ-30 עובדים ומעלה, המאופיינים במגוון ענפי תעשיות, תוך שימת דגש על תעשיות ליצוא.
- ב. עידוד פיתוחם של מפעלים הזקוקים למגוון של עובדים במקצועות שונים (מקצועיים ולא מקצועיים) והמסוגלים
לאפשר הכשרות מקצועיות פנים מפעליות.
- ג. מוצע לבחור מפעלי תעשייה הרגישים פחות לתנודות שוק ולמרחקי שווק.
- ד. תמיכה ביזמות, העתקה והתרחבות של מפעלים קיימים מאזורים סמוכים אל אזור התעשייה הגושי.
- ה. יש לטפל במפגעים אקולוגיים ולמנוע את זיהום הסביבה.

2. תיירות

סקירת מצב קיים

איזור נחל עירון - צפון שומרון נבחן במספר מאפיינים העשויים להוות תשתית לפיתוח תיירותי:

- * שטחים נרחבים של יערות טבעיים, יערות טע אדם.
- * נוף הררי יפה.
- * אוויר נקי ואקלים נוח.
- * אתרי היסטוריה ועתיקות.
- * קרבה יחסית למרכז הארץ.

יחד עם זאת, עדין לא פותחו באיזור מפעלי תיירות בשל העדר מספר תנאים ההכרחיים לפיתוח תיירותי:

1. האיזור אינו ידוע ואינו מוכר לחלקים נרחבים של האוכלוסיה העשויה להוות פוטנציאל טיילים ומבקרים באיזור.
 2. מערכת כבישי הגישה לאיזור עדין אינה מפותחת, בפרט הגישה לאתרים יחודיים ובעלי פוטנציאל תיירותי כמו גרבתא.
 3. חסרון אתרים או נקודות משיכה בולטות, העשויים ליצור אטרקציה תיירותית, כגון: חוף ים, אתר היסטורי חשוב וכו'.
 4. העדר כוח עבודה מקצועי וזמין למקצועות בענף התיירות.
 5. העדר יזמים ומשקיעים בעלי משאבים ונסיון, אשר יאתרו את המקומות הפוטנציאליים לפיתוח, וייצרו אטרקציות שימשכו מבקרים לאיזור.
- כמידה ויפותח ענף התיירות באזור הוא עשוי להוות חלק מהענפים היצרניים של הבסיס הכלכלי האזורי, ולתרום להאצת כלל הפיתוח באזור.

מדיניות לפיתוח התיירות

על מנת לפתח באיזור את ענף התיירות מוצע לפעול על-פי העקרונות הבאים:

1. לאור המשאבים המוגבלים העומדים לרשות פיתוח תיירותי באיזור, מוצע לרכז את ההשקעות במקום המתאים ביותר, אשר הפוטנציאל שלו ליצירת מערכת שרותי תיירות מגוונת בעלת יתרונות לגדול, הינו הגדול ביותר.
2. תנאי השטח שנסקרו לעיל מצביעים על קושי מסוים במשיכת מבקרים וטיילים לאיזור. נראה שלמרות סגולותיו הייחודיות, אין האיזור אטרקטיבי במיוחד, ולכן מוצע לפתח בו אתר או אתרים יחודיים בקנה מידה אזורי או ארצי.
3. בפיתוח מוקד התיירות, יש לשים את הדגש על תכנית אב כוללת לתיירות, אשר תשלב אטרקציות מסוגים שונים, במסלול שהיה יומי. בשלב זה נראה שאין מקום לפתח תיירות שתתבסס על לינה באיזור.
4. יש להדגיש כי בכל פיתוח תיירותי באיזור יש לשמור על האיזון הנכון בין רמת הפיתוח הכללית, לבין שימור הסביבה הטבעית כפי שהיא. (שימור אתרי עתיקות, יערות ושמורות וכו').
5. מלבד זאת מוצע לעודד במידת האפשר יזום והפעלה של פרויקטים בתחום התיירות על ידי תושבי האיזור הן במסגרת אגודות הפיתוח, והן בהפעלה על ידי היחידה המשפחתית הבודדת.
6. מומלץ לכלול את האיזור בתכניות תיירות כוללות של גופים שונים: במערכת הציבורית - חב' לפיתוח השומרון - שב"א, תשת שמורות הטבע, ק.ק.ל וכו'.
7. כדי להביא את האיזור למודעות הציבור, מוצע לראוי למערכת שווק ופרסום יעילה.

תכנית לפיתוח התיירות

לאור כל הנאמר לעיל מוצעת תכנית הפיתוח הבאה:

1. יצירת קומפלקס תיירותי יחודי, גדול ומגוון בשמות טבע אום ריחן (נ.צ.מ. 1630-2090). למקום זה מירב הפוטנציאל לפיתוח תיירותי, הוא ממוקם בלב האיזור המרכזי, בעל משאבי נוף יחודיים ודרך גישה נוחה. האתר הינו גדול, וניתן ליצור ברדיוס קטן מגוון של פעילויות מושכות.
- באחד ממבני השמורה ניתן לפתח מרכז מבקרים בו ימסר מידע על האיזור, ותכנית למסלולי טיולים ורכיבה בשטח השמורה ובאיזור עצמו. ניתן למקם בו מוזיאון לחקר האיזור בתחומים כגון: התישבות ערבית ויהודית ותיקה וחדשה, ארכאולוגיה, בוטניקה, זואולוגיה וכו'.
- במבנה השני מוצע לפתח מסעדה יהודית כפרית או פונדק שיתן שרותי אוכל למבקרים.

הפעלת אתר העתיקות-המוזולאום בחירבת אום ריחן המצויה בסמוך, תציע אטרקציה המבוססת על היסטוריה. כמו כן ניתן לפתח בשטח השמורה מתקני נופש פעיל, אשר ירחיבו את קהל היעד, ויאפשרו למשפחות עם ילדים לבלות באתר. מלבד הנופש הפעיל ניתן לבסס חלק מהתוכנית על פיתוח הבריכה במרכז השרותים הגושי (או בשקד בשלב ראשון). ובכך תתאפשר הפעלת המקום גם בימים חמים, בהם הדרישה לאתר ימים גבוהה ביותר.

בשלב שני ניתן לפתח באחד הישובים הסמוכים לשמורה בית הבראה או מרכז רפואי לשיקום. פרויקט בתחום זה עשוי למשוך לאזור יוזמות פיתוח גלוות כגון: שרותי אוכל, בילוי, תרבות וכו'.

את הפרויקט ניתן לפתח בשלבים, כאשר בשלבים הראשונים ההשקעות הינן מוגבלות יחסית, ונשענות על הקיים. ניתן לשלב בהקמת הפרויקט גופים שונים ציבוריים ופרטיים, אשר יקלו על תהליך הפיתוח בשלבים השונים.

2. מלבד פיתוח אתר אום ריחן כמרכז תיירותי איזורי, מוצעים שני אתרים נוספים לפיתוח. אתרים אלו מיועדים לפיתוח בטווח הבינוני והארוך.

אתר נרבתא * ארובות (נ.צ.מ. 1628-2018)

נרבתא (ארובות) הוותה עיר בצומת דרכים חשובה בצפון השומרון, והיא מזוהה עם המוצא למערכה של תחותמס ה-3 ב-1479 לפנה"ס. למרות המחלוקת הקיימת בין החוקרים על מיקומה המדויק של ארובות המקראית, שוכנעו חלקם (ראה ספרו של אדם זרטל *) כי מערכת הדיק והמבצר מהתקופה החמיט הנמצאת באתר * עשויה להקנות לו את התואר "מצדה של השומרון".

האתר אינו ידוע ברבים, מחחק ודרך הגישה אליו קשה. שלוש עונות החפירות שבוצעו בשטח לא הביאו לחשיפת עיקר הממצאים * ויש צורך בעונות רבות נוספות. פיתוח האתר דורש השקעה גדולה בחישוף העתיקות, שיחזור ושיקום, סלילת דרך גישה ופירסום הולם.

יער עירון (נ.צ.מ. 1555-2105)

על אף מיקומו הנוח של היער על כביש ואדי'ערה, וקיומם של מתקני נופש פעיל באתר - אין המקום ידוע לרבים, ולא נערך בו פיתוח תיירותי מקיף. לאתר אין פוטנציאל משיכה יחודי, אולם באמצעות פיתוח שרותי אירוח ואוכל ניתן להגדיל את אינטנסיביות השימוש בו.

לסיכום, יש להדגיש את חשיבות פיתוח מרכז התיירות האיזורי באום ריחן בשלבי הפיתוח המיידים, בעוד שהקמת פרויקטים תיירותיים נוספים עשויה להרחות לשלבים מאוחרים יותר. לאחר בדיקה לגבי כיווני הפיתוח הרצויים באזור, לאור מגמות ההתפתחות הקיימות והמתוכננות; וכן לאור התפתחות מרכזי תירות דומים בארץ * יש להניח שחורף חשיבות הפיתוח התיירותי לאזור, נראה שהקף התעסוקה בענף זה לא יהיה גדול. (ראה פרק 8.8).

(ראה מפה מס' 4)

3. חקלאות

סקירת מצב קיים

כיום קיימים באזור 2 מושבים שיתופיים, ריחן ומי עמי וכן קיבוץ חריש (שאינו נכלל בתוכנית זו) המתחלקים במצאי האדמות החקלאיות באזור. להלן פירוט שטחי העיבוד הנוכחיים במשבצת כל ישוב - ראה טבלה מס' 11. ראה גם מפה מספר 4.

טבלה מס' 11 - שטחי עיבוד - מצב קיים (1986)

הישוב	שטח בדונמים	סוג הגידול	מיקום	שנות
מי עמי	300	פרדס	נחלאות	רובנה למטע
	2140	שלחין כותנה	תענך	
	200	מטעי שיזפים	ליד המשק	
	160	ואפרסקים	—	
	3	חממות	במשק	
סה"כ	2803			
ריחן	220	פרדס	בית אליעזר	
	200	שלחין ירקות	משה בי' חדרה	
	240	מטעים סובטרופים	ברטעה	
	300	ואבוקדו פלחה	כפר גליקסון	
סה"כ	960			
חריש *	30	בננות	ליד המשק	
	70	אבוקדו	ליד המשק	
	30	גן ירק	ליד המשק	
	300	כותנה	אליעזר	
	150	חיטה	אליעזר	
	220	פרדס	קיסריה	
	350	כותנה	רגבים	
סה"כ	1150			

* קיבוץ חריש אינו שייך לאזור התיכון ואינו נכלל בתוכנית זו.
הישוב מופיע בטבלה מאחר והוא מתחלק עם ישובי אזור התיכון במצאי האדמות החקלאיות באזור.

מקור: הסוכנות היהודית

ישובים אלה עדין לא השלימו את המשבצת החקלאית שלהם, ועל פי תנאי השטח יש להניח שתהליך השלמת המשבצת יארוך זמן רב. המגבלות המקשות על השלמת המשבצות החקלאיות לישובים השיתופיים, ועל פיתוח חקלאי באזור הינן רבות:

1. **העדר קרקעות זמינות לפיתוח חקלאי** בקרבת הישובים השיתופיים כתוצאה ממגבלות של בעלות פרטית, שטחי אש, יערות, טיב הקרקע, גודל האיתור, ועקב העובדה שרוב הקרקעות המתאימות לפיתוח חקלאי מעובדות כיום על ידי כפרים ערבים וישובים יהודיים ותיקים.

2. **העדר מקורות מים ומכסות מים**

מקורות המים באזור כוללים שלושה מפעלים של חברת מקורות:

- א. **מפעל נחל עירון** ליד אום אל פחם שאינו מסוגל לספק מים נוספים.
- ב. **מפעל גבעת עדה** אשר בימים אלה מושלם חיבורו באמצעות קידוח חדש אל מפעל נחל עירון המאפשר למרכז הגוש לקבל מים באמצעותו.

שני מפעלים אלה שואבים מים מאותו אקוויפר, אך משני צידי פרשת המים.

- ג. **מפעל דותן** המתוכנן לספק מים ל-6 ישובים, וכיום משרת את דותן, חרמש, גנים וכדים.
- לאחר שיושלם החיבור של מפעל נחל עירון למפעל גבעת עדה, נראה שהמערכת תוכל להעריך לאספקת מים (אם כי באיכות נמוכה יותר) לישובים החדשים המתוכננים באיזור, תוך תאום עם חברת תה"ל.
- במסגרת פרוגרמות מאושרות לשלושת הישובים החקלאיים באזור, אושרו מכסות עתידיות כדלקמן:

חריש	- 1,550,000 לשנה
ריחן	- 1,150,000 מ"ק לשנה
מי עמי	- 1,050,000 מ"ק לשנה

מתוך מכסות אלה, אושרו לישובים בשנה שעברה כמויות המים הבאות:

חריש	- 450,000 מ"ק לשנה
ריחן	- 390,000 מ"ק לשנה
מי עמי	- 807,800 מ"ק לשנה

אספקת המים הסופית לישובים, מותנית בהמרת מים מתוקים במימי קולחי חדרה על ידי קיבוצים ותיקים.

המלצות לגבי מדיניות

- א. אם נסכם את מכלול התנאים הקיימים וצפויים הפועלים בתחום החקלאות נראה שעקב אמצעי היצור המוגבלים - ענף החקלאות לא יהווה ענף פיתוח מרכזי באיזור ויש להניח שאחוז המועסקים בו ירד משמעותית (בהשוואה למצב כיום).
- ב. בהתחשב בתנאי השטח, ובמצב החקלאות היום, אין להמליץ על הקמת ישובים חקלאיים נוספים. במידה ויוחלט להקים ישוב שיתופי יש צורך להשתית את בסיסו הכלכלי על ענפי התעשייה, השרותים והתיירות - ואף על תעסוקות מחוץ לאיזור.
- ג. גם במושבים השיתופיים הקיימים יש לעודד כניסת ענפים נוספים כמו: תעשייה ומלאכה, שרותים ותיירות למערך התעסוקתי שלהם, ובמידת הצורך לעודד את היציאה לעבודה מחוץ למשק.
- ד. יחד עם זאת יש לעשות מאמץ לאיתור השגה וריכוז של משאבי הקרקע והמים באיזור, לשם השלמת המשבצות החקלאיות לישובים השיתופיים הקיימים.
- ה. במידה ויושגו קרקעות נוספות לעיבוד חקלאי, מומלץ להשתית את הפיתוח על חקלאות מתוחכמת, עתירת ידע ובעלת שווקים ליצוא, אשר תמשוך כוח עבודה מקצועי ומיומן במקצועות המחקר והפיתוח, ולא תזדקק למשאבים טבעיים, הדלים באיזור. (קרקע, מים).
- ו. לשם שמירת קרקעות המדינה, אשר אינן מתאימות לפיתוח התיישבותי - ניתן לפתח באיזור את ענף המרעה, תוך התאמת סוג העדרים לתנאי האיזור. (לדוגמא: עיזים שחורות, גמלים וכו') *

* בדיקה ראשונית נערכה לגבי הישוב ריחן, במסגרת תשת המרעה "שומרון-בנמץ", הבדיקה העלתה כי באזור קיים פוטנציאל אדמות מרעה בן אלפי דונמים, בריכוזים גדולים, אשר יכול להוות בסיס לפיתוח ענף זה.

ב. מערכת שרותי הציבור והקהילה

סקירת מצב קיים

שרותי חינוך

כמעט בכל הישובים קיימים פעוטון וגן ילדים. ישובים אשר מספר הילדים בהם קטן, ואינו מספיק לפתיחת כיתה מקבלים שירותי חינוך בשוב הסמוך הגדול יותר: חנינית בשקד, כדים בגנים, וחרמש בדותן.

מלבד מי עמי, וחלק מילדי גנים וכדים לומדים ילדי כל הישובים בבית הספר היסודי האזורי אשר נפתח בשנת הלימודים 1987 במרכז הגושי.

ילדי מי עמי לומדים בבית הספר היסודי במעגן מיכאל, וילדי גנים וכדים (כיתות א"ב) מתוכננים ללמוד בשנה הקרובה בחטיבה צעירה של בית הספר הגושי, אשר תפתח בגנים. כיום מקבלים ילדים בגיל חטיבת בינים ותיכון, שירותי חינוך מחוץ לאזור: בעיקר בפרדס חנה-כרכור, חדרה ועפולה.

שרותי בריאות

בכל הישובים קיים חדר אחות הפועל ברמה של מרפאה ישובית. ברוב הישובים נמצא אמבולנס. לישובים הסדר לביקורי רופא מקצועי וכללי בימים קבועים עם בית החולים בעפולה (גנים וכדים) ובחדרה (שאר הישובים).

שרותי מסחר

כיום פועלות צרכניות בשובים שקד, ריחן, דותן, מי עמי וקציר. בעית מחסור בשרותי צריכה יומיומיים מודגשת בעיקר בגנים וכדים, השייכים לתח אזור אחר. תושבי חנינית ותושבי חרמש קונים בצרכניות שבשובים הסמוכים להם (שקד ודותן).

שרותי חברה וקהילה

בכל הישובים קיימים ופועלים כיום מועדונים ומזכירות. במקצת הישובים קיים גם מועדון נוער. במרבית הישובים (מלבד כדים וחרמש) קיים מגרש ספורט משולב. ברובם, פועל גם מגרש משחקים לילדים (מלבד ריחן וחרמש. בדותן - המגרש בהקמה). במי עמי קיימת בריכת שחיה.

שרותי דת

בישובים חנינית, שקד, גנים, כדים ודותן - פועל בית כנסת. בשקד אף קיים מקווה טהרה. היות ולעיתים פועל בית הכנסת במבנה ארעי ואינו צריך למבנה יעודי, יש להניח שבשאר הישובים - אין צורך בשירות זה.

דואר

בישובי לב הגוש - מי עמי, חנינית, שקד וריחן פועל כיום קו דואר נע מנשה. קו דואר נע אינו פועל עדין בקציר, בגנים וכדים, ובדותן וחרמש.

תחבורה ציבורית

ישובי לב הגוש נהנים כיום משרותי תחבורה ציבורית הנשענת על קו אוטובוס לחדרה, והעובר באזור שש פעמים ביום. בגנים וכדים עובר שלוש פעמים ביום - קו אוטובוס הנוסע לעפולה.

מצב שרותי הציבור בשובים עונה כיום על רוב הצרכים הבסיסיים ברמה המקומית. (ראה טבלה מס' 12) אולם יחד עם זאת, יש צורך מיידי באספקת השרותים הבאים לפחות:

- * מרפאה אזורית-גושית - אשר תספק שרותי בריאות ברמה של רפואה כללית ומקצועית.
- * פיתוח שרותי ספורט וחברה (מתנים, מרכז ספורט ובריכה אזורית - בשלב הראשון) במרכז הגושי.
- * פיתוח שרותים אפשריים בסף כניסה מינימלי, (צרכניה, בריכה וכו') לתת גוש-גנים.
- * השלמת הקמה של מגרשי ספורט בשובים ריחן וחרמש.
- * הפעלת קו דואר נע בשובים הרלוונטיים.

שירות / ישוב	ג	פעוטון	צרכניה	חדר אחות / מרפאה	מזכירות	מועדון	מגרש ספורט	מגרש משחקים לילדים	בית כנסת	שונות
ה"צ גנים	1 כיתה	2 כיתות		X	X	X	X	X	X	כיתות איב במבנה ארעי
חיננית	לומדים בשקד	1 כיתה		X	X	X	X	X	X	
חרמש	לומדים בדותן	לומדים בדותן		X	X	במקלט				בתיכון - פעוטון
כדים	לומדים בגנים	1 כיתה		X	X	X	X	X		למדו באיב של גנים
מבוא דותן	1 כיתה	2 כיתות	X	X	X	X	בבניה	X		
ריחן	1 כיתה	1 כיתה	X	X	X	X	X			
שקד	1 כיתה	1 כיתה	X	X	X	2 כולל נער	X	X	X	ברסבה - 2 כיתות ק. בתיכון - ברכת שחיה + מקוה
מרכז גושי	בית ספר יסודי אזורי כולל מגרש ספורט. בתיכון "מרפאה גושית, מתנס וברכת שחיה.									
הסוה"י מי עמי	X	X	X	X	X	2	X	X		ברכת שחיה
קציר	1 כיתה	1 כיתה	X	X	X	X	X	X		

מקור: הסוכנות היהודית.

מדיניות פיתוח מערך שרותי הציבור באיזור

השרותים הניתנים כיום ביישובים הינם ברמה בסיסית - מינימלית, ורמת יעילותם נמוכה. אלה מספקים את הביקוש הנוכחי, יחד עם זאת יש להצביע על העדר כמעט מוחלט של שרותים ברמה האזורית (מרפאה, סופרמרקט, שרותי חברה וספורט, בנקים וכו').

התנאי המרכזי לאספקת שרותים ציבוריים ברמה אזורית הינו - גודל אוכלוסיה העולה על סף הכניסה של השירות הספציפי. מלבד זאת יש להביא בחשבון את העובדה שהאזור מורכב משלושה תתי אזורים המושפעים ממערך המיקום והתיפקוד של היישובים, והמחייבים פתרונות במסגרת זו.

לאור זאת מובאות ההמלצות הבאות לפיתוח מערך השרותים הציבוריים באיזור:

1. על ידי ריכוז שרותים אזוריים במרכז השרותים הגושי עירון-ריחן, ניתן להשיג יעילות מירבית באספקת שרותים ציבוריים ליישובי האיזור, תוך מתן יתרונות לגודל המרכז מתוכנן לספק שרותים ציבוריים כוללים ברמה האזורית למי עמי, קציר ריחן, חיננית, שקד, דותן, וחרמש, ולשויבים המתוכננים ריחן ג' והברכה.

לגבי היישובים הקיימים ומתוכננים בתת האזורים: רמות מנשה (תל אלונים, 402), איזור עירון (אסיף) ובאיזור גנים (גנים וכדים) נראה שיש לנקוט במדיניות גמישה. היות ואלה אינם מצדיקים הקמת מערך שרותים אזוריים משלהם יש לאפשר להם מחד גיסא, לקבל שרותים במרכז הגושי עירון-ריחן (בעיקר בטווח הקצר עד שגודלם יאפשר מתן שרותים בתת האזור), ומאידך גיסא לא לחסום בפניהם את האופציות לקבל שרותים זמינים וקרובים יותר במסגרת מועצות אזוריות ומרכזים עירוניים סמוכים.

2. ברמה הישובית מוצע להשלים את פיתוח מערך השירותים המינימליים ביישובים - אשר יכלול שירותים מסך כניסה נמוך בלבד. השירותים יסופקו על פי הסטנדרט הקיים במערכת ההתיישבותית כיום. גם ברמה זו ניתן ליעל את אספקת השירותים על ידי אחד מספרי יישובים קרובים סביב פרויקט שירותי מסים, במידה ואין הצדקה לקיים את השירות בכל יישוב ויישוב.

3. על מנת להבטיח ניצול יעיל של היצע השירותים ברמה האזורית, יש לדאוג לקיומם של מספר תנאים נוספים:

- א. עידוד התארגנות גושית מקומית (ועד גוש) אשר תרכז ותזוּם פרויקטים בעלי ענין אזורי.
- ב. קיום מערכות מוניציפליות אשר תאפשרנה גמישות והסדרים ספציפיים לצורך אספקת שירותים.
- ג. אבטחת שיתוף פעולה בין מוסדות ממשלתיים שונים לבין המערכת האזורית.
- ד. משיכת יזמים חיצוניים ופנימיים אשר יקחו חלק בהקמה ואספקה של שירותים אישיים ופיננסיים.
- ה. משיכת עובדי שירותים מיומנים (בעיקר במקצועות החינוך, בריאות ותרבות) לעבודה ומגורים במקום.
- ו. דאגה למערך הסעים תקין ושוטף לשירותים.

תחזית ביקוש שירותי חינוך

תחזית שירותי החינוך מתבססת על המודל לאספקת שירותים שהוצע לעיל, לפיו ירכזו השירותים במידת האפשר במרכז הגושי, כאשר תת איזור גנים ומנשה יוכלו לקבל את שירותיהם הן במרכז הגושי והן במערכות אזוריות סמוכות יותר. לפיכך נחזה הביקוש לשירותי חינוך בנפרד בכל תת אזור, מתוך כוונה לברר אם בעתיד תוצדק הקמת שירותים אלה באופן עצמאי בכל תת אזור (ראה טבלה מס' 13).

באיזור עירון - ריחן יש לפתח את בית הספר היסודי האזורי לסדר גודל של 36 כיתות, וכן לפתח בשלב פיתוח מלא, חטיבת ביניים וחטיבה עליונה במסגרת בית הספר המקיף. כאשר גודל האוכלוסיה יצדיק זאת יש לשקול פיתוח מערכת מקבילה באיזור גנים.

לפרוט ראה נספח מספר 5.

טבלה מס' 13 – תחזית שרותי חינוך - על פי תת אזורים ועל פי שנים (כתות)

שירות	שנה	+5				+10			
		עירון ריחן	מנשה	גנים	סה"כ	עירון ריחן	מנשה	גנים	סה"כ
מעון		8 (20 ילד)	1	2	11	11	1	2	14
גן טרום חובה - חובה		7	1	2	10	10	1	2	15
ב"ס יסודי		16	1	4	22	25	3	6	34
חט' בינים		8	1	2	11	13	2	3	18
חט' עליונה		7	-	1	9	15	2	4	21

שירות	שנה	+15				+20			
		עירון ריחן	מנשה	גנים	סה"כ	עירון ריחן	מנשה	גנים	סה"כ
מעון		15	1	3	20	20	3	5	28
גן טרום חובה - חובה		13	1	3	18	17	3	4	25
ב"ס יסודי		30	3	7	41	34	5	9	48
חט' בינים		17	2	4	23	18	3	5	27
חט' עליונה		23	2	5	31	26	4	7	37

מקור: הסוכנות היהודית

שרותי בריאות

על פי הסטנדרטים המומלצים על ידי משרד הבריאות*, ניתן כבר בשלב המידי (מעל 200 משפ'') להקים **מרפאה גושית**, אשר תחליף את מרפאות הגרעין הישוביות ותשרת מספר ישובים הקרובים גאוגרפית. במרפאה הגושית ינתנו שרותי אחות, רופא כללי ורופא ילדים, וכן ימצאו במקום חדר תרופות ואמבולנס במשך 24 שעות ביממה.

המרפאה מתוכננת להקמה כבר בשנת 1987-88 במרכז השרותים האיזורי עירון ריחן ואוכלוסית השירות שלה תכלול את ישובי גוש זה. בעתיד תתאפשר פתיחת מרפאה גושית באזור גנים וגם באזור מנשה כאשר גודל האוכלוסיה יצדיק מתן שרות זה. (ראה נספח מס' 6).

יש לציין כי על פי המקובל בהתיישבות החדשה (לדוגמא באיזור שגב) נמצא כי סף הכניסה ההולם מרפאה גושית הינו כ-450 משפחות, משום שבשלב זה ניתן להוסיף שירותי בריאות מתמחים כגון - רפואת שיניים, נשים וכו'.

פרטים על שרותי הבריאות המתוכננים, ראה נספח מס' 6 ובבליוגרפיה (12).

* ראה בבליוגרפיה

טבלה מס' 14 מצביעה על קצב פיתוח השרותים הציבוריים בשלושת תת האזורים הנמצאים באזור התיכון. ליתר פירוט ראהנספח מס' 6.

טבלה מס' 14 – טבלה מסכמת – דרישה לשירותים ציבוריים על פי תחזית אוכלוסיה ועל פי תת אזורים

שנה השירות	+ 5	+ 10	+ 15	+ 20
חינוך בה"ס יסודי	גושי"ס 16 כיתות	גושיים"ס 24 כיתות גניס"ס 6 כיתות	גושי"ס 30 כיתות גניס"ס 7 כיתות	2 בה"ס גושיים 16 כיתות כ"א גנים"ס 9 כיתות
חטיבת בינים חטיבה עליונה	— —	גושיית"ס 12 כיתות גושיית"ס 16 כיתות	גושיית"ס 17 כיתות גושיית"ס 23 כיתות	גושיית"ס 19 כיתות גושיית"ס 25 כיתות
בריאות מרפאה גושית מרפאה אזורית	בעירון ריחן גושית	בגניס"ס מרפאה גושית	עירון ריחן מרפאה אזורית	במנשה מרפאה גושית
תרבות מרכז קהילתי ספריה אולם מופעים	בעירון ריחן	בעירון ריחן	בעירון ריחן	בגוש גנים
רווחה מרכז יום לקשיש	—	—	—	בעירון ריחן
ספורט מרכז ספורט	בעירון ריחן	—	—	בגוש גנים
צרכנות סופרמרקט שחתי מסחר מרכז מסחרי	בעירון ריחן בעירון ריחן	בגוש גנים בגוש גנים		בעירון ריחן

מקור: הסוכנות היהודית

ג. תעסוקה

א. סקירת מצב קיים

מבדיקה שנערכה באיזור נחל עירון – צפון שומרון בשנת 1985-1986 עולה כי:

- מתוך כלל האוכלוסיה הבוגרת, מהווה כוח העבודה שעור של 49%.
- שיעור המועסקים מכלל כוח העבודה הינו כ" 77%.
- כ" 50% מכלל המועסקים שהינם תושבי האיזור מיוממים לעבודה מחוצה לו, לאיזורים סמוכים ולערים סמוכות (כגון: עפולה, מרכז השומרון, חיפה, גוש דן, חדרה).
- ראה מפה מס' 6.
- ההתפלגות הענפית של המועסקים תושבי האיזור מורה על שיעור גבוה מאד של מועסקים בשרותים הציבוריים (40.4%) ובשרותים אישיים (16.7). שיעור המועסקים בענפים היצרניים נמוך הרבה יותר ועומד על כ" 18.2% מועסקים בחקלאות, וכ" 16% מועסקים בענפי התעשייה והמלאכה. כ" 6.7% ממועסקי האיזור משרתים בסקטור הצבאי (צבא הקבע ומשמר הגבול) וכ" 6% בענף הבינוי.

איזור נחל עירון - צפון שומרון טווחי יוממות לעבודה מהאיזור 1985-6



לפירוט ראה גם:

טבלה מס' 15 - התפלגות המועסקים במקומות עבודה באזור ומחוצה לו (1985-86)
טבלה מס' 16 - התפלגות המועסקים תושבי האזור על פי ענפים ראשיים (1985-86)

טבלה מס' 15 - התפלגות המועסקים במקומות עבודה באזור ומחוצה לו (1985-86)

מס' עובדים	מספרים	מקום העבודה
50.3	147	באזור
49.7	145	מחוץ לאזור:
1.0	3	קרית שמונה
1.4	4	חדרה
7.8	22	עפולה
1.8	5	פרדס חנה
1.4	4	תל-אביב
0.6	2	חולון
0.3	1	לוד
1.0	3	נתניה
7.0	20	מועצה אזורית שומרון
2.7	8	חיפה
0.6	2	עין חרוד
0.6	2	תל עדשים
0.3	1	בית-שאן
23.2	68	אחר
100.0	292	סה"כ

הערות:

- * אין נתונים על התפלגות המועסקים מחוץ לאזור בישוב קצר
- ** סה"כ גוש דן 2.3% מכלל המועסקים

מקור: הסוכנות היהודית, מועצה אזורית שומרון

נפשות		
	מספרים	%
אוכלוסיית האזור	774	100.0
כח עבודה	379	49.0
מועסקים (מכ"ע)	292	77.0
לא מועסקים	87	23.0
ענף תעסוקה:		
תעשייה ומלאכה	47	16.0
חקלאות	53	18.2
שרותים ציבוריים	118	40.4
שרותים אישיים	49	16.7
בינוי	6	2.0
צבא	19	6.7
סה"כ	292	100.0

* בטבלה זו נעשתה סטייה מסוימת מהחלוקה המקובלת על-למ"ס, וזאת על מנת להתאים את החלוקה לענפים, למבנה התעסוקה היחודי באזור.
מקור: הסוכנות היהודית, מועצה אזורית שומרון.

ב. מדיניות התעסוקה

לאור הפער בין מצב התעסוקה הקיים לבין יעדי תכנית הפיתוח, מוצעים מספר עקרונות לגיבוש מדיניות תעסוקה באזור נחל עירון – צפון שומרון:

1. לאור השוואת האזור לאזורים דומים, ניתן להסיק שגם בעתיד ימשיך האזור להתבסס על מקורות תעסוקה חיצוניים בשיעור ניכר, (כ-50% מכלל המועסקים תושבי האזור צפויים לעבוד מחוץ לאזור) ועל כן, מומלץ לדאוג לשיפור הנגישות אל מוקדי התעסוקה מחוץ לאזור.
2. בתכנון המבנה הענפי של התעסוקה באזור – נעשתה התייחסות לפחות ל-50% מכלל המועסקים תושבי האזור, אשר יהיו צפויים לעבוד בתחומיו.
מומלץ ליחד מקום מרכזי לענף התעשייה, את המקום השני בחשיבותו יש להקצות לפיתוח מקומות תעסוקה בענפי התיירות והשירותים. ענף החקלאות יהיה שולי, פרוט ההמלצות לגבי כל ענף יובא בפרק הרלוונטי.
3. יש לשים דגש על יצירת התאמה מירבית בין מצאי כוח העבודה הנמצא והמתוכנן באזור, לבין סוג התעסוקות שיש למשוך, ולפיכך יש להעדיף מפעלים המציעים מגוון של תעסוקות.

ג. תחזיות תעסוקה

בבנית תחזית ענפי התעסוקה לטווח 20 השנה הבאות הונחו ההנחות הבאות:

1. נראה שהיזמות לפיתוח התעשייה באזור והגדלת ההשקעות בענף זה, יביאו הן להגדלת היקף המשרות בענף התעשייה, והן ידרבנו את הפיתוח בענפים נלווים לתעשייה כגון מסחר, שרותי הארחה, שרותים פיננסיים ושרותים אישיים. לכן, שיעור המועסקים החזוי בענף התעשייה, ובענפי השירותים הנלווים צפוי לעלות. (ראה טבלה מס' 17).
2. גידול האוכלוסייה הצפוי באזור יביא לצורך בבניה למגורים, לשירותים וכו', וכן להגדלת הפיתוח בכבישים, במערכות תשתית ותקשורת – ומסיבה זו צפוי לעלות משקלם של מקומות התעסוקה בענפי התחבורה והתקשורת, חשמל מים וכו'.

3. התפלגות המועסקים כיום באיזור המורה על שיעור גבוה של מועסקים בענפי השירותים ביחס לממוצע הארצי, והיא אופינית לאיזורי התיישבות פריפריאליים. יש להניח, שאף על פי ששיעור המועסקים בשירותים ישאר גבוה, תחול בו ירידה מסוימת אשר בטווח 20 השנה, תביא להתייצבותו על הממוצע הארצי. על פי התחזית נראה כי כשליש מן המועסקים באיזור יעסקו בענפי השירותים, וזאת מתוך הנחה שהשירותים ינתנו בסיפי כניסה אופטימליים.
4. יש להניח שענף החקלאות לא יתפתח עקב מחסור במשאבי מים וקרקע, ולכן, משקלו היחסי של הענף ירד ביחס למצב כיום. מגמות אלו נתמכות בתפיסת הפיתוח האזורית אשר אינה ממליצה על הקמת ישובים שיתופיים נוספים באיזור וכן, מעודדת ישובים שיתופיים קיימים להשתית את בסיסם הכלכלי בעיקר על תעשייה, תיירות ושירותים.
5. יש להניח ששיעור הבלתי מועסקים מכלל כוח העבודה הפוטנציאלי, ירד בטווח 20 השנה הבאות, וייתצב על הממוצע הארצי כ-4.5% מכלל כוח העבודה, וזאת בהתאם לכלל מגמות הפיתוח, המיועדות להביא לתגבור הפעילות הכלכלית האזורית.
6. לסיכום, אוכלוסית האיזור החזויה לטווח 20 השנה הקרובות מתוכננת למנות כ-3300 משפחות. לסדר גודל אוכלוסין מעין זה ידרשו כ-4950 מקומות תעסוקה*. כ-50% ממקומות תעסוקה אלה, יהיו מחוץ לאיזור. שאר המשרות הצפויות מתוכננות באיזור עצמו, בענפי השירותים הציבוריים, התעשייה, המסחר ושרותי הארחה. (ראה טבלה מס' 17)

להלן תחזית התפלגות המועסקים באזור התכנון בטווח 20 + שנה:

45.5%	— עובדים מחוץ לאיזור
50.0%	— עובדים באיזור
4.5%	— לא עובדים
100%	

טבלה מס' 17 — תחזית התפלגות המועסקים באזור (ב-%) על פי ענפים ראשיים בטווח 20 שנים, בהשוואה לממוצעים ארציים

ענף	תחזית איזורית 20 + ש'	התיישבות כפרית יהודית בארץ ב-84 (לא כולל קיבוצים ומושבים)*
חקלאות	8	15
תעשייה	20	12
חשמל — מים	3	1
בינוי	5	3
מסחר, שרותי הארחה	10	6
תחבורה ותקשורת	7	5
פיננסים ושירותים עסקיים	6	6
שירותים ציבוריים	35	46.5
שירותים אישיים	6	6
סה"כ	100	100

מקור: למ"ס

* אומדן זה מבוסס על פוטנציאל כוח העבודה הנבע מתחזית ה"קוהורט" שנערכה בחישוב הסופי של מספר המועסקים ולקחו בחשבון מספר הנחות כמו: עליה צפויה במגמות תעסוקת נשים, ונחזוי למ"ס באשר למספר מועסקים למשפחה באזורי התיישבות חדשה.

9. פיתוח התשתיות

א. דרכים

1. כללי

למערכת הדרכים באזור מתפתח יש חשיבות בכך שהיא מאפשרת קיומה של מערכת קשרים למקומות התעסוקה ומרכזי שירותים; מקטינה את תחושת הניתוק בשנות הפיתוח הראשונות; ומעניקה לאזור יתרונות יחסיים בפיתוח מערכת היצור.

באזור נחל עירון צפון שומרון המחולק לשלושה תת-אזורים פונקציונליים, אשר כל אחד מהם מקיים מערכת זיקות וקשרים עם אזור חיצוני שונה – נודעת לדרכים חשיבות רבה. תפקידה לקשר כל תת-אזור עם אזור השירות החיצוני שלו ועם מרכז השירות הפנימי האזורי באופן הישיר, הנוח והיעיל ביותר (ראה שרטוט מס' 1). מעבר לכך, יש לתת את הדעת על התקשרות יעילה של המערכת האזורית לכלל חלקי הארץ.

2. סקירת מצב קיים ברמה האזורית - ארצית

ברמה האזורית-ארצית קיימים כיום שני צירים מרכזיים: (ראה מפה מס' 7)

ציר דרום מערבי - צפון מזרחי:

כביש ואדי ערה (נחל עירון) המקשר את חדרה (מישור החוף) עם עפולה (עמק יזרעאל). כביש נחל עירון סלול כיום ברמה של דרך אזורית אף על פי שהוא מתוכנן (ומתפקד) כדרך ראשית.

ציר דרום - צפון:

כביש מי עמי - יעבד, המקשר בין ישובי הגוש המרכזי - עירון רחן - לבין נחל עירון. הכביש מתוכנן (ומתפקד) ככביש אזורי, אולם סלול ברמה של כביש מקומי.

ברמה האזורית - ארצית מתוכננים שלושה כבישים נוספים:

א. **כביש חוצה שומרון-צפוני (חוצה מנשה)** אשר נועד לשמש תואי רחב חליפי לכביש נחל עירון - ולקשר בין מישור החוף - לבעקת הירדן.

ב. **כביש אזורי תענך - טורה אל שרקיה - שאנור** אשר נועד לשמש כציר אורך ולקשר ישובי השומרון הצפוני לבין ישובי מרכז השומרון, ולהקל על הקשר של אלה - לעפולה.

ג. **כביש רגבים - אבן יצחק** אשר נועד לקשר בין ישובי מנשה הצפוניים ואלונה לבין ישובי מועצה אזורית מגידו וליצור קשר אזורי בין ואדי ערה - לואדי מילק.

3. המלצות לפיתוח ברמה האזורית-ארצית: צירים מרכזיים לפיתוח

מערכת הדרכים הקיימת ברמה זו עונה רק על חלק מהצרכים והדרישות ולפיכך יש לשפרה. מחד גיסא, רוב ישובי גוש עירון רחן מקושרים אל כביש נחל עירון ומכאן אל חדרה ועפולה, וכן ישובי תת גוש גנים מקושרים הן אל עפולה והן אל מרכז השומרון. מאידך גיסא, מערכת הדרכים המקשרת את עירון רחן אל מרכז השומרון (קשר משמעותי ביותר) – אינה משביעה רצון: אין כביש אזורי ברמה נאותה המקיים קשר זה וכיום המעבר נעשה באמצעות דרכים פנימיות, אשר לעיתים עוברות דרך ישובים ערביים. מכאן נגזרות מספר המלצות לפיתוח:

1. סלילת תואי אורך אזורי שיקשר את ישובי עירון-רחן אל מרכז השומרון ואל מועצה אזורית שומרון המספקת להם שירותים (בכביש אזורי תענך – טורה – שאנור). חלקן של התואי מתענך – לסילת, קיים ברמה של כביש פנימי אשר יש להרחיבו לרמה אזורית, ואילו את הציר מסילת לשאנור – יש לסלול.

2. הרחבת כביש נחל עירון לרמה של דרך ראשית – כביש דו מסלולי, לצורך שיפור הנגישות של ישובי מנשה המתוכננים, ישובי עירון רחן, וישובי גנים הן לעפולה והן לחדרה.

3. הרחבת כביש מי עמי עד טורה לרמה של דרך אזורית, לצורך שיפור הקשר בין ישובי מנשה המתוכננים לבין ישובי עירון רחן, עד הנקודה שבה יעבור הכביש האזורי תענך – שאנור, וימשיך את ציר האורך.

4. בשלב פיתוח מלא תתאפשר סלילת תואי חוצה שומרון צפוני (כדרך ראשית), אשר ייצור בין השאר אופציה נוחה לקשר תת גוש גנים – עירון רחן. נראה שבשלב זה אין מקום לסלול כביש זה, הן משום שבסלילתו יעקוף את כביש נחל עירון ויזנה איזור שהינו משמעותי לפיתוח התיישבותי, והן משום שהעלויות הכרוכות בהקמתו כבדות.

מפה מס' 7

איזור נחל עירון - צפון שומרון

מעון ישובים ודרכים

קב"מ - 1:100,000



מקרא:

- | | | | |
|-------------|-------------|------------|------------|
| ישוב חדש | ישוב קהילתי | ישוב מועצה | ישוב מועצה |
| ● | ● | ○ | □ |
| ישוב קהילתי | ישוב מועצה | ישוב מועצה | ישוב מועצה |
| ● | ● | ○ | □ |
| ישוב קהילתי | ישוב מועצה | ישוב מועצה | ישוב מועצה |
| ● | ● | ○ | □ |

דרכים

דרכים ראשיות

דרכים אזוריות

דרכים מקומיות

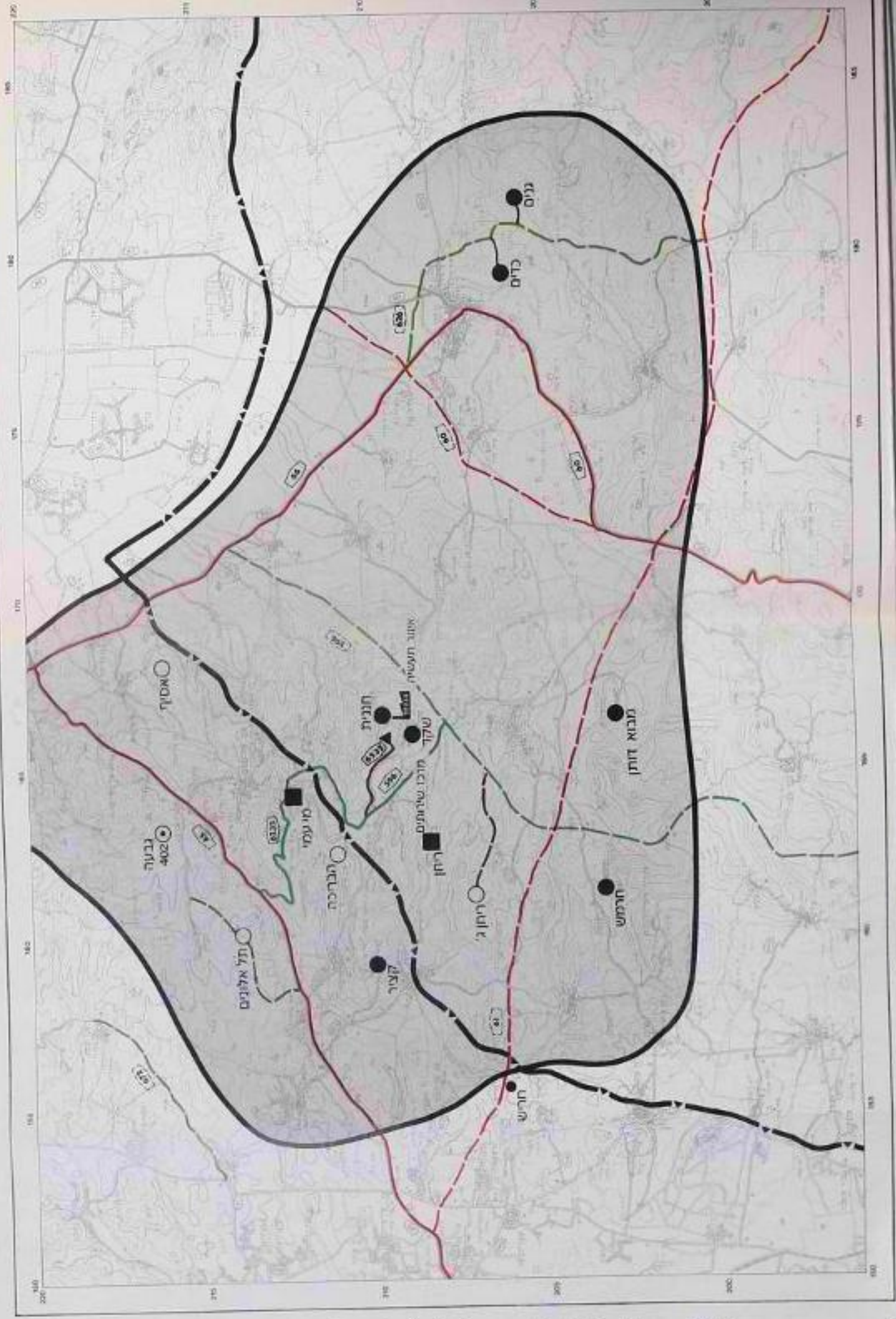
מסלול דרך

גבול איזור התכנון

הקו הירוק

אוגוסט 1987

מקור: מר"א



4. סקירת מצב קיים ברמה התת-אזורית

כיום מובילות לכל ישובי האיזור הקיימים דרכי גישה סלולות. חלק מדרכי הגישה לישובים ברמה ירודה כגון הכביש לחיננית ושקד (כורות רחבים ומסוכנים), והכביש לקציר (שוליים גבוהים). למרכז התעשייה הגושי מובילה דרך כורכר בלתי מצופה, בעוד שהדרך המתוכננת למרכז השיחות עדין לא נפרצה.

5. המלצות לפיתוח ברמה התת-אזורית: צירים משניים לפיתוח

המלצות הפיתוח העיקריות הן:

1. פריצת דרכי גישה למרכז השיחות ולישובים מתוכננים - כאשר תדרשנה.
2. ציפוי דרכי עפר קיימות.
3. הרחבה ושיפוץ דרכים קיימות סלולות.

להלן פרוט לגבי תת האזורים השונים:

גבעות מנשה

עם הקמת "תל אלונים" ו"גבעה 402", יהיה צורך בפיתוח דרכי גישה לישובים. על דרכים אלה להביא בחשבון מחד גיסא את ההתקשרות הצפויה בעתיד למערכות התומכות של המועצות האזוריות מגידו או אלונה - ומאידך גיסא לתת פתרון מידי לישובים בקשר עם גוש עירון-ריחן.

נראה שקשר עם כביש נחל עירון - יתן את הפתרון האופטימלי למרבית הקשרים הנחוצים בטווח הקצר.

בעתיד, במידה ותל אלונים ישתייך לתחום שיפוט מועצה אזורית אלונה ניתן לקשרו אל המועצה, באמצעות הסטת כביש איזורי מתוכנן מרגבים - לאבן יצחק, לכוון מזרח. שינוי זה עשוי להקל גם על הקשר בין ישובי גבעות מנשה לבין ישובי מועצה אזורית מגידו.

גנים

גוש גנים-כדים מקיים כיום מערכת זיקות עם מספר אזורים סמוכים:

זיקתו המרכזית הינה לעפולה באמצעות כביש ג'נין - עפולה, זיקה משנית הוא מקיים עם מרכז השומרון באמצעות כביש ג'נין - שבי שומרון. כמו כן, מתגלות כיום יזמות שונות להתקשרויות לצורך אספקת שירותים עם מועצה אזורית גלבוע. (כביש ג'נין - צומת יזרעאל). זיקה חלשה יחסית מקיים תת-הגוש עם המרכז הגושי עירון-ריחן, עקב המרחק הגדול וההפרדה הגאוגרפית המתבטאת במערכת דרכים לא ישירות.

כוונות התכנון אינה לשנות או לעצב מחדש את מערכת הקשרים הנוכחית אלא לחמוך במגמות קיימות ומתפתחות ולשפרן, בין השאר, באמצעות שיפור מערכת הדרכים.

היות ומערכת הדרכים המובילות מגנים אל עפולה, יזרעאל ואל מרכז השומרון עונות במידה זו או אחרת על הצרכים, נראה שאת עיקר המחשבה יש לתת לשיפור הקשר המשני עם המרכז הגושי.

פתרון אופטימלי בעתיד לקשר עם המרכז עשוי לשמש כביש חוצה שומרון צפוני. מלבד זאת יש להניח שעם סלילת כביש איזורי תענך - שומרון (עד טורה), ישופר הקשר עם עירון-ריחן בהשקעה יחסית נמוכה, שכן בקטע זה נשען התואי בעיקר על דרכים קיימות.

עירון ריחן

מערכת הקשרים של רוב ישובי הגוש עם המרכז הגושי סבירה. יש להניח שסיום כביש קציר - ריחן, יחזק הקשר של קציר לאזור. כן, עם סלילת הקטע מהכביש האיזורי המחבר את צומת דותן (זבדה) עם טורה - ישתפר גם הקשר בין דותן וחרמש לבין המרכז הגושי.

במידה ויקומו באיזור ישובים נוספים: הבריכה, ריחן ג' ואסיף יהיה צורך במתן פתרונות תחבורתיים לישובים אלה. הבריכה ממזקמת כך שקישורה לכביש איזורי מי עמי - יעבד אינו מהוה בעיה.

את ריחן ג' יש לקשר למרכז מכיוון הכביש האיזורי המתוכנן תענך - שאנור.

מיקומו של אסיף מקשה על התקשרות נוחה לישובי מועצה אזורית מנשה או למרכז הגושי, וניתן לקשרו או לכביש מגידו - ג'נין (בסמוך לגבעת עוז) או לכביש נחל עירון. בשתי האלטרנטיבות נראה שאסיף עשוי לטפח מערכת קשרים הדוקה יחסית עם ישובי מגידו, ופחות עם ישובי מנשה ועם המרכז הגושי.

נוסף לכך, בכדי לשפר את הנגישות המקומית יש לצפות את דרך הגישה לאזור התעשייה הגושי, לסלול את הדרך למרכז השרותים, ולשפר את דרכי הגישה המשובשות לחניית ולקציר.

6. סדר הקדימויות לפיתוח:

קדימות 1

סלילת כביש איזורי מתוכנן תענך - שאגור.
הרחבת כביש נחל עירון לרמת דרך ראשית.
הרחבת כביש מי עמי - טורה אל שרקיה, לרמת כביש איזורי.

קדימות 2

פריצת דרך גישה למרכז השרותים עירון - ריחן.
סלילת כביש איזורי (מוסט מזרחה) רגבים - אבן יצחק.
ציפוי דרך גישה לאזור התעשייה הגושי.
שיפור דרכי גישה משובשות לישובים (בעיקר לחניית)

קדימות 3

סלילת כביש חוצה-מנשה.
הרחבת כביש גינן - צומת מגידו, לרמת כביש ראשי.
הרחבת כביש גינן - ערבה, לרמת דרך ראשית.
סלילת דרך אזורית כדים - זבדה.
סלילת דרך ראשית תל דותן - ערנה.

ב. תקשורת

סקירת מצב קיים

ישובי האיזור מקבלים כיום שרותי טלפון מן המרכזות הבאות:

מרכזת ערה - מטפלת במנויים מן הישובים חנינית, שקד, ריחן ומי עמי דותן וחרמש מחוברים אליה באמצעות רדיוטלפון.

מרכזת פרדס חנה - מטפלת בקציר.

מרכזת עפולה - מרכזת בתחום טיפולה את גנים וכדים.

תכנון אספקת שרותי תקשורת

עם הקמת ישובים נוספים באיזור, יהיה צורך לספק להם שרותי טלפון דרך המרכזות הבאות: מלבד אסיף אשר ישורת ע"י מרכזת עפולה, יקבלו שאר הישובים המתוכננים שרותי טלפון דרך מרכזת ערה, אשר יהיה צורך בהרחבת תחום השירות שלה, (ראה מפה מס' 8) בהתאם לתכנון "בזק". הביקושים הצפויים למנויי טלפון מוצגים בטבלה הבאה.

טבלה מס' 18 – תחזית הביקוש למנויי טלפון

שנה		5 + שנים		10 + שנים		15 + שנים		20 + שנים	
אזור		פרטי	ציבורי*	פרטי	ציבורי	פרטי	ציבורי	פרטי	ציבורי
עירון-ריחן – 9 ישובים		650	90	1200	90	1810	180	2330	180
גנים – 2 ישובים		175	20	300	20	420	40	610	40
מנשה – 2 ישובים		70	20	160	20	200	40	360	40
מרכז שרותים		10		20		30		40	
מרכז תעשיה		30		60		90		120	
סה"כ		1065		1870		2640		3720	

* ע"פ תחשיב של 10-20 קוים לישוב.

מקור: הסוכנות היהודית

אמצעי תקשורת נוספים

מרכזות פנימיות בישובים

שימוש במרכזות פנימיות בתוך הישובים, עשוי לחסוך התקנת קווי טלפון רבים.

קוי טלקס

בנוסף לקווי טלפון, מומלץ לדאוג לבנית תשתית שתאפשר פעולת קווי טלקס, פקסימיליה ושרותי תקשורת בסיסיים המהווים תנאי הכרחי לתפעול ותפקוד יעיל של מערכות חברתיות ומערכות היצור.

ג. מים

תחזית צריכת מים

תכנון צריכת המים ביישובי איזור התכנון, נעשה על פי מספר סטנדרטים המובאים בטבלה הבאה:

טבלה מס' 19 – צריכת מים שנתית מתוכננת ביישובי האיזור – במ"ק לשנה, (לא כולל שימושים לחקלאות)

שלב פיתוח	ישובים	משפ' / יחידות	צריכה ביתית (מ"ק) (1)	גינון ציבורי (2) דונם	צריכת מים	תעשייה (3)	סה"כ מ"ק לשנה
1986 נוכחי	ישובים קיימים מתוכננים סה"כ	216 — 216	130,000 —	100 —	60,000 —	20,000 —	210,000 — 210,000
+ 5 שנים	ישובים קיימים מתוכננים סה"כ	720 170 890	430,000 100,000	130 50	80,000 30,000	35,000 10,000	545,000 140,000 685,000
+ 10 שנים	ישובים קיימים מתוכננים סה"כ	1300 360 1660	780,000 215,000	225 75	135,000 45,000	55,000 20,000	970,000 280,000 1,250,000
+ 15 שנים	ישובים קיימים מתוכננים סה"כ	1700 730 2430	1,020,000 440,000	315 125	190,000 75,000	70,000 30,000	1,280,000 545,000 1,825,000
+ 20 שנים	ישובים קיימים מתוכננים סה"כ	2100 1200 3300	1,260,000 720,000	360 150	215,000 60,000	90,000 40,000	1,565,000 820,000 2,385,000

מקור: הסוכנות היהודית, תבל הצפון, מדור המים

- (1) תצרוכת מים לחד ביתית 600 מ"ק/לשנה (כולל גינון ביתי)
- (2) גינון ציבורי ע"פ תחשיב 600 מ"ק/שנה/דונם – 40 דונם ליישוב בשלב פיתוח סופי
- (3) לתעשייה מחושב ע"פ 10,000 מ"ק/ליישוב/לשנה

טבלה מס' 20 – תחזית צריכת מים שנתית במרכזי השרותים והתעשייה (מ"ק לשנה)

שנה	יעוד	מ"ק לשנה
+ 5 שנים	מרכז שרותים מרכז תעשייה	15,000 100,000
+ 10 שנים	מרכז שרותים מרכז תעשייה	25,000 200,000
+ 15 שנים	מרכז שרותים מרכז תעשייה	35,000 300,000
+ 20 שנים	מרכז שרותים מרכז תעשייה	50,000 400,000

מקור: הסוכנות היהודית, ועל הצפון, מחדר המים

הנחות:

* על פי חיזוי של 2000 מבקרים ביום במרכז השרותים – בשלב פיתוח מלא.

** על פי חיזוי של כ-10000 מועסקים במרכז התעשייה ושניה – 25,000 מ"ק, המעלה – 375,000 מ"ק) בשלב פיתוח מלא.

תחזית צריכת המים המתוכננת הועברה לתה"ל, המכינה תכנית אספקת מים, בהתאם. צריכת המים המתוכננת בשטחי העיבוד החקלאים באיזור, תעשה תוך התחשבות בנורמות המקובלות על פי סוג השטח ואופי הגידולים, על פי מכסות ועל פי יכולת ההשגה של קרקעות אלה – לשימוש הישבים השיתופיים שישלימו את משבצתם החקלאית. מפה מס' 8 מדגימה את פריסת רשת המים באזור.

ד. חשמל

סקירת מצב קיים

חב' ישובי איזור התכנון מחוברים לרשת הארצית, באמצעות קו מתח נמוך. מספר ישובים עדיין מקבלים כיום את אספקת החשמל באמצעות גנרטור.

בגנים — קיימים בשטח קווי מתח נמוך, אולם חיבורם עדין לא נתאפשר בשל בעיות עם מערכת התקשורת וקווי הטלפון.

בכדים — מצויים עמודי מתח נמוך אשר מתוכננים להתחבר לקווי מתח גבוה, אשר יסתעפו מהקו אל גנים.

בחרמש — קיימת בשטח רשת מתח נמוך, כאשר סימון קו המתח הגבוה נמצא בתהליך ביצוע.

מערכת קווי מתח עליון ומתח גבוה הקיימת, מתוארת במפה מס' 8.

תכנון בעתיד

במסגרת תכנון, שנעשה על ידי חברת חשמל, מתוכנן באיזור קו מתח עליון אשר נועד לחבר את מערב איזור ואדי ערה עם סבסטיה בשומרון. הקו נמצא בשלבי תכנון ראשוניים בלבד, כאשר התואי המשוער שלו נועד לקשר בין רגבים, תחנת כפר קרע, בכון כללי דרום מזרח - עד חרש, קפין, מלת אל שרקיה - וכפר רעי.

תכנון רשת המתח הנמוך לישובים והמרכזים הגושיים יעשו בתיאום עם חברת חשמל.

ה. ביוז

סקירת מצב קיים

למעט ריחן, בו קיים מתקן טיהור מקומי קומפקטי, קיימים בכל ישובי האזור בורות סופגים, המציעים בדוחק פתרון זמני לבעיית הביוז.

תכנון בעתיד

היות והאזור נשען על אקויפר, וקיימת סכנה לזיהום מי תהום - מומלץ לדאוג לביצוע מוקדם של התוכניות לטיהור וסילוק קולחין ברמה האזורית. כיום נמצאות בשלבי תכנון שתי תוכניות אזוריות¹, אשר נועדו לספק פתרון ביוז אזורי לגוש עירון ריחן (ולתת גוש רמות מנשה המתוכנן) ולתת גוש גנים.

א. קולחי עירון ריחן

בשלב א' יוזרמו הקולחין מן הישובים למתקן טיהור אזורי המתוכנן באזור דרום-מזרחית לחיננית. (ראה מפה מספר 8) בשלב זה ישמשו השפכים להשקיית יערות באזור.

בשלב ב', השפכים יוזרמו במערכת קווי סניקה למאסף ואדי ערה אשר נועד לקלוט את השופכין מישובי ואדי ערה הערביים.² ממאסף ואדי ערה יקלטו השפכים במאגר רגבים המתוכנן, אשר נועד לקלוט כ-500,000 מ"ק, השפכים המטוהרים ישמשו להשקיה ע"י המשק.

בעתיד יותקן קו מאסף מהכפר ערה לכיוון ברקאי, ושם יבנה מאגר נוסף.

ב. קולחי תת גוש גנים

בסמוך לישובים גנים וכדים, מתוכנן מתקן טיהור לתת הגוש, אשר ממנו יוזרמו הקולחין המטוהרים למאגר המתוכנן בסביבת העיר ג'נין.

נבדקת בשלב זה אפשרות להזרמת הקולחין המטוהרים לשימוש ישובי האזור הערביים החקלאיים.

פרוט ראה במפה מספר 8.

(1) תוכנית לשפכי עירון ו'יחן - בהכנת משד תלים ובהזמנת משד השיכון תוכנית לשפכי תת גוש גנים - בהכנת מזר המים של חבל הצפון

שתי התוכניות מגבשות על פי המלצות האגף ההידרולוגי

(2) תוכנית בהכנת משד תלים ובהזמנת עירית אום אל פאחם.

1. סילוק פסולת מוצקה

סקירת מצב קיים

באיזור עירון - צפון שומרון פועלים כיום שני אתרי קבורה לפסולת מוצקת:

אתר "מאור" - נ.צ.מ. 1523-2045 המרכז את הפסולת המוצקת מאיזור השיפוט של מועצה איזורית מנשה - ובמסגרת זו נותן פתרון תברואתי ליישובי איזור התכנון: מי עמי וקציר.

אתר "שאנור" - נ.צ.מ. 1680-1930 המרכז את הפסולת המוצקת מיישובי צפון השומרון, הנמצאים בתחום מועצה איזורית שומרון, וביניהם: חנינית, שקד, ריתן, דותן, חרמש, גנים וכדים.

תכנון לטווח הארוך

א. אתר "מאור" פועל כ־15 שנה ומתוכנן לספק פתרון תברואתי לכ־10 שנים נוספות. האתר משרת את יישובי מועצה איזורית מנשה ומרכז כיום כ־10,000 קוב פסולת לשנה. האתר מתוכנן לקלוט כ־100,000 קוב פסולת מצטברת בטווח 10 השנים הבאות. גודל האתר המתוכנן לשלב סופי כ־20 דונם. עם הקמתם של יישובים נוספים בתוך הקו הירוק, יקבלו אלה את שירות איסוף הפסולת המוצקת וריכוזה, במסגרת הפתרונות המקובלים במועצה האיזורית אליה ישתיכו. במסגרת תכנון שהוכן על ידי "אגד ערים חדרה לסילוק פסולת", מתוכנן לטווח הארוך אתר סילוק פסולת נוסף בסמוך לחדרה.

ב. סילוק פסולת מוצקה באיזור צפון השומרון לטווח 20 שנה מתוכנן במסגרת "תכנית אב לסילוק פסולת מוצקה באיזור יו"ש", שהוזמנה על ידי המינהל האיזורי מחברת תה"ל, ואשר הכנתה נשלמת בימים אלה. איזור התכנון נכלל במסגרת התכנית בתחום נפת ג'נין (מזרח ומערב), וחולק לאיזורי שירות פוטנציאליים, לאוכלוסיה הערבית והיהודית במקום.

לגבי כל איזור שירות, נערכה תחזית של כמויות הפסולת הצפויות בטווח התכנון. (ראה טבלה מס' 21)

טבלה מס' 21 – כמות פסולת חזויה בתחום איזור השירות

איזור שירות	כמות פסולת שנתית התחלתית – 1985 (טון)	כמות פסולת שנתית סופית – 2010 (טון)	כמות פסולת מצטברת ב־25 שנה (מ"ק)
ג'נין – מזרח	18,700	46,700	938,000
ג'נין – מערב	23,000	57,500	1,165,000

מקור: משרד הבריאות

לגבי כל איזור שירות אותרו חלופות למיקום אתרי קבורה. בשלב זה מוצעות שתי חלופות אלטרנטיביות למיקום אתר הקבורה באיזור שירות ג'נין המכיל את איזור התכנון: (ראה מפה מס' 8)

1. **אתר "שאנור"** – (נ.צ.מ. 168/193) הפועל כיום. האתר ממוקם כ־800 מ' מהישוב שאנור, והוא נהנה משיפועים נוחים, מדרך גישה קיימת ורחוק מקידוחים להפקת מי שתיה. כן קיים בשטח עפר לכיסוי בכמות מספקת.

2. **אתר ג'נין 64** – (נ.צ.מ. 169/199) הממוקם 1.5 ק"מ דרומית לכפר עראבה. האתר מתאפיין בטופוגרפיה תלולה למדי, ומבחינה דרוגאולוגית אין סכנה לזיהום מי תהום. יש צורך לסלול דרך גישה לאתר, ולמצוא פתרון חליפי לבעיית עפר לכיסוי, המצוי בשטח בכמות מועטה.

כרגע מסתמנת עדיפות לבחירה באתר שאנור, עקב התשתית הקיימת בשטח ואולם אין זה מן הנמנע כי בעתיד, לאחר התמלאות אתר זה יופעל אתר ג'נין 64. שטח הקבורה ההתחלתי הינו כ־15 דונם, ושטחו הסופי כ־100 דונם.

היות והמרחקים בין יישובי האיזור לאתרי הקבורה המוצעים הינם גדולים למדי, מוצע על-פי התכנית לעשות שימוש בתחנות מעבר אשר תרכזנה את הפסולת, ומשם תאסף הפסולת ותובא לאתר הקבורה המרכזי. מיקום מוצע לתחנות מעבר בתחום איזור התכנון, מוצג במפה מס' 8.

- ★ עבודה זו מציגה תפיסה תכנונית ביחס להתפתחות איזור נחל עירון וצפון שומרון, ואת אופן המעורבות של גופים ציבורים בתהליך התפתחות זה.
- הנחת היסוד שבבסיס העבודה היתה כי נחל עירון-צפון שומרון מאכלס שלושה תתי-אזורים של התיישבות יהודית קיימת ומתפתחת, והכוונה היא להמשיך ולפתחו בצורה האינטנסיבית והיעילה ביותר.
- לצורך זה, הוגדרו מספר תחומים בעלי עדיפות גבוהה, אשר בפיתוחם נועדה להתמקד המדיניות הציבורית. את עיקר המעורבות מהוות השקעות ברמה האזורית, מתוך מטרה לפתח את הפוטנציאל הנחוץ להמשך הקיום והביסוס, תוך חיזוקו של האיזור בפריפריה רחבה יותר.
- ★ עיקר המלצת העבודה הינה לרכז את מאמצי הפיתוח במספר תחומים ספציפיים כגון: פיתוח תעשייתי, פיתוח תשתיות וכו', כאשר אין למערכת הציבורית ענין לעסוק בפיתוח אלמנטים כגון: מסחר, שירותים אישיים ואחרים אשר באורח טבעי מתפתחים בהתאם לכוחות השוק, וביזמות פרטית.
- ★ העבודה מדגישה את עצם קיומו של האיזור כחלק ממערכות חיצוניות רחבות: מנהליות-ארגוניות, חברתיות, כלכליות וישוביות. עם מערכות אלה או חלקן, מקיים האיזור קשרים וזיקות או מושפע מהן באופנים שונים. לכן, אין הכוונה להתעלם מכך אלא לפתח את האיזור במסגרת המערכות הקיימות, ותוך חיזוק הקשרים וההשפעות ההדדיות הרצויים ביניהן.
- ★ אין כוונת העבודה להציע פתרונות תכנוניים בחינת "ישימאין". לאור התנסותנו בעבר, נוכחנו לדעת שלפתרונות אלה - רמת ישימות נמוכה. לכן, נעשה נסיון בעבודה להרחיב את ההתייחסות ולמצוא את "שביל הזהב" בין הרצוי והאפשרי תוך מציאת הקשר בין תהליכים ומגמות בעבר, בין המצב הקיים ובין מטרותינו לפיתוח עתידי.
- ★ מעצם היות העבודה תכנית פיתוח כללית, המתזה עקרונות עבודה ברמות שונות של פירוט, היא מהווה את הבסיס לתיכנון מפורט בהמשך.
- מסמך זה מניח את היסוד להמשך העבודה התכנונית והמעשית בשטח, בכך שהוא מתזה תכנית מסגרת רחבה וגמישה, אשר בתוכה יתכנו שינויים בטווח הקצר והבינוני, כמתבקש ממערכת דינמית.

מקורות נבחרים

1. תכנית לפיתוח התיישבות יהודית באזור גבעות עירון – ריחן, הסוכנות היהודית לא"י, המחלקה להתיישבות כפרית, חיפה, 1981.
2. תוכנית אב להתיישבות לשומרון וליהודה, תוכנית פיתוח לאזור לשנים 1983-1986, ההסתדרות הציונית העולמית, משרד החקלאות, ניסן תשמ"ג.
3. אדמות המדינה ביהודה ושומרון, סקירה משפטית, אייל זמיר, מחקרי מכון ירושלים לחקר ישראל, מס' 12, ירושלים, תשמ"ה.
4. המשולש הקטן, גלגולו של אזור, אבשלום שמואלי, יצחק שניל, ארנון סופר, אוניברסיטת חיפה, 1985.
5. שנתון סטטיסטי לישראל, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 1985.
6. דו"ח מצב תוכניות מתאר מפורטות ליישובים באיו"ש, המנהל האזרחי לאזור יהודה ושומרון, מועצת התכנון העליונה, (ללא תאריך).
7. התיישבות כפרית בישראל, אבשלום רוזק, הסוכנות היהודית, ההסתדרות הציונית, ירושלים, ינואר 1978.
8. שרותים במרכזים כפריים, ישראל פריאון, רות פרידמן, יגאל כהן, המרכז לחקר התיישבות כפרית ועירונית, רחובות, 1973.
9. מכסות קרקע לתכנון, חלק ו' – תמצית ושילוב המערכות, המרכז לחקר העיר והאזור, הטכניון, חיפה, יוני 1983.
10. ארובות, תפר והנציבות השלישית של שלמה, אדם זרטל, הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, 1984.
11. תוכנית אב לסילוק פסולת מוצקה באזור יו"ש, תה"ל, המזמין: המנהל האזרחי לאזור יהודה ושומרון, 1986.
12. שרותי בריאות לאוכלוסיה היהודית ביו"ש, משרד הבריאות, ירושלים, יוני 1986.
13. Matrix Methods of Population Analysis, Rogers A., J.A.I.P. January 1966, pp. 40-44.

THE NAHAL ERON -
NORTHERN SAMARIA REGION

SETTLEMENTS
AND ROADS NETWORK



SCALE - 1:100,000

LEGEND:

NEW SETTLEMENT
EXISTING PLANNED

- COMMUNITY SETTLEMENT
- COLLECTIVE
- MOSHAV
- KIBBUTZ

POTENTIAL SITE

IMPROVING PLANNED ROAD

EXISTING ROAD

MAIN ROAD

REGIONAL ROAD

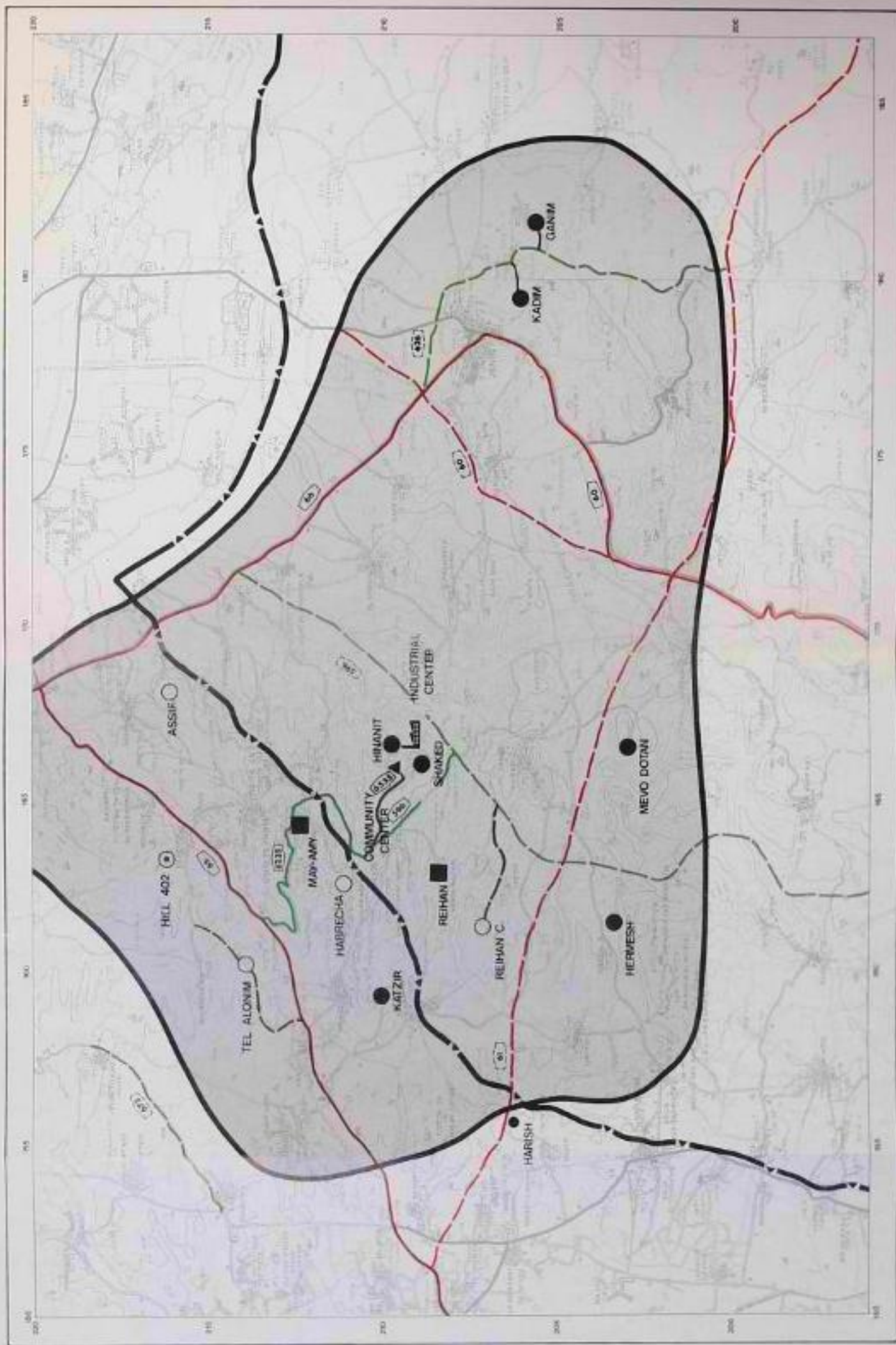
LOCAL ROAD

ROAD NO.

REGION'S BOUNDARY

PRE - 1967 BORDER

AUGUST 1987



2. ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT PROCESSES OF THE SETTLEMENTS

The main conclusions of the analysis are as follows:

- A — A major distinction between community and cooperative settlements has been identified. The Community Settlements growth rate and dependency on external service systems is higher than those of the cooperative settlements.
- B — The influence of socio-economic characteristics on the settlements growth rate is important.
- C — The region does not function as an integrated unit. Actually, it is divided into three separate sub-regions, each dependant on a different core area (Eron-Reihan, Menashe hills & Ganim).
- D — The region's organizational structure has a strong impact on the settlements development. This argument should be thoroughly researched.

3. PLANNING GOALS

The major planning goal is the development of a Jewish settlement system in the Eron & Northern Samaria Region. On the one hand, the strengthening and dispersal of settlements, and on the other hand the creation of a stable economic and social base.

4. POPULATION FORECAST

According to the forecasts, the region is planned to absorb approx. 3300 families in the next 20 years. Which will constitute a population of 14,000 inhabitants.

In addition to the 9 existing settlements in the region, 5 more are currently planned. Tel-Alonim, hill 402, Habrecha, Reihan C, and Assif (or Mattar).

5. DEVELOPMENT POLICY

Resources and Development

The policy emphasizes the complementary roles of the private and public sectors. Public intervention is expected to lead the way and attract private funds, which is supposed to be the major developing power.

The policy proposes centralized land and financial resource allocation.

The development of the regional industrial area, and the regional infrastructure (roads and communication systems) will be given high priority.

Settlement

The plan proposes a concentration of effort and resource allocation, attempting to strengthen existing settlements, prior to the development of new ones.

Furthermore, the plan calls for the establishment of community settlements, Semi-Urban development, and the encouragement of "build your own home" programmes.

Municipal Organization

The three Sub-Regions which comprise the area are relatively small, and favor a solution concerning external support systems. It is therefore proposed to enable linkages with existing Regional Councils.

Shomron R.C. — Reihan-Ganim.

Menashe R.C. — Eron.

Megido/Alona R.C. — Menashe Hills.

Economic Base

The planned production system designates a central role to the development of the industrial sector as a driving force for regional development.

Developing the tourism sector, which can utilize the regions unique characteristics, is considered a secondary objective. The agricultural sector is mostly marginal, due to the areas terrain.

At least 50% of the regions residents, are expected to be employed in the region.

ABSTRACT

1. GENERAL BACKGROUND

The Nahal Eron - Northern Samaria Region covers an area of Approx. 380 sq.km.

The region extends from the Menashe Hills, Um-El-Fahem Mt. and the Eron Hills in the North, to the south-western slopes of the Gilboa hills in the south.

The regions core lies Approx. 40 minutes car-drive from Hadera and 30 minutes from Afula.

The existing Jewish settlement system in the region, includes 7 settlements in the Northern Samaria and 2 settlements in Nahal Eron, with a population of 1000 inhabitants. (See map No. 9)

SETTLEMENTS OF THE ERON — NORTHERN SAMARIA REGION

Settlement	Location 1820/2060	Type	Estab- lished by	Settlement Movement	Date Estab- lished	Present Size in Families	Units Planned
Ganim	1820/2060	Community Settlement	WZO	The National Worker	1983	24	250
Hinanit	1660/2100	Community Settlement	WZO	The Agricultural Center	1981	26	250
Hermesh	1615/2035	Community Settlement	WZO	Herut Settlement	1983	17	250
Kadim	1800/2060	Community Settlement	WZO	The National Worker	1984	10	250
Mevo Dotan	1670/2030	Community Settlement	WZO	Amana	1978	34	250
Reihan	1630/2080	Collective Moshav	WZO	The Zionist Worker	1977	17	120
Shaked	1660/2090	Community Settlement	WZO	Herut Settlement	1981	36	250
May Ami	1645/2125	Collective Moshav	JA	The Zionist Worker	1963	34	120
Katzir	1600/2100	Community Settlement	JA	Agricultural Union Movement	1982	21	400
TOTAL						219	2140

The Region is characterized by a large Arab population (150,000 inhabitants) inhabiting 45 villages in the Northern Samaria and 15 villages in Nahal Eron.

While formulating the planning strategy and the regional plan, an attempt has been made to identify the relationship between past and present processes on the one hand, and the goals of the development plan, on the other.

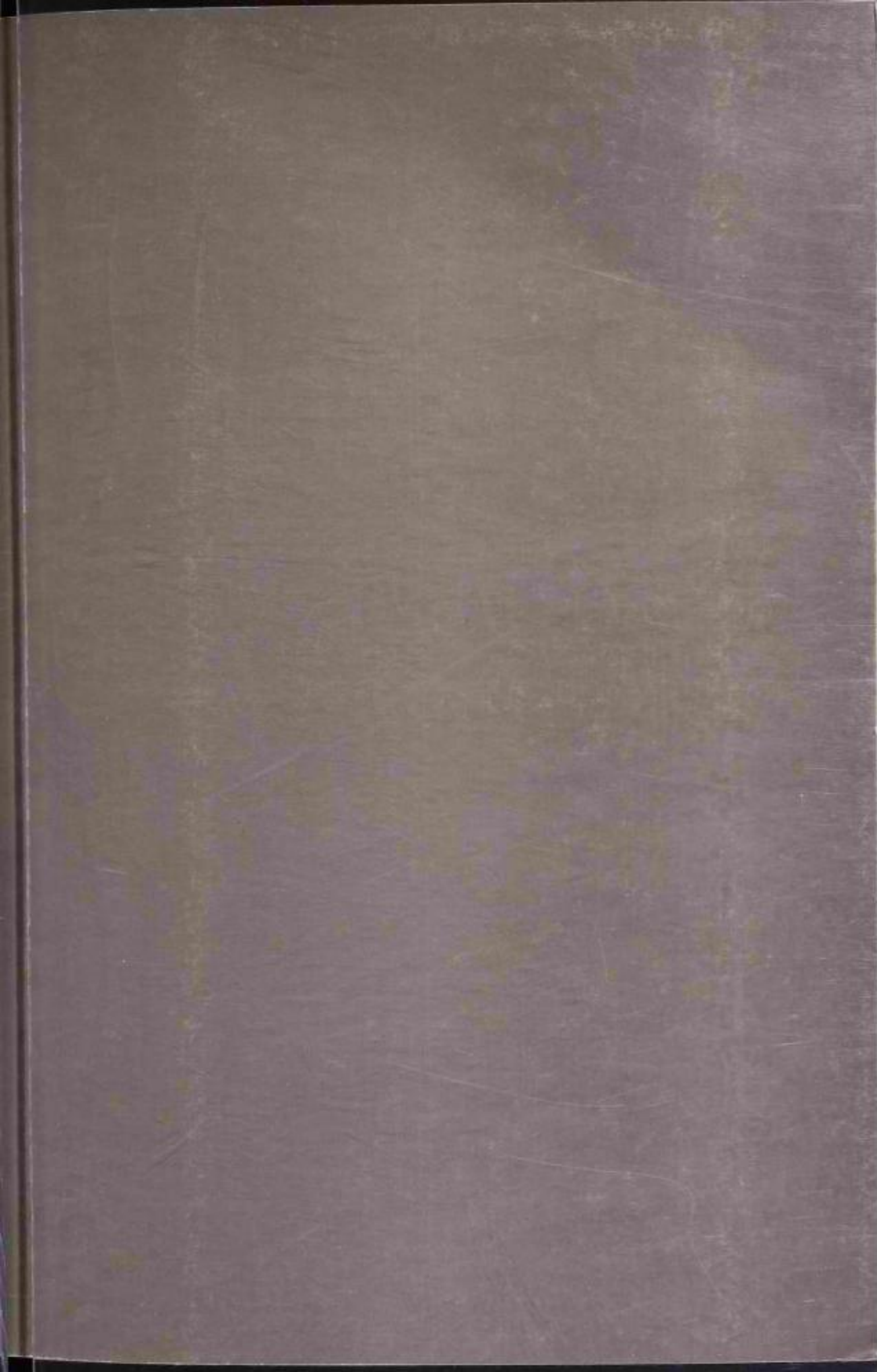
WORLD ZIONIST ORGANIZATION
SETTLEMENT DIVISION
NORTHERN REGION

JEWISH AGENCY FOR ISRAEL
SETTLEMENT DEPARTMENT
NORTHERN DISTRICT

THE NAHAL ERON — NORTHERN SAMARIA REGION
DEVELOPMENT PLAN

ORNA MOR
REGIONAL PLANNING TEAM

HAIFA, AUGUST 1987



חֹבֶרֶת נִסְפָּחִים

לְתוֹכְנִית פִּיתוּחַ

ל א ז ו ר

נ ח ל ע י ר ו ן

צ פ ו ן ש ו מ ר ו ן

אוגוסט 1987
חיפה

ההסתדרות הציונית העולמית
חטיבת ההתיישבות
אזור הצפון

הסוכנות היהודית
המחלקה להתיישבות כפרית
חבל הצפון

**חוברת נספחים
לתוכנית פיתוח
לאזור
נחל עירון - צפון שומרון**

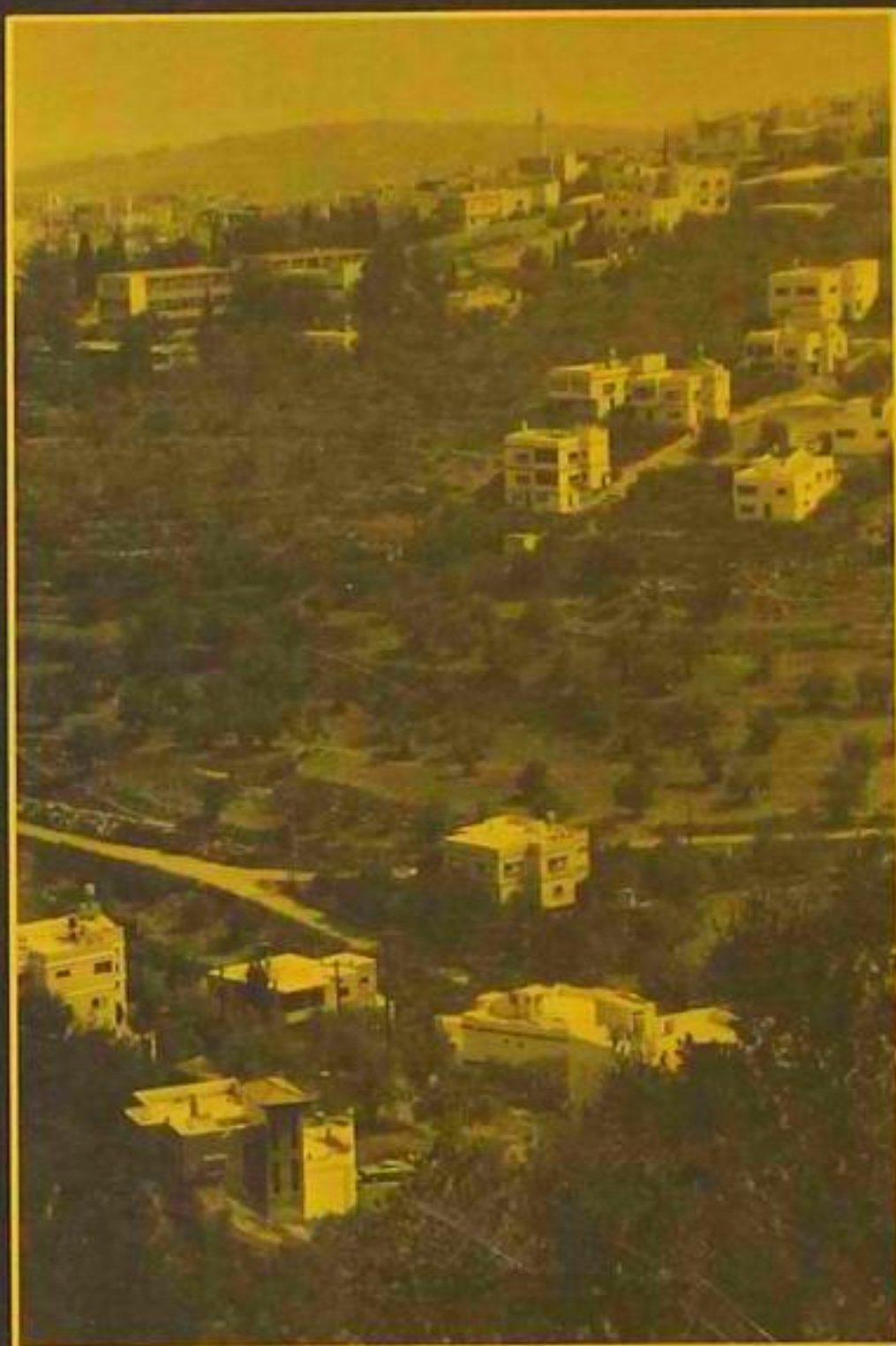
אורנה מור
הצוות לתיכנון אזורי כולל

חיפה, אוגוסט 1987

תוכן הענינים

עמוד		
1	התפתחות ההתיישבות הערבית באזור נחל עירון – צפון שומרון	נספח מס' 1 –
28	ניתוח תהליכי התפתחות ישובי אזור התכנון עד היום	נספח מס' 2 –
39	בדיקת אתרים חדשים להתיישבות	נספח מס' 3 –
41	תחזית אוכלוסיה והתפלגות גילאים על פי תת אזורים ועל פי שנים	נספח מס' 4 –
43	תכנון מערך שרותי החינוך	נספח מס' 5 –
45	תכנון מערך שרותי הציבור	נספח מס' 6 –

התפתחות ההתישבות הערבית



תוכן הענינים

עמוד	עיקרי העבודה
1	1. הקדמה
2	1.1 מטרת העבודה
2	1.2 מבנה העבודה
2	1.3 גבול אזור התכנון
5	2. רקע הסטורי
5	2.1 כללי
5	2.2 תולדות ההתנחלות בנחל עירון
6	2.3 תולדות ההתנחלות בצפון השומרון
8	3. דפוסי גידול דמוגרפים
8	3.1 כללי
10	3.2 התפתחות תת אזור נחל עירון
11	3.3 התפתחות תת אזור צפון שומרון
12	3.4 ניתוח משווה בין נחל עירון וצפון שומרון
13	4. דפוסי גידול מרחביים
13	4.1 כללי
13	4.2 התקופה העות'מנית וראשית המנדט
13	4.3 תקופת המנדט
13	4.4 הגידול בשטח הכפרים בנחל עירון וצפון שומרון, למן
14	תקופת המנדט ועד ימינו
17	4.5 סיכום
18	5. התפתחות המערכת הישובית
18	5.1 כללי
18	5.2 הגורמים שפעלו להתפתחות הישוב הערבי מתקופת המנדט ועד ימינו
19	5.3 התפתחות עתידית – מסקנות והשלכות מהעבר
19	5.4 השפעת התפתחות המערכת הישובית הערבית על
22	המערכת היהודית
25	5.5 סיכום והשלכות לתכנון המגזר היהודי
26	מקורות נבחרים
27	תת נספחים

רשימת הטבלאות

- א. ישובים ערביים בתוך תחומי הקו הירוק 3
- ב. ישובים ערביים מעבר לתחומי הקו הירוק 4
2. גידול אוכלוסין בשנים נבחרות בנחל עירון וצפון שומרון, כולל שיג שנתיים ממוצעים 11
3. ממוצעי שטח מעובד (בדונמים לנפש) בשנים נבחרות 15
4. גודל משבצת הקרקע של ישובי אם נבחרים (1938) 15
5. שטחי כפרים בנחל עירון כיום, וביחס למצב ב־1938 16
6. השוואה בין בקה אל ערביה ובקה אל שרקה לגבי מצאי שדותי ציבור 21
7. תחזית גידול האוכלוסיה הערבית בנחל עירון וצפון שומרון - 3 אלטרנטיבות 23

רשימת השרטוטים

1. גרף גידול במספרים מוחלטים של האוכלוסיה בנחל עירון וצפון שומרון 9
2. גרף משוה בין גידול במספרים מוחלטים, ושיג שנתיים ממוצעים - נחל עירון 10
3. גרף משוה בין גידול במספרים מוחלטים, ושיג שנתיים ממוצעים - צפון שומרון 12
4. מרחקים אוויריים בק"מ לגבולות המשבצת בכפרי האם (1930-40) וכווני התפשטות מועדפים 14

רשימת המפות

1. התיישבות ערבית - חלוקה לתת אזורים 2
 2. משבצות ישובי האם הערביים באזור נחל עירון (1930-40) 14
 3. משבצות ישובים ערביים באזור צפון שומרון (1985) 14
 4. מצב בעלויות באזור צפון שומרון (1985) 22
 5. מצב בעלויות באזור נחל עירון (1966) 24
 6. אוכלוסיה ערבית - מוקדי התפתחות צפויים 24
- (כאשר לא מצוין מקור - מבוססת המפה על חומר של הסוכנות היהודית)

עיקרי העבודה

אזור נחל עירון – צפון שומרון הינו רגיש הן מבחינה אסטרטגית (עוברת בו דרך ראשית המקשרת את צפון הארץ למרכזה), והן מבחינה פוליטית (אזור השוכן לאורכו של הקו הירוק). רגישות זו הביאה למיקוד המאמצים לפיתוחו. האזור מאופיין במעוט תושביו היהודיים, ובדומיננטיות של האוכלוסיה הערבית.

עבודה זו מציגה נסיון לבדוק את גודלה, תפוסתה, ומגמות התפתחותה של המערכת הישובית הערבית באזור, וזאת תוך כוונה לבדוק את אפשרויות הפיתוח היהודי בו.

המסקנות האופרטיביות העולות מהעבודה הן:

א) באזור קיים מצאי קרקע ניכר בבעלות מדינה (50-60% בנחל עירון, וכ-20% בצפון השומרון), אשר אפשר לנצל לפיתוח התישבותי ופיתוח אחר, אשר יוגדרו במסגרת עבודת התכנון, ובהתאם למגמות הפיתוח המרחבי והכלכלי הרצויות.

ב) יש צורך לתעל את ההתפתחות הערבית באזור, בצורה שתאפשר פיתוח יהודי, וזאת באמצעות הגדרת אזורים הרצויים למדינה לפיתוח – מחד גיסא, פיתוח תכניות מתאר ואכיפת חוק התכנון והבניה בכפרים הערביים – מאידך גיסא.

במקביל יש לבדוק את האינטרסים הלאומיים של מדינת ישראל, ולבחון האם התישבות יהודית באזור מקדמת אותם ומביאה לממוש המטרות, תוך השתלבות או אי הפרעה לתהליכים הרצויים במגזר הערבי.

ג) תנאי השטח מצביעים על צורך בארגון יעיל יותר של המערכת הישובית הערבית (מבחינת שמושי קרקע, ותשתיות בסיסיות בישובים); בפיתוח קשר יעיל בין הישובים הערביים לכלל המערכת האזורית (קשר בשרותים ותשתיות), בפיתוח מערכת חינוך והכשרה לסקטור הערבי, ובעידוד היזמות הפרטית בישובים.

1. הקדמה

1.1 מטרת העבודה

מטרת עבודה זו היא למוד תהליכי ההתפתחות של הישוב הערבי באזור נחל עירון וצפון השומרון במאה השנים האחרונות; ניתוח הגורמים שהביאו להתפתחות זו; ניתוח השפעתם על שמושי הקרקע באזור ונסיון לאתר מגמות עתידיות אשר עשויות להשפיע על התפתחותו בעתיד, הן לגבי האוכלוסיה הערבית והן לגבי היהודית. קיומה של מערכת ישובים ערביים מאסיבית ובלעדית באזור (עד שנות ה-30) הינה עובדה. עובדה זו מובעת מדפוס האכלוס שהתפתחו בו בעיקר ב-400 השנים האחרונות.

השפעה זו מתבטאת בעיקר בשני מישורים: **הגידול באוכלוסיה** (כיום מונה הישוב הערבי בכלל אזור התכנון כ-142,000 נפשות), ו**הגידול בשטח** (התפרסות הישובים הערביים באזור התכנון משתרעת על פני רוב שטחו של נחל עירון ועל חלקים ניכרים בצפון השומרון).

לאחר ניתוח עקרונות מערכת ההתיישבות הערבית בתקופה הנדונה, יעשה נסיון להניח הנחות לגבי המשך ההתפתחות והשלכותיה הצפויות על האזור, ומידת השפעתה על המשך התכנון במגזר היהודי.

1.2 מבנה העבודה

העבודה בנויה מ-5 פרקים עיקריים:

הפרק הראשון מהווה הקדמה למסמך זה, מגדיר את מטרתו, ומציג את אזור התכנון הנדון.

הפרק השני, פותח את הרקע ההסטורי הכללי של תולדות ההתנחלות באזור צפון השומרון ובאיזור נחל עירון, למן ראשיתה.

לאחר הצגת הרקע ההסטורי מובאים שני פרקים העוסקים בהתפתחותו של הישוב הערבי באזור:

פרק שלישי, העוסק בדפוס הגידול הדמוגרפי, ופרק רביעי, המציג את הגידול המרחבי של ההתיישבות הערבית.

הפרק האחרון מהווה סיכום והסקת מסקנות, על סמך הגורמים שפעלו להתפתחות ההתיישבות הערבית באזור, ועל סמך תחזיות והנחות להתפתחות מערכת זו בעתיד.

הפרק מסיים בהשלכות הניתוח הכולל על תכנון ההתיישבות היהודית באזור.

1.3 גבול אזור התכנון

בצפון: קו דמיוני המקביל לכביש נחל עירון – במרחק של כ-5 ק"מ ממנו – או השוליים המערביים של נחל עירון.

בדרום: קו רוחב 201 – או השוליים הדרומיים של עמק חרת.

במזרח: כביש מגידו – ג'נין.

במערב: כביש רגבים – צומת עירון – גבעת חביבה – שער מנשה – להבות חביבה.

מבחינה עניינית גבול אזור התכנון הוגדר מראש במסגרת ההתייחסות למערכת הישובית היהודית בצפון השומרון ובאזור עירון. לגבי העבודה הנוכחית – גבול אזור התכנון הינו נתון.

למעשה, מקיף האזור 2 תת אזורים עיקריים: (ראה מפה מס' 1)

1) אזור נחל עירון – המוגבל בדרומו על ידי הקו הירוק.

2) איזור צפון שומרון, הנמצא מעבר לקו הירוק.

בעוד שאזור נחל עירון הומוגני בעיקרו, מבחינת הרכב האוכלוסיה ומגמות הפיתוח (ומונה 15 ישובים ערביים), ניתן להבחין בתוך אזור צפון השומרון במספר תת אזורים – או מקבצי ישובים, המהווים כל אחד חטיבת התיישבות אחת:

א) אזור בקה אישרקיה וישובי הבת שלו (7 ישובים)

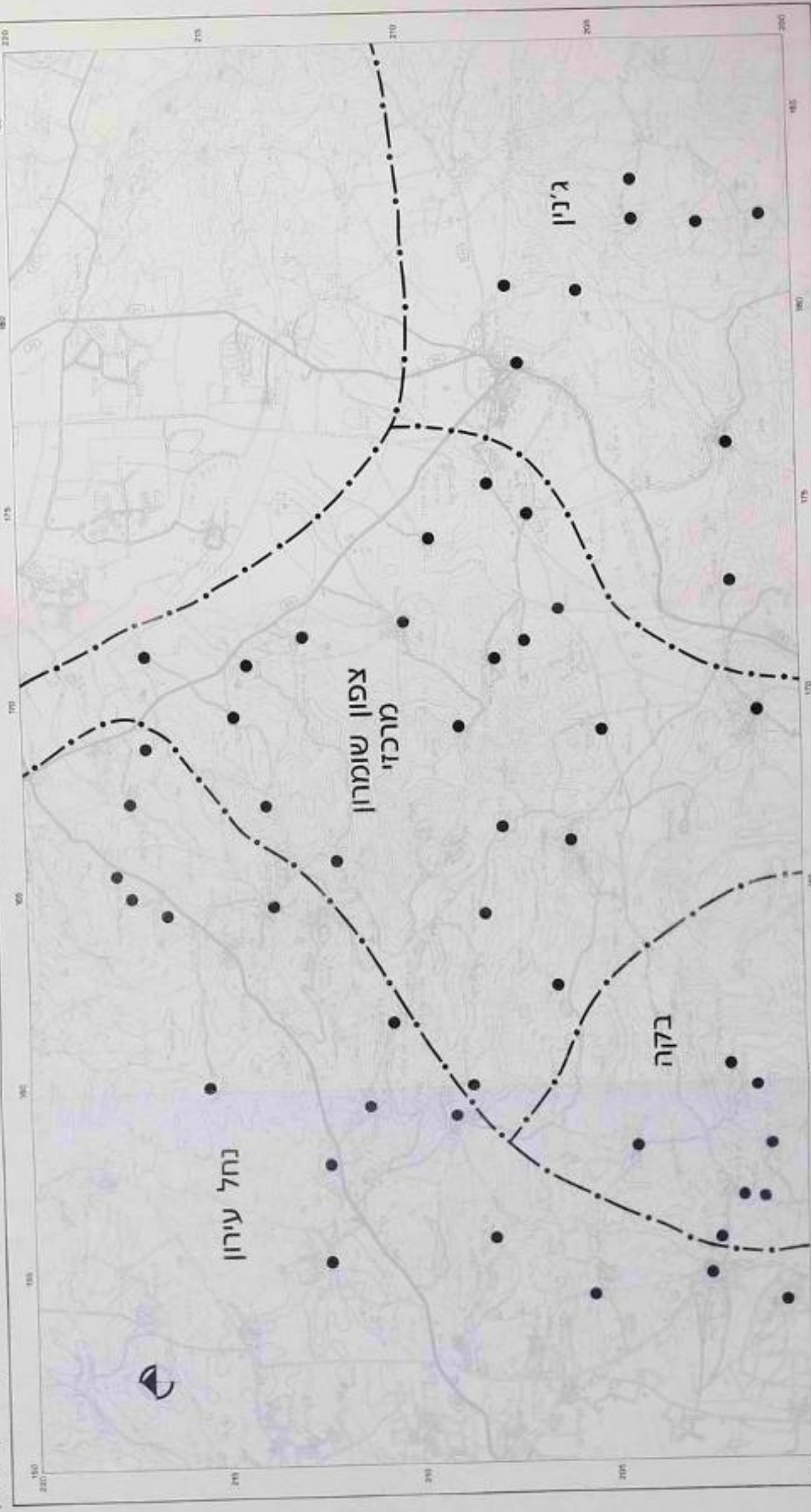
ב) אזור ג'נין – המוגבל ע"י כביש ג'נין-סאנור (30 ישובים)

ג) ואיזור צפון השומרון המרכזי, המורכב מתפוזות ישובים הממוקמים בעיקר ממערב לכביש מגידו – ג'נין (21 ישובים).

התיישבות ערבית - חלוקה לתת איזורים

ק"מ - 1:100,000

איזור נחל עירון - צפון שומרון



● ישוב ערבי
- - - - -

מקרא: קו חלוקה סכמתי לתת איזורים

סה"כ מונה האזור בצפון השומרון — 45 ישובים (ראה טבלה מס' 1 ב')

בנחל עירון — 15 ישובים (ראה טבלה מס' 1 א')

סה"כ 60 ישובים

טבלה מס' 1א' — ישובים ערביים בתוך תחומי הקו הירוק (אוכלוסיה, ושעורי גידול שנתיים, בשנים נבחרות)

ישוב	מפקד 72	מפקד 83	ש"ג שנתי ממוצע
1. א.א. פחם	13,382	20,074	3.6
2. א.א. קוטוף	254	373	3.4
3. ביאדה	127	185	3.3
4. בקה אל ערביה	7,566	11,597	3.8
5. ברטעה	792	1,202	3.7
6. זלפה	1,190	1,796	3.6
7. כפר קרע	4,972	7,274	3.4
8. מוסמוס	1,248	1,838	3.4
9. מיסר	496	846	4.7
10. מעויה	902	1,313	3.3
11. משריפה	982	1,523	3.9
12. סאלם	290	482	4.5
13. עין א'סהלה	484	670	2.9
14. ערה	1,801	2,297	2.1
15. ערערה	3,958	5,566	3
סה"כ	38,444	57,036	3.5

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

טבלה מס' זב' - ישובים ערביים מעבר לתחומי הקו הירוק (אוכלוסיה, ושעורי גידול שנתיים בנחרות)

ישוב	1974	1980	ש"ג שנתי ממוצע
1. אום א תות	392	469	2.9
2. בורקין	(2810)	3117	1.75
3. בית קדדוהם	304	419	5.2
4. בית קרצפון	186	197	0.9
5. בקה א שרקיה	1205	(1438)	(3)
6. ברטעה	(108)	129	(3)
7. גילקמוס	561	680	3.1
8. ג'נין	21,442	25,938	3.1
9. דיר אבו ראף	1658	2121	4
10. האשמיה	512	580	2
11. זבדה	496	(592)	(3)
12. זבובה	797	953	1.9
13. ח' נגיר	4	5	3.5
14. ח' אל חפירה	14	15	1.1
15. ח' אל מנשיה	179	181	1.8
16. ח' אום א גמל	86	121	5.6
17. ח' ברקין	155	163	0.8
18. ח' ואדי א צבע	(32)	50	0.75
19. ח' עבא	4	53	14.3 (לא נכלל בממוצע האזורי)
20. טורה אל גרביה	454	599	4.5
21. טיבה	660	838	3.9
22. יאמון	5065	6494	4.1
23. יעבד	5654	7214	4
24. כפירת	596	828	5.4
25. כפר דן	1703	2210	4.3
26. כפר קוד	407	503	3.5
27. נולת זיר	156	180	2.3
28. נולת עיסא	658	(785)	(3)
29. נולת אבו נאד	(90)	95	0.75
30. נולת אל ערביה	(301)	325	1.25
31. נולת אל שרקיה	(659)	731	1.75
32. נולת אל וסטא	(190)	218	2.25
33. סילת אל חרתיה	3250	4115	3.9
34. עאנן	1033	1373	4.7
35. ערקיה	593	833	5.6
36. עראכה	5535	6233	2
37. קפין	2480	(2961)	(3)
38. קבטיה	6717	8703	4.2
39. ראמנה	1361	1592	2.6
40. תלפית	195	224	2
41. תענן	332	424	4
סה"כ	69,054	84,699	3-3.2

הערות: הסוגיים מתייחסים לנתונים מעובדים משנים אחרות; במידה ושי"כ היה בלתי ידוע, נעשה שימוש בממוצע האזורי מקור: מועצת תכנון עליונה - י"ש

2. רקע הסטורי

2.1 כללי

סקירת הרקע ההסטורי מתייחסת לתקופה שבין ראשית ההתנחלות הערבית באיזור, ועד ימינו – כאשר התקופה המודגשת ביותר, הינה שלהי תקופת השלטון העות'מני, ותקופת המנדט. (כלומר מאה השנים האחרונות). תקופה זו זוכה להדגשה מיוחדת משום שההתפתחויות המשמעותיות ביותר באזור מבחינת תפוצת וגיזול הישובים – חלו בה ועצבו את דמות האיזור בהווה.

כאמור לעיל, ההתייחסות בעבודה זו תעשה על פי החלוקה המרכזית לשני תת אזורים: נחל עירון, וצפון שומרון. שיטת חלוקה זו שונה מחלוקות שהיו נהוגות בתקופות קודמות:

בתקופת התורכים – היתה נהוגה חלוקה לסנג'קים, אשר פיצלה את האיזור בין סנג'ק שכם, וסנג'ק עכו.

בתקופת הבריטים – הוה האיזור יחידה, אשר פוצלה לתת יחידות קטנות והומוגניות (משבצות), וכן למחוזות ונפות (טול כרם, ג'יין וכו').

בתקופת מלחמת העצמאות – הופרד האיזור ל-2 חלקים ע"י הקו הירוק – אזור צפון השומרון השתייך לירדן, בעוד שאזור נחל עירון היה בתחום מדינת ישראל.

בתקופה שלאחר מלחמת ששת הימים – מדינת ישראל החלה לטפל באמצעות הממשל הצבאי ואח"כ האזרחי בויזש ובעזה, ובמסגרת זו בצפון השומרון.

למרות שעברו כ-18 שנה מאז עבר צפון השומרון לטפולו של הממשל הישראלי, ניתן להוכיח כי תקופת השלטון הידני, הותירה את חותמה על דפוסי התפתחות והגידול בצפון השומרון. זאת, בעוד שאזור נחל עירון, שהשתייך מאז 1948 לישראל, התפתח עפ"י המגמות שרווחו ורווחות עדיין בישראל. (השפעת המדינות השונות על האיזורים אינה בלעדית, שכן יש לזכור את המיקום האסטרטגי של אזור נחל עירון, כפי שיפורט בהמשך).

כיום עדין מהווים שני אזורים אלה – שתי יחידות הומוגניות בעיקרן, ונבדלות זו מזו, אם כי ניתן להצביע על השפעה הולכת וגוברת של דפוסי הפיתוח הישראליים על צפון השומרון.

2.2 תולדות ההתנחלות בנחל עירון¹

במרבית התקופות ההסטוריות, נקשרה חשיבות האיזור להיותו אזור מעבר, אשר הפך אותו לרגיש לתמורות שהתחוללו בארץ. רגישות זו עשויה להיות הסיבה להתרועעות האיזור מאוכלוסיה, בתקופה שקדמה להתנחלות הערבית.

יחד עם זאת ראשית ההתנחלות בנחל עירון החלה, ע"פ המקורות שבידינו, בשתי ערים גדולות: מגידו, וארובות (נרבתא) שישבו משני פתחיו של נחל עירון.

מגידו נוסדה באלף ה-4 לפנה"ס, ובמשך שלושת אלפי שנים, הוותה נקודת מפתח אסטרטגית, מהחשובות ביותר בארץ ישראל. היא מוקמה בקרבת שפע מעיינות, במקום החולש על מוצא נחל עירון – ששימש בימי קדם כמעבר ראשי בדרך הים – בין השרון לעמק יזרעאל.

ארובות, המזוהה עם המוצא למערכה של תחותמס ה-3 ב-1479 לפנה"ס, הוותה עיר בעלת חשיבות הסטורית וגאוגרפית בתקופות שונות. עד לאחרונה היתה מקובלת הסברה בקרב החוקרים כי ארובות (נרבתא) היתה ממוקמת בסמוך לישוב מענית. ממחקר האחרון של הארכאולוג אדם זרטלי, עולה כי ארובות שכנה כשני ק"מ דרום מזרחית לישוב חרמש.

בניגוד למגידו וארובות, שהתמקמו במקומות טופוגרפיים שולטים, אך קרובים מאד למישור ולעמק, התמקמה ראשית ההתיישבות בנחל עירון – בתוך האזור, במקומות טופוגרפיים קשים, שאפשרו שליטה, וטווח ראייה רב.

בין הישובים העתיקים ביותר שהתמקמו בתוך האיזור נמנים: מעייה (מהתקופה הבזנטית והערבית); ערה (תל הממוקם מזרחית לערה של היום, שישבו נמשך ברציפות החל מתקופת הברונזה, וכלה בתקופה הבזנטית); וערערה (שיושבה בתקופה הרומית, הבזנטית והצלבנית וניטשה, עד להתחלת ההתיישבות הערבית). כפי שנזכר קודם לכן, בתקופה שקדמה להתנחלות הערבית היה האיזור ריק כמעט לחלוטין מאוכלוסיה.

1 מקורות: 1. יולאי (תש"ן), ברוזניץ מ.מ. (1967), גולני ג. (1966) ראה פירוט בחשימת מקורות.
2. ראה פירוט בחשימת מקורות בחוכנית הפיתוח

בתקופת ההתנחלות הערבית (לפני 400 שנה) החל ישובם של שלושת ישובי האם הגדולים באזור: אום אל פחם, ערערה (שיושבה מחדש) וכפר קרע. הגרעין לישובי האם היתה אוכלוסיה שנדדה לאיזור ממרכז הארץ ודרומה (באר שבע, בית גוברין, חברון), והתנחלה בהם.

גורמי הנדירה היו בעיקר חיפוש אחר מקומות מחיה, וסכסוכים אישיים באיזור המוצא. אום אל פחם, הותיק מבין הישובים, היה הראשון שהוקם בחלקו העליון של המדרון המשתפל לכוון נחל עירון. לאחר מכן קמה ערערה, וכפר קרע התמקם לאחריה, על גבעה מתונה ונמוכה.

השלב הבא בהתנחלות היה הקמת ישובי הבת, שרחבם הוקמו בשלהי **המאה ה-19**, ו**בראשית המאה ה-20**. שלב זה היווה למעשה, שלב מכריע בפיזורם המרחבי של הישובים באיזור, ועל כן נודעה לו חשיבות רבה. מאפייני שלב זה היו: התקדמות הישובים לכוון תוואי תחבורה (ערה, עין אברהים, מוסמוס), והתנחלות ישובים חדשים במורדות הגבעות, לאחר השיפור שחל במצב הבטחוני, שאפשר ירידה מפסגות ההרים (לדוגמא, לג'ון – שניטש במלחמת השחרור, זלפה וכו').

מניתוח תקופות ההתנחלות של בתי האב באיזור, מתברר כי עיקר ההתנחלות חלה בתקופה העות'ומנית (69% מבתי האב בישובים עברו אז לאזור); ומיעוטה בתקופה המנדטורית (6%) ובתקופה הישראלית (5%). יש להניח כי יתר האוכלוסיה ישבה במקום עוד לפני השלטון העות'ומני (20%).

את השלב הבא בהתפתחות האיזור מבחינה **התקופה שלפני קום המדינה**, ולאחר מכן – תקופת השלטון הישראלי.

עד שנת 1934 היה האזור המוגני לחלוטין באוכלוסיתו הערבית. בשנה זו הוקמו בשוליו, הישובים היהודים הראשונים. עם פרוץ מלחמת השחרור עבר אזור נחל עירון לידי מדינת ישראל ע"פ הסכם שביתת הנשק עם ירדן, על ישוביו ואוכלוסיותם. חלק גדול מאוכלוסית לג'ון ואל בוטימת חזר לכפר האם שלו אום אל פחם, וכך עשו גם תושבי צברין, חוביזה, כפרין, ואום אל זינאת.

כפר קרע היה היחיד שנכבש ע"י צה"ל וניטש, אך מאוחר יותר קבלה האוכלוסיה רשות לחזור לכפר. יש לציין כי מבחינה דמוגרפית, לא עבר האזור שינויים גדולים עם הקמת המדינה. אמנם ניטשו בו ישובים חקלאים מבוססים כמו לג'ון, וישובי בת קטנים בראשית צמיחתם – אולם כל ישובי האם ומרבית ישובי הבת, נותרו ללא זעזועים.

בתקופת מדינת ישראל, משנת 1948 ואילך, ניתן להצביע על מספר תופעות, המאפיינות את התפתחות הישובים באיזור:

1. צמצום בהקמת ישובי בת נוספים חדשים.
2. הפרדות שכונות קיימות מיישובי אם – והכרזתם כישובים עצמאיים (עין אברהים).
3. גידול האוכלוסיה והתפרסות בשטח בישובים קיימים.
4. התפתחות תהליכי עיור (אום אל פחם הינה הדוגמא הבולטת ביותר). על תופעות אלו, הנוגעות הן לגידול הדמוגרפי, והן להתפתחות המרחבית של הישובים ידובר בפרק הבא.

2.3 תולדות ההתנחלות בצפון השומרון¹

ראשיתה של ההתיישבות בשומרון הצפוני-מזרחי קשורה בהתפתחות הכפר קבטיה, שכוונה בעיקר למורדות המזרחיים והמערביים של הגלבוע. בני קבטיה הקימו לפני כ-300 שנה את הכפר גלבון, ומאוחר יותר את אום-איתות, ואת תלפית. אולם עיקר התפתחותם של ישובי הבת באיזור, החלה **בסוף המאה הקודמת** כאשר התיישבו בני קבטיה בפרינה וסמריה (עמק בית שאן), בכפרה ובכאוכב אל הווא, בכפר שטה ואף במסליה שליד עמק סנור, שיושב על ידם לפני כ-200 שנה. (ישובים אלו אינם כלולים באזור התכנון). רוב ההתיישבות התמקמה בשטחים טרשיים וגבעיים, ומיעוטה בעמק דותן ובמישורים של השומרון הצפוני.

בתקופה הירדנית, צמחו בשולי עמק דותן מספר ישובי פליטים קטנים, בהם התיישבו בעיקר תורכמנים, שנדדו בין עמק יזרעאל למישור החוף. באופן דומה הוקם בראשית המאה הכפר מנשיה בצפון עמק דותן ועל ידי בני עראבה לפני כ-200 שנה.

לעומתם הכפר כפיר שהוקם במישור זבדה ע"י משפחת ארשיד הידועה (מהכפר ציר) במאה הקודמת, מהווה תופעה מיוחדת משני גורמים: הכפר שוכן במישור פורה (לא באדמות טרשים) ותושביו הם בני משפחת האפנדים, בעוד שתושבי הכפרים השכנים (תלפית, ח' תנין) הינם מארסי אותה משפחה.

1. מקור: אפרת א. (1973); שמואל א., גרוסמן ד., זאבי ו. (תשל"ז) כמפורט ברשימת המקורות.

כאמור, הישוב הגדול והחשוב ביותר מבחינת תפוצת ישובי הבת שלו היו קבטיה (כיום עיריה), שנחשבה לכפר הגדול ביותר בשומרון כולו. ממערב לעמק דותן שוכן יעבד, שריה אף הוא כפר גדול וחשוב (כיום עיריה). בני ישוב זה התנחלו בכיסו כפרי בת שרובם הוקמו במאה ה־19 בהרי אום אל פחם. ישובים אלה הינם בעלי אופי מפוזר, ללא גרעין מגובש. בשל קטנם נמנו אלה במפקדי המנדט כתושבי יעבד או ברטעה. במפקד הישראלי (1967) כבר נפקדו שנים מהם כישובים עצמאיים, ושאר הישובים הקטנים צורפו לטורה אל ערביה, ונזלת זיר – הגדולים יותר. ניתן להווכח שאף מספר ישובים ותיקים וגדולים כגון זבדה, ברטעה, ומיסר הינם ישובי בת של יעבד. באותו אופן הגיעו אנשי יעבד גם לישובים רחוקים יותר, כגון רומנה שבשולי עמק יזרעאל אולם בניגוד לאפשרויות שהיו לבני קבטיה שמרחביה הצפוניים היו פתוחים, נבלמה התפשטות בני יעבד לכוון צפון ע"י הכפר הגדול אום אל פחם, שאף ממנו יצאו ישובי בת רבים.

לעומת ההתפתחות בשומרון הצפוני־מזרחי, מורכב יותר המצב בשוליים המערביים של השומרון, החל מהמאה ה־18 הוקמו ישובים רבים בתחום ההר, קרוב למישור. ישובים אלה הוקמו ע"י בני כפרים שנמצאו בלב האזור ההרי, ובמרחק מן המישור. הבולטים הם הם ישובי ה"נזלות" (נזלת אישרקיה, נזלת אל ערביה, נזלת אל ווסטא, נזלת אבו נאד, נזלת עיסא, וחרבת שגרא) שהוקמו ליד אפיק נחל חדרה. יתכן שיש לצרף גם את בקה אישרקיה לישובי הנזלות שכן עפ"י מספר מקורות יושבה באותו זמן.

חלק מהמקורות מצביעים על כך שגם בקה אל ערביה יושבה כנראה במאה ה־16, וצורפו לה משפחות מבני עילאר במאה ה־18, כאשר יושבה ג'ת. כפרי המוצא העיקריים של ישובי עמק נחל חדרה הם צידא, ועילאר אך גם כפרים כמו כפר ראעי, תרמו להתפתחותו הישובית של אזור זה.

על סמך המידע שבידינו, אין אפשרות לקבוע את רקע התפתחותה של העיר ג'נין אולם אין ספק שתהומתה להתפתחות חלקו המזרחי־דרומי של איזור התכנון, אינה מוטלת בספק.

לסיכום, הישובים שתרמו רבות לפיתוח רוב ישובי הבת באיזור היו קבטיה, יעבד, עראבה, וכפיר (ובמידה מסוימת דיר אבו דעיר) במזרח האיזור; ורומנה, בקה אל ערביה וצידא, בחלקו המערבי. רובם של כפרים אלו עדין מהווים מוקדי גידול, הממשיכים להתפתח בקצב מואץ.

3. דפוסי גידול דמוגרפים של האוכלוסיה הערבית באיזור שומרון – נחל עירון במאה השנים האחרונות

3.1 כללי

דפוסי גידול אוכלוסין מושפעים מריבוי טבעי (שיעורי ילודה ותמותה), ומגמות הגירה. באופן כללי ניתן להצביע על מספר שלבים, המאפיינים את דפוסי גידול אוכלוסית האיזור במאה השנים האחרונות.

שלב I – בתקופה העותומנית ולמעשה עד כינון המנדט הבריטי

מאפיינים את האוכלוסיה הערבית בארץ – שיעורי ילודה גבוהים, ושיעורי תמותה גבוהים. דפוסיים אלה מאפיינים חברות בלתי מפותחות, בהם שיעורי הילודה גבוהים ושיעורי התמותה גבוהים עקב תנאי תברואה וסניטציה ירודים. התוצאה הינה גידול כללי נמוך למדי.

שלב II – בתקופת המנדט

פחתו שיעורי התמותה כתוצאה מהטבת תנאי התברואה, בעוד ששיעורי הפיריון נותרו גבוהים מאד. התוצאה היתה גידול בשיעור הריבוי הטבעי.

שלב III – בתקופת הסכמי שביתת הנשק ומעבר נחל עירון לתחומי ישראל כשצפון השומרון נותר בידי ירדן, התפתחו מגמות שונות בשני הצדדים.

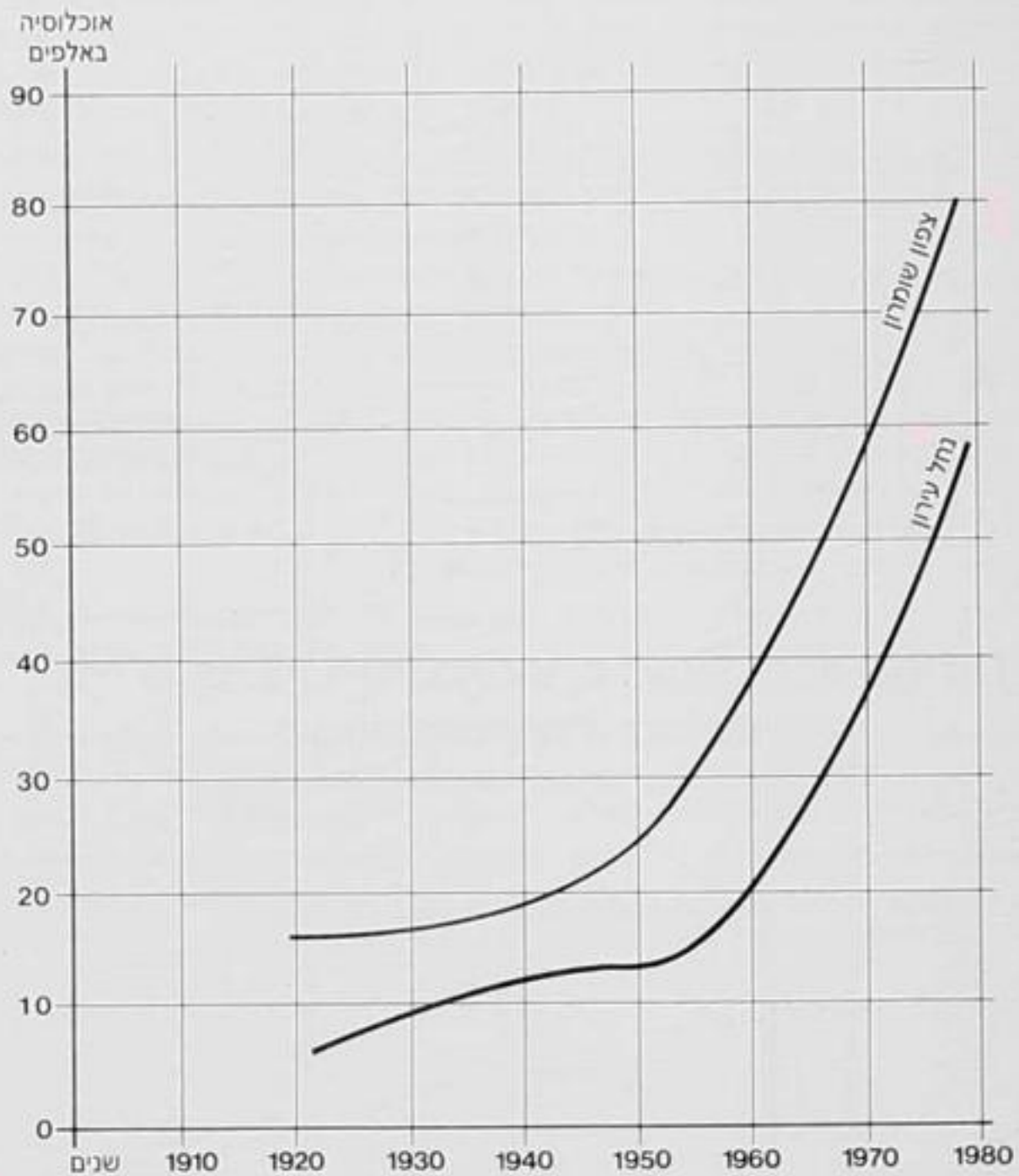
בישובי **נחל עירון** נכרת במרוצת השנים ירידה בשיעורי פיריון, כתוצאה מתהליכי מודרניזציה ועיור, אם כי שיעורי פיריון אלה עדין גבוהים ביחס לדפוסי גידול הקיימים בישראל (ממוצע כולל). ההגירה השלילית מהאיזור בשנת 1948, לכונן ירדן – גרמה לכך ששיעורי הגידול הכללי ירדו.

בצפון השומרון שיעורי הפיריון גבוהים בעוד ששיעורי התמותה ירדו. יחד עם זאת קיימת תופעה של הגירה שלילית מאסיבית של צעירים בגללי הפיריון לגדה המזרחית ולמפרץ הפרסי. בכלל, גם באיזור זה ניכר, שהגידול הכללי בשלבי ירידה.

שלב IV – לאחר מלחמת ששת הימים, התחיל איזור צפון השומרון לעבור תהליך מואץ של מודרניזציה ועיור – אשר כתוצאה ממנו ירדו ועדין יורדים שיעורי הילודה. ההגירה נחלשה בשנים האחרונות עקב משבר במדינות הנפט, ולכן ניתן להצביע על התייצבות שיעורי הגידול על שיעורים נמוכים מבתקופות קודמות. בנחל עירון ניכר המשך הירידה האיטית בשיעורי פיריון, כשהירידה החזקה יחסית בשיעורי תמותה גורמת לעליה יחסית בכמות האוכלוסיה.

שרטוט מס' 1

גרף גידול במספרים מוחלטים של האוכלוסיה בנחל עירון וצפון שומרון



מקור: מעובד על סמך טבלה מס' 2

3.2 התפתחות תת אזור נחל עירון

בתקופת 60 השנים האחרונות גדלה האוכלוסיה באזור נחל עירון פי 10. (מ'7,000 ל'57,000 נפש).

מניתוח שיעורי הגידול השנתיים הממוצעים, מתברר כי הגידול לא היה אחיד לאורך השנים (ראה טבלה מס' 2).

בתקופה שבין 1922-1945 (תקופת המנדט) היתה עליה בשיעורי הגידול השנתיים (2%-3.5% לשנה). יש להניח כי הדבר נבע מהטבת תנאי התברואה והסניטציה אשר הקטינו את שיעורי התמותה, בעוד ששיעורי הילודה נותרו גבוהים.

בתקופה שבין 1945-1955 (קום המדינה, והעברת נחל עירון לישראל) חלה ירידה משמעותית בשיעורי הגידול (1.5% לשנה). עובדה זו יכולה לקבל הסבר, בבריתת אוכלוסיה לירדן עם קום המדינה, ובתמותת צעירים בגלוי הפריזון במלחמת השחרור, אשר השפיעו גם על ירידת שיעורי הילודה.

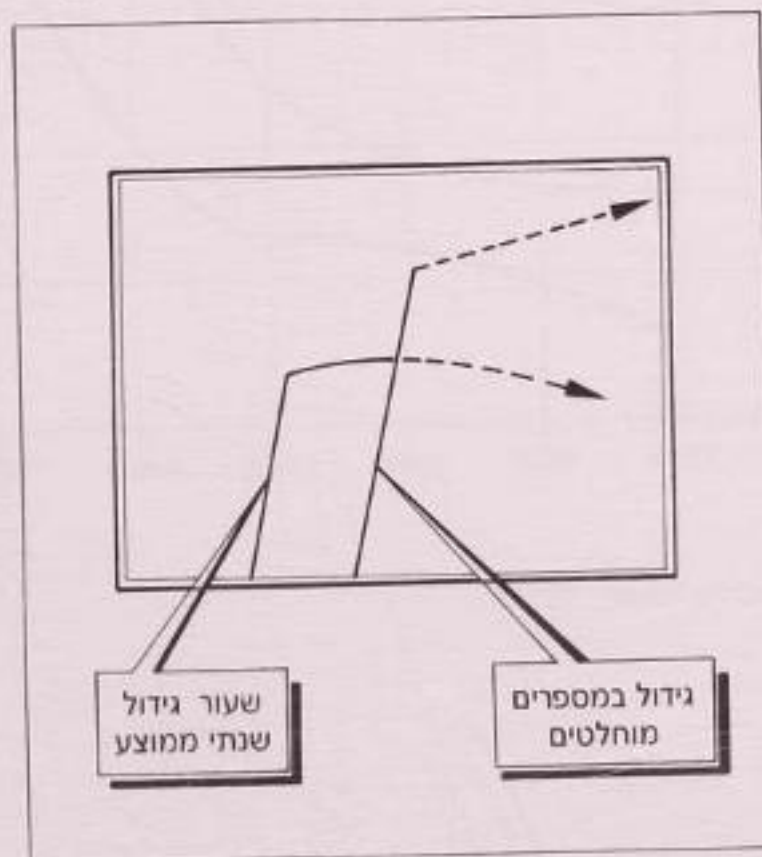
בין 1955-1961 הסתמנה עליה חדה בשיעורי הגידול הממוצעים (לשנה 3.9%), הממשיכה לעלות בשנים 1961-1968 (4.5% לשנה), והגיעה לשיא בין 1968-1972, בה נאמד שיעור הגידול השנתי הממוצע ב'6.2% לשנה. הסיבות המשוערות לגידול זה, הינן הגברת הילודה עקב ירידה בהגירה ועליה מסוימת ברמת החיים ובמקביל ירידה משמעותית בשיעורי התמותה, בהשפעת מערכת הרפואה הישראלית.

בעשור האחרון – חלה ירידה והתמתנות שיעורי הגידול, ואלה עומדים כיום בממוצע על 3.5% לשנה. הסיבה המשוערת הינה התפתחות תהליכי מודרניזציה ועיור הרווחים בכלל הארץ, והמשפיעים על הקטנת שיעורי הילודה.

מניתוח עקומת הגידול במספרים אבסולוטיים (ראה שרטוט מס' 1), נראה כי אמנם גדלה האוכלוסיה בצורה מתונה משנות ה'20 ועד שנות ה'60, מכאן ואילך הגידול הואץ בצורה משמעותית. על אף העובדה ששיעורי הגידול הממוצעים לשנה מצביעים על ירידה, עדין אין הדבר ניכר במספרים אבסולוטיים. (ראה שרטוט מס' 2). האוכלוסיה הינה כה גדולה, שגם שיעורי גידול יציבים או קטנים והולכים (אך עדין גבוהים מהממוצע הישראלי) – עדין אינם משנים בה סדרי גודל. יש להניח, שאם שיעורי הגידול השנתיים אמנם יתייצבו על 3.5% לשנה, ואף ירדו, הרי שבעשור הקרוב תגדל אוכלוסית האיזור בשיעורים הולכים וקטנים. שינוי זה צפוי להיות מורגש בטווח של עוד כ'20-25 שנה. ניתוח מגמות הגידול האפשריות בעתיד, יובא בפרק מס' 5.

שרטוט מס' 2

גרף משוה בין גידול במספרים מוחלטים ושיעורי גידול שנתיים ממוצעים - נחל עירון



טבלה מס' 2 — גידול אוכלוסין בשנים נבחרות, בנחל עירון וצפון שומרון (מספרים מוחלטים) כולל שעורי גידול שנתיים ממוצעים

שנה	1922	1931	1945	1955	1961
אזור	% ש"ג	% ש"ג	% ש"ג	% ש"ג	% ש"ג
נחל עירון	5,700 *	7,600	12,600	14,700	18,600
צפון השומרון	13,100 *	*	22,270	*	38,600
סה"כ	18,800		34,870		57,200

שנה	1967-8	1972	1974	1980-83
אזור	% ש"ג	% ש"ג	% ש"ג	% ש"ג
נחל עירון	25,600	38,400	41,130	57,000
צפון השומרון	*	*	69,000	84,700
סה"כ			110,130	141,700

* לא נמצאו נתונים
מקור: למ"ס, ג. גולני ואחרים

3.3 התפתחות תת אזור צפון שומרון

בתקופת 60 השנים האחרונות, גדלה האוכלוסיה בצפון השומרון פי 6.5. (מ' 13,000 נ' ל' 84,000 נ').
מניתוח שעורי הגידול השנתיים הממוצעים עולה כי: (ראה טבלה מס' 2).

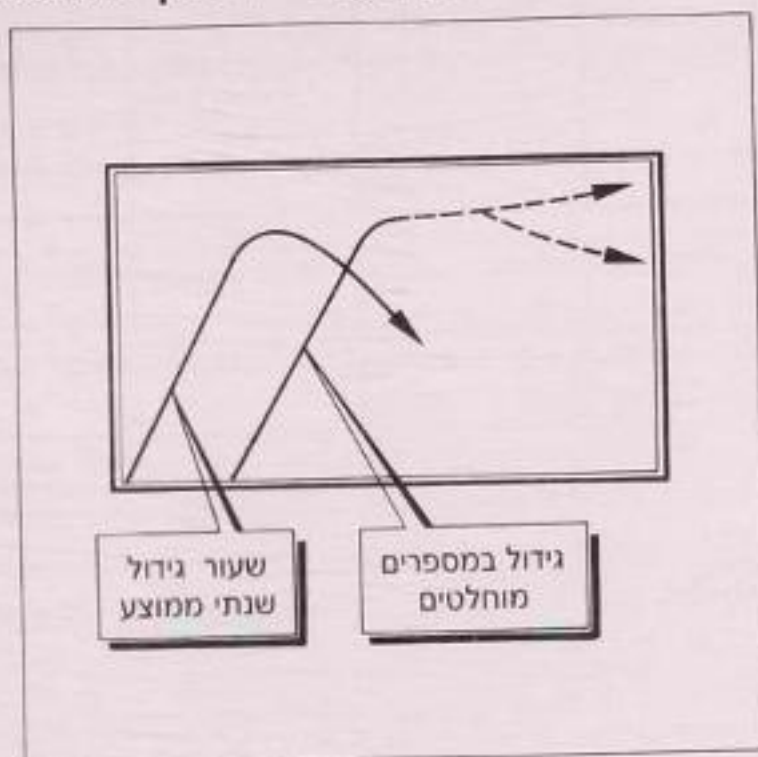
בתקופה שבין 1922-1945 היו שעורי הגידול הממוצעים נמוכים למדי (2.2% לשנה). תופעה זו ניתן ליחס לשילוב שבין שעורי התמותה הגבוהים יחסית, ושעורי הילודה הגבוהים יחסית; לתקופת הקמת ישובי הבת שאליהם יצאה אוכלוסיה אף מעבר לאיזור התכנון; ואולי לאחוז מסוים של הגירה מן האיזור. השיעורים עלו בהדרגה עד שנת 1961. מאז הקמת מדינת ישראל, וסיפוח האיזור לירדן, נראה ששעורי הילודה נותרו גבוהים עקב המפגש עם תרבות מתפתחת עדין, אלא ששעורי התמותה ירדו בצורה משמעותית בשל הפעלת שרותי בריאות זמינים ומשופרים.

בין השנים **1961-1974** התייצבו שעורי הגידול הממוצעים על 3.5% לשנה, וזאת עקב המשכות מגמות ההגירה למדינות הנפט ולגדה המזרחית של צעירים בגללי הפריזון. במקביל הושג איזון מסוים בין מגמות הילודה ומגמות התמותה — שהתבטא בהתייצבות על שעורים נמוכים יותר מאשר בשנים קודמות.

החל **משנת 1974 ועד היום** החלו שעורי הגידול השנתיים הממוצעים לרדת, וכיום הם עומדים על 3.2% לשנה. הסיבות לכך עשויות להיות התחזקות ההשפעה הישראלית של תהליכי העיור והמודרניזציה, המתבטאת בירידת שעורי הילודה, וכן המשכות מגמות ההגירה מהאיזור למטרות תעסוקה — אם כי בצורה הולכת ופוחתת.

בניתוח גרף הגידול במספרים אבסולוטיים של אזור צפון שומרון, ניתן לראות שהגידול אינו מתבטא בתלילות חדה של הגרף, ותלילות זו מתחילה לרדת. משמעות התופעה, שהאוכלוסיה גדלה בשעורים הולכים וקטנים. תופעה זו מקבילה לירידת שעורי הגידול הממוצעים השנתיים (ראה שרטוט מס' 3).

שרטוט מס' 3 גרף משווה בין גידול במספרים מוחלטים לבין שעור גידול שנתיים ממוצעים - צפון השומרון



ניתוח מגמות הגידול האפשריות לצפון השומרון יובא בפרק מס' 5.

3.4 ניתוח משוה בין נחל עירון וצפון שומרון

מהשוואת גידול האוכלוסיה בין שני האזורים מסתמנת התמונה הבאה: אוכלוסית אזור צפון השומרון, היתה תמיד גדולה יותר מזו של נחל עירון, על אף ששעורי הגידול היו גדולים יותר בנחל עירון. ואולם, אם לפני 60 שנה אוכלוסית צפון השומרון היתה גדולה פי שנים מזו של נחל עירון כיום היא גדולה ממנה בשעור פחות – פי 1.4. משמעות הדבר, שהפער הולך ונסגר, אוכלוסית צפון השומרון גדלה בשעורים נמוכים מזו של נחל עירון. ניתן להדגים מצב זה בשרטוט מס' 1 המשווה בין גרפי הגידול במספרים אבסולוטים של שני האזורים. עד העשור האחרון גדלה האוכלוסיה בשני האזורים בשעורים דומים פחות או יותר, אולם בעשור האחרון חלו שינויים בצפון השומרון החל שעור הגידול לרדת (3.2%) בעוד ששעור הגידול בנחל עירון עומד בשנים האחרונות על שעור גידול ממוצע קבוע (3.5% לשנה). (ראה השוואה לאזורים אחרים בארץ בתת-נספח מס' 1). ניתוח משוה של מגמות הפיתוח בעתיד יובא בפרק מס' 5.

4. דפוסי גידול מרחביים

4.1 כללי

בניגוד לגידול באוכלוסין, אשר עיקר שגשוגו היה בשנות ה־60 וה־70 בשני תת האזורים – נחל עירון וצפון השומרון, התפתח הגידול המרחבי במאה השנים האחרונות, על פי דפוסי שונים. ניתן כאמור, לחלק את תקופת ההתפתחות המרחבית ל־3 שלבים:

- א. התקופה העותומנית – תקופת התנחלות ישובי האם.
- ב. התקופה המנדטורית – תקופת התפשטות ישובי הבת.
- ג. תקופת מדינת ישראל – התבססות ישובים קיימים.

עיקר הגידול המרחבי התנהל בשלהי התקופה העותומנית ובראשית תקופת המנדט. אם הגידול המרחבי ניתן לבחון על פי שני קריטריונים:

- האחד – מספר הישובים שהיו קיימים באיזור בתקופות השונות.
 - והשני – השטח שנכלל בתחומי כל כפר בכל תקופה.
- הנתונים הבאים מתייחסים בעיקר לאיזור נחל עירון, אולם יעשה ניסיון להתייחס לאיזור צפון השומרון על סמך המידע הקיים.

4.2 שלהי התקופה העותומנית – ראשית תקופת המנדט

מתוך כ־40 הישובים הכלולים כיום באיזור צפון השומרון, היו קיימים בשלהי התקופה העותומנית – 24 ישובים בלבד. נראה כי הישובים הנותרים (בעיקר חרבות ונזלות) התנחלו בשטח בתקופת ה־60 השנה האחרונות. באיזור נחל עירון לעומת זאת, מרבית הישובים (15) כבר היו קיימים, בסוף התקופה העותומנית. הכפרים הגדולים (1000 ב' ומעלה) בתקופה זו (1922) היו:

בצפון השומרון – ג'נין (3000 ב'), אס־סילה (סילת אל חרתיה) (1000 ב'), וערבה (3000 ב'). כן היו באיזור מספר כפרים בינונים בגודלם: יאמון, קבטיה, ויעבד, (שגודלם נע בין 750 ל־1000 ב').

בנחל עירון – אום אל פחם (1800 ב'), ערעה (?), כפר קרע (?), וחמנה (?).

4.3 תקופת המנדט

למעשה, עד שנת 1932, לא היו תחומי כפר כלשהו, (או "משבצותיו") המסומנים במפה כלשהי, הבריטים שפעלו להסדרת זכות הקנין על קרקעות הארץ, ערכו מיפוי קרקעות המדינה שהחל ב־1921 והסתיים ב־1935.

ע"פ מיפוי זה נקבעו גבולות למשבצות הכפרים כך שכל כפר גבל בתחומי כפר אחר, את התוצאות ניתן לראות במפות מס' 2 ו־3.

יש לציין כי הגדרת תחומי הכפר, והמשבצות שלו, כללה גם רישום של השטח בבעלות פרטית, ובעלות מדינה, וניתן לומר בהערכה גסה, שבכפרים הרריים הגיע אחוז הקנין הפרטי לכ־30%-35% מכלל קרקעות הכפר; בעוד שבכפרים מישוריים הגיע אחוז הקנין הפרטי לכ־80%-70% מכלל המשבצות.

ע"פ ניתוח משבצות הקרקע של ישובי האם הגדולים בכלל האיזור (נכון לשנות ה־30 וה־40) ניתן לראות את כווני ההתפשטות המרחבית שלהן:

(ראה שרטוט מס' 4)

בצפון השומרון: נראה כי ישובי האם נמצאו בפינה המזרחית של משבצת קרקעות הכפר – ולכן התפשטותם ותפוצתם של ישובי הבת היתה כלפי מרכז ומערב במשבצת. בעוד שבנחל עירון מוקמו ישובי האם בדרום המשבצת וההתפשטות כוונה לכווני צפון, מזרח ומערב במשבצת.

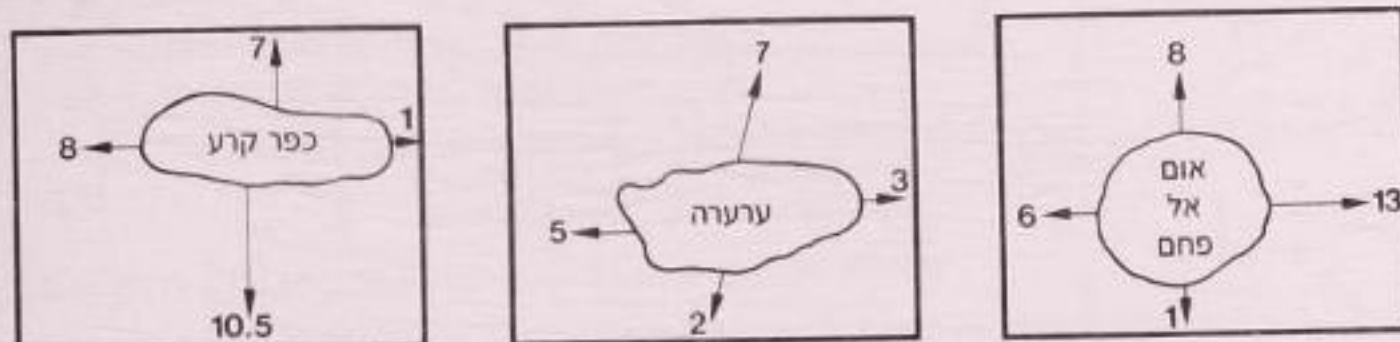
ניתן על כך לנסח אבחנה לגבי כווני הגידול המרחביים בתקופה זו: היות וישובי האם מוקמו בחוסר פרופורציה לשולי משבצותיהם נמצא כי כוון התפתחות ישובי הבת היה לאותו כוון בו הדיספרופורציה גדולה ביותר. ניתן להדגים אבחנה זו במספר דוגמאות (ראה שרטוט מס' 4)

1. יש לציין כי כאשר נעשתה החלוקה המנדטורית למשבצות בנחל עירון, חולק כלל השטח בין ישובי האם. התהליך של התפצלות המשבצות לכפרי בת חל לאחר מכן, הן בנחל עירון והן בצפון השומרון.

אום אל פחם — שלטה על קרקעות בעיקר לכוון מזרח, צפון מזרח, וצפון עד לעמק יזרעאל. המרחק הגדול ביותר בינה לבין שולי המשבצת שלה — היה לכוון צפון מזרח — ולשם שאפה ההתפשטות.
 ערערה — שלטה על כווני צפון ומערב — ולכאן נפוצו ישובי הבת שלה.
 בכפר קרע — המרחקים הגדולים היו לכוון צפון ומערב, וכווני התפשטות אלה הועדפו.
 לרומנה — היתה צורת משבצת מאורכת מאד לכוון צפון-מזרח לעמק יזרעאל. כלפי צפון היה המרחק הקיצוני ביותר ולכאן זרמה ההתפשטות.

שרטוט מס' 4

מרחקים אוויריים (בק"מ) לגבולות המשבצת בכפרי האם (1930-40) וכווני התפשטות מועדפים



הממוצע האזורי של המרחק בין ישובי האם וישובי הבת באיזור נחל עירון (1966) הינו 2.6 ק"מ, לעומת ממוצע של 12.2 ק"מ באיזור שומרון. ניתן ליחס זאת לאבחנה כי ממוצעי המרחק של הישובים ביחס אחד לשני — גדלים באיזור טופוגרפי מתון יחסית וקטנים באזורים בעלי טופוגרפיה קשה.

יש לציין בהקשר זה שמשבצות ישובי האם אשר ידונו להלן, לא נשאר קבועות לאחר תקופת המנדט. למעשה, חל בהן "כרסום" עם התפתחות ישובי הבת, אשר כל אחד מהם הגדיר לעצמו "נתח" במשבצת הכללית. (סיבות נוספות להתמעטות שטחי ישובי האם ידונו בהרחבה בפרק מס' 4).

תופעות נוספות אשר אפיינו את התפתחות המרחבית בתקופת המנדט בשני האזורים, ואשר יורחבו בפרק מס' 5.2 הינן:

- התמקמות ישובי הבת במקומות גבוהים יחסית.
- התרכזות ישובי הבת במקומות בהם ריכוזי הקרקע נוחים לעיבוד.
- התפתחות ישובי בת בסמוך לעורקי תחבורה ראשיים.

4.4 הגידול בשטח הכפרים בנחל עירון ובצפון השומרון למן תקופת המנדט ועד ימינו

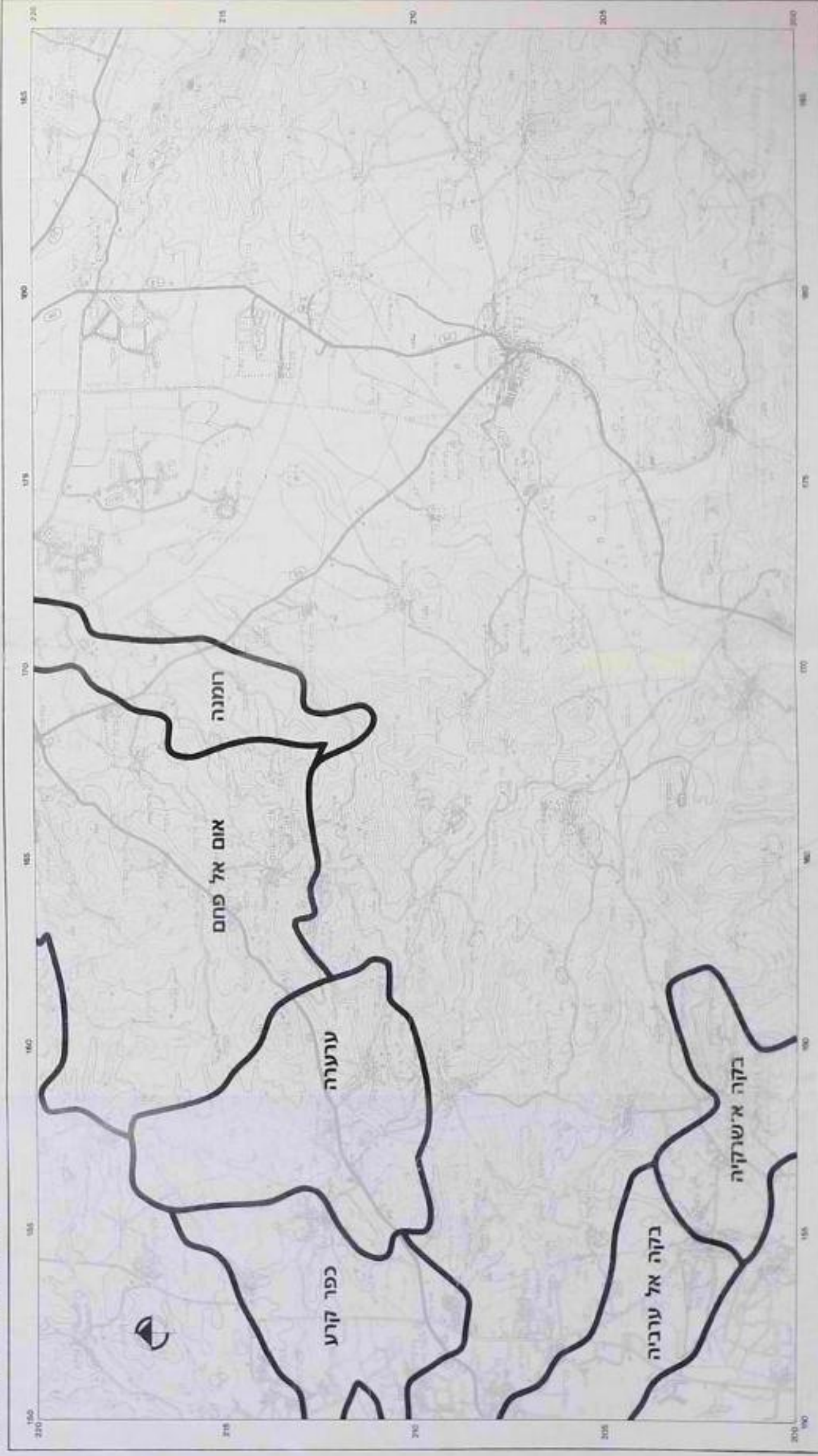
אם בוזקים את גידול האוכלוסיה ביחס לשטח הכפרים, לאורך השנים 1938, 1943 ו-1945, מתברר כי ישובי האם החזיקו בממוצע שטח מעובד של דונמים לנפש — אשר עלה במרבית המקרים על הממוצע הארצי. לדוגמא בנחל עירון, כאשר חלה ירידה בממוצע בדונמים לנפש — עקב גידול האוכלוסיה — עדן נשאר זה מעבר לממוצע הארצי (ראה טבלה מס' 13).

מפה מס' 2

משבצות ישובי האם הערביים
באיזור נחל עירון (1930-40)

איזור נחל עירון - צפון שומרון

ק"מ - 1:100,000



משבצות ישובים ערביים באיזור צפון שומרון (1985)

איזור נחל עירן - צפון שומרון

ק"מ - 1:100,000



טבלה מס' 3 — ממוצעי שטח מעובד (בדונמים לנפש) בשנים נבחרות

מס' ישובי בת' (נכון לשנים אלה)	דונמים לנפש בשנים			ישובי אם
	1945	1943	1938	
9	9	9	10	שומרון בקה אל גרביה
30	9	9	10	נחל עירון א.א. פחם
8	9	10	12	ערערה
6	7	10	9	כפר קרע
2	15	15	19	רומנה

* הממוצע בשני האזורים בתקופת המנדט היה — 5.3 ישובי בת לכל ישוב אם

מקור: (9) גזעון גולני

מטבלה מס' 4 מתברר כי מרבית ישובי האם, היו מבין הישובים בעלי המשבצות הקרקעיות הגדולות בארץ.

טבלה מס' 4 — גודל משבצת הקרקע של ישובי אם נבחרים (1938)

ישובי אם	גודל משבצת — 1938
בקה אל גרביה	22,000 ד'
א.א. פחם	77,000 ד'
ערערה	35,000 ד'
כפר קרע	14,000 ד'

מקור: (9) גזעון גולני

מנתונים אלה, נראה כי גידולה המסחרר של א.א. פחם ביחס לשאר ישובי האם באזור, לא היה מקרי. מלבד נקודת זינוק של גודל אוכלוסין רב מלכתחילה, משבצת הקרקע שלה היתה **כפולה** ואף **משולשת** ממשבצות של כפרי אם אחרים. נתון זה אפשר לה להתפתח מעל ומעבר לאופן הפיתוח של ישובי האם האחרים.

ניתן להוסיף ולומר, שמתוך 744 הכפרים הערביים שהיו ב־1938 בארץ ישראל (בגבולות המנדטוריים) נמצאו 53 כפרים בלבד, שמשבצותיהם עלו כל 30,000 ד' ובהם נכללו שנים מתוך שלושת ישובי האם של נחל עירון.

בשנות ה־50 לאחר מלחמת השחרור, התחדשו בכפר הערבי תהליכי ההתפרסות, אלא שאז נוצר הבדל בהתפתחות הכפרים שבתחומי ישראל (נחל עירון), לבין כפרי יהודה ושומרון.

בכפרי יהודה ושומרון הואץ קצב ההתפתחות מסוף שנות ה־60, לאחר שבאו תחת שלטון ישראל, והפער בין התרחבות השטח הבנוי בהם, לבין התרחבות כפרי הארץ — קטן. עם זאת עדין השתמר שוני בין שני האזורים באופי דרכי הפריסה. הכפרים בשומרון נתונים במצב של התפרסות בשטח, וכתוצאה מכך יורד שעור הצפיפות (בנפשות לדונם), בחלק מן הכפרים משתזרים המגורים החדשים לאורך או בקרבת כבישים המקשרים בין הכפר לכפרים שכנים ובין דרך אזורית. כתוצאה מכך נכרת תופעת "התפתחות — סרט", נטישת גלעין הכפר הישן, מוכיחה שלתושבים יש די קרקע לבניה בתחומי הכפר ומחוץ לגלעין.

(בעוד שבכפרי ישראל ניכרת כיום חזרה אל הגלעין, והקרקעות מחוצה לו — אינן כה רבות וזמינות). השפעת ההתנחלויות היהודיות ניכרת גם בהתפרסות הבניה ביהודה ושומרון, בכך שגוברת הפריסה בשטח עקב רצון להפגין שליטה על קרקעות המרוחקות מהכפר.

בכפרי הארץ הגיעה התפרסות הכפר לשיאה בראשית שנות ה־70. שעור הצפיפות ירד ל 6-7 נפשות לדונם, ובכפרי נחל עירון ל 4-5 נפשות לדונם. הנסיה לבנות על קרקעות חקלאיות, שחשיבותן פחתה — החלה גוברת.

יש לציין, כי בעוד שאוכלוסית כפרים אחדים גדלה פי שלושה ויותר ב־40 השנה האחרונות — ירדה הצפיפות בשטח

הבנוי כדי שליש, מה שמצביע על גידול רב בשטח.

מאז שנות ה־50 מסתמנת בכפרי הארץ מגמת הגדלת הצפיפות בכפרים. התופעה מתאפיינת הן בבניה רוויה, והן בחזרה אל גרעין הכפר ונסיון להריסתו ובניתו מחדש. עם זאת, אין להתעלם מהתופעה הנראית לעין בנחל עירון בשנים האחרונות, של סימונים מחודשים להתפשטות ולהתפרסות בשטח. (תופעה זו ניתן ליחס להשפעת ההתנחלויות היהודיות החדשות באזור ו/או לעליה ברמת חיים).

מהערכת המצב בשני האזורים אך בעיקר בנחל עירון, נראה שבפועל חל צמצום משמעותי בגודל משבצות הכפרים בא"י, כתוצאה ממדיניות ממשלתית. מאז קום המדינה, עסקו המוסדות המיישבים בריכוז וברכישה של קרקעות – לשם העברתם לבעלות מדינה. במקרים שלא היתה אפשרות ריכוז קטעי קרקע בבעלות מדינה – ליחידה משלימה; נקנו או הוחלפו החלקים החסרים. באזור נחל עירון כללה פעולת ריכוז קרקעות המדינה את שולי הכפרים א.א. פחם, קפין, ערערה וערה. באופן זה צומצמו גבולות הכפרים, ושטחיהם כיום קטנים מבעבר.

ראה טבלה מס' 5.

טבלה מס' 5 – שטחי כפרים בנחל עירון כיום (ע"פ תכניות מתאר נכון ל־1985) וביחס למצב ב־1938*

הישוב	שטח תכנית מתאר (בדונמים) 1985	שטח משבצת (בדונמים) 1938
א.א. פחם	26,000	77,000
אום אל קוטוף	730	
ביאדה	155	
בקה אל ערביה	5100	22,000
ברטעה	808	
זלפה	315	
כפר קרע	6,600	14,000
מוסמוס	600	
מיסר	227	
מעויה	530	
מושריפה	422	
סאלם	501	
עין א־סהלה	370	
ערה	2000	
ערערה	6500	35,000
סה"כ	50,858 ד'	148,000 ד'

* הגנתים משנת 1938 מתחסיים למשבצות כפרי האם בלבד, בהתאם לחלוקה של ממשלת המנדט. ניתן להניח שהשטח כולל גם את שטח ישובי הבת של היום.

מקור: משרד הפנים – חִיפָה: (9) גדעון גולני

4.5 סיכום

מהשוואה בין המצב הקרקעי באזור נחל עירון ב־1938, בה היה בתחום ישובי האם של האיזור (כולל בקה אל גרביה) מאגר של 148,000 דונם לעומת המצב כיום – בו עומד לרשות הכפרים 50,858 דונם בלבד, בולט לעין הדלדול המאסיבי שחל בשטחי הכפרים ב־50 השנה האחרונות. להצטמקות שטחי הכפרים מספר סיבות:

(1) רכישה והפקעה של אדמות כפרים, במסגרת תכניות ההתיישבות היהודית באיזור ולצרכים צבאיים ואחרים.
(2) התפצלות אדמות כפרי האם, בין כפרי הבת, זאת, למרות שהשוואות הסה"כ משתי התקופות, עדן אינו הסבר בלעדי לקיזוז 100,000 הדונם היחסריים.

(3) במסגרת הסדרת הבעלות על הקרקע עברו שטחים ניכרים מאדמות הכפר (שגם קודם נחשבו כאדמות מדינה) לרשות המדינה בפועל, משמעות הדבר הינה ששטחים אלו הופחתו ממשבצות הכפרים.

על אף שאין בידינו נתונים מספריים באשר לגודל השטחים בכפרי צפון השומרון, ניתן להעזר במפה מס' 3 לשם הערכת גודל משבצות הכפרים.

המפה מבוססת על החלוקה הבריטית, ועברה מספר עדכונים (ישובים יהודים ושטחיהם) במחצית השנים. רכישת הקרקעות לצרכי מדינה בצפון השומרון, עדן מפגרת בכמותה אחר הרכישות שנעשו למטרה זו בנחל עירון, אולם יש לציין, כי בשנים האחרונות נרכשו גם באיזור זה שטחים, לצורך הקמת ישובים חדשים.

5. התפתחות המערכת הישובית הערבית בעתיד

5.1 כללי

ניתוח מגמות ההתפתחות של ישובי איזור נחל עירון וצפון השומרון, מאפשר להצביע על מספר גורמים עיקריים, אשר הרחיבו את דפוסי הגידול בכמות אוכלוסיה ובשטח, להלן פירוט הגורמים:

5.2 הגורמים שפעלו להתפתחות הישוב הערבי החל מתקופת המנדט ועד ימינו

גורמים פיסים

א. גורם מיקום הישוב ביחס לאדמותיו הביא לתפוצת מרבית כלפי הכוון בו האדמות היו רחוקות ביותר ביחס לישוב האם, וזאת מתוך רצון להגן ולשלוט על האדמות המרוחקות.

ב. גורם הטופוגרפיה (גובה, איתור, תפוצה) הביא לכך שרוב ישובי הבת התמקמו באתר נמוך מזה של ישוב האם, הסיבה לכך שרוב האתרים הנמוכים, בהם החלו ישובי בת עונתיים, נהנו מקרקע חקלאית עשירה, גם כאשר ישוב הבת היה נמוך יחסית לישוב האם, עדין מוקם באתר שאפשר שליטה ובטחון – כמו ראשי גבעות ופסגות.

ג. גורם המרחק

כאשר האיזור נהנה מטופוגרפיה מתונה, גדלו המרחקים בין ישובי הבת, לבין ישוב האם; בעוד שבתנאי טופוגרפיה קשה יקטנו המרחקים.

ד. הקרבה לדרך ראשית

מאחר ורוב הישובים הוקמו בתקופות בהן שרר אי בטחון בדרך הראשית (לדוגמא, נחל עירון) – השתדלו להתמקם במרחק מה מדרך זו, עם השתנות תנאי הבטחון, השתנתה גם התייחסות הישובים החדשים לקרבה לדרך, והם ראו בה אלמנט מקשר שניתן לנצל.

ה. העדר תשתיות ושרותים

איזורים צפופי אוכלוסין, בהם לא היו קיימים שרותים ותשתיות, עודדו את תושביהם לצאת ולחפש מקום מגורים באיזור פחות צפוף, (שמצב התשתיות בו היה זהה).

גורמים כלכליים

א. סוג הקרקע

לגורם זה יש משמעות היסטורית, אשר כיום מאבדת מחשיבותה. על פי רוב היה ישוב האם ממוקם בגובה בו הקרקעות דלות, והאדמות הטובות לעיבוד היו מרוחקות ונמוכות. הרצון לנצל אדמות אלה הביא להתמקמות בקרבת קרקעות העיבוד, ולהפחתת הניידות. ניתן לנסח אבחנה כי: בעבר היתה קיימת זהות בין תפוצת ישובי הבת לבין תפוצת הקרקעות המתאימות לעיבוד.

ב. מקורות מים

אופן תפוצתם ומידת תפוצתם של מקורות המים, קבעו את אופן ומידת הפיזור של ישובי האיזור. מרבית ישובי הבת התמקמו בצמוד למעינות או בארות.

ג. הצמחיה

אזורים מרוחקים מיישובי האם, שהיו עשירים בצמחיה המתאימה למרעה, פיתחו התנחלויות במקומות אלו. קיים קשר גומלין בין מיקום ישובי הבת, לבין שימוש מופרז בצמחיה הטבעית עד להכחדתה.

ד. השינוי בתעסוקת הכפר

עלית רמת החיים, והשינוי בתעסוקת הכפר גרמו להתפשטות המבנים הלא חקלאיים, ומבנים לשימושים אחרים. ירידת קרנה ורווחיותה של החקלאות הביאה לשימוש בקרקע חקלאית למטרת בניה, ולירידת הצורך להתפרס לכוון האדמות החקלאיות דווקא.

גורמים חברתיים

א. אוכלוסיה ושטח

גודל משבצת הישוב מעל לממוצע הארצי, וממוצע כמות הקרקע שעמדה לרשות התושב – עודד הקמת ישובי בת רבים.

ב. התפצלות בתי אב

חלק מיישובי הבת נוצרו עקב התפצלות של חלק מבית האב המורחב, בישוב האם; והעתקת מגוריו אל השטחים שבבעלותו. עובדה זו מסבירה את התופעה הנפוצה של קריאת כפר הבת בשם כפר האם – בתוספת שם לווי, כגון: אל פוקא, אל תחתא, אל שרקיה וכו'.

ג. הבטחון

עקב תנאי הבטחון הרעועים (שוד דרכים ושיירות) בשלהי התקופה העות'מנית, כמעט שלא היתה יציאה מגרעין הכפר. עם הטבת תנאי הבטחון בתקופה המנדטורית, החל גרעין הכפר להתפורר, וחלה יציאה ממנו.

ד. גידול האוכלוסיה

גידול האוכלוסיה, הנובע מריבוי טבעי גבוה, והגירה נמוכה תרמו ללחץ אוכלוסין שגרם להתרחבות בשטח.

ה. עלית רמת החיים

עלית רמת החיים תרמה לרצון לגדול בשטח לדור, מעבר לדרוש על פי גידול האוכלוסיה.

גורמים סטטוטוריים

א. בניה על פי הבעלות הפרטית השפיעה על התפצלות הבניה באיזורים מוגדרים, לעיתים תוך דלוגים בלתי רציפים.

ב. פעולת רשויות התכנון על ידי הפעלת חוקי תכנון ובניה תכניות מתאר, אי מתן היתרי בניה שלא במסגרת תכניות מתאר, הרסת מבנים חריגים וכו', הופעלה על מנת לרסן את הפיזור הפסי.

5.3 התפתחות עתידית – מסקנות והשלכות מהעבר

התפתחות המערכת הישובית לאורך ההיסטוריה הושפעה מגורמים מגוונים אשר רק בחלקם ניתנים להערכה מבחינת השפעתם העתידית. יחד עם זאת, קיימים מספר גורמים או אילוצים אשר כווני השפעתם והתפתחותם האלטרנטיביים, ניתנים לצפייה מראש (בהנחה שיציבות פוליטית תשחרר באיזור).

א. מבחינה פיסית

נראה שלגורם השטח, חשיבות רבה. סביר להניח שכמות השטח שתעמוד לרשות הישובים, לא תשתנה באופן משמעותי, ולפחות לא תגדל. בשלבים שונים חלה ירידה במצאי הקרקעות העומדות לרשות הכפרים, ויש להניח שעם השלמת ההכנה של תוכניות מתאר לכפרים מצאי הקרקעות יתייבב. (ראה תת נספח מס' 2) השפעת הצטמצמות מצאי הקרקעות שיעמוד לרשות האוכלוסיה הערבית תהיה משמעותית בטווח הארוך, ותגרום לשינוי משמעותי של דפוסי שמושי הקרקע, וכתוצאה מכך, שנוי דפוסי החיים, אשר להם תהיה משמעות כלכלית וחברתית. כתוצאה מכך צפויים להיווצר פניה מוגברת למקורות תעסוקה לא חקלאיים (חיזוק המצב הנוכחי), שינוי דפוסי מגורים, והחמרת הלחץ על התשתיות הקיימות.

ב. מבחינה חברתית

השינויים העוברים כבר כיום על המערכת החברתית במגזר הערבי הינם מרחיקי לכת. החשיפה לתנאי מודרניזציה משפיעה על אספקטים כגון: מעמד ותפקוד המשפחה המסורתית (בדרך כלל, החלשה), דפוסי גידול דמוגרפיים, ואורח חיים.

התהליכים המתרחשים בשנים האחרונות (באזור ובאזורים אחרים במדינה) מצביעים על עקביות רבה בהתפתחות הכפרים. מכאן קיימת אפשרות סבירה של התגברות התהליכים בהמשך. בטווח הארוך, משמעות הדבר היא הגברת חוסר יציבות המערכת החברתית-כלכלית הערבית, הנוצרת בהכרח עקב שינויים מבניים דרסטיים.

עדי כה, עסקה העבודה בתאור תהליכי ההתפתחות הפיסית-מרחבית, של הישובים הערבים בנחל עירון ובצפון השומרון. כמו כן, הועלו הגורמים העיקריים אשר השפיעו על דפוסי ההתפתחות המרחבית.

יחד עם זאת, על מנת להשלים את התמונה, יש לזכור שדפוסי ההתפתחות המרחבית השפיעו במידה רבה על תפקוד המערכת הישובית הערבית. ואמנם, המאפיין העיקרי של המערכת הישובית הערבית הן בצפון השומרון והן בנחל עירון הוא – תפוחסת מרחבית מאד בלתי יעילה, המתבטאת במספר אופנים:

- א. צפיפות יתר במרכזי הישובים, כשהאחרונים משמשים בעיקר למגורים (בתנאי צפיפות), והעדר בולט של שרותים ציבוריים ואישיים.
 - ב. שיטת ההתרחבות של כפרי בת ומבני מגורים בתחומי שטחי עיבוד חקלאים, או שטחים פנויים אחרים — הממוקמים בריחוק ממרכז הישוב, גרמה לעליה ניכרת בפיזור אזורי המגורים והיכולת ליצור קשרים ביניהם.
 - ג. חוסר יעילות בתפקוד המערכת הישובית, בולט במיוחד לאור העדר כמעט מוחלט של תשתיות בסיסיות כגון: כבישים, ביוב, טלפון, חשמל ומים.
 - העדר תשתיות מהווה למעשה אינדיקציה לשיטת ההתפתחות המרחבית, אשר הושפעה בעיקר משיקולים פרטיים, ללא כל מעורבות ציבורית/ממשלתית.
 - במקביל, התפתחות זו עודדה את חוסר ההתייחסות של המוסדות לתהליכי פיתוח בישובים הערבים, ואת חוסר הנכונות להשקיע בפיתוח יעיל של המערכת הישובית.
 - ד. העדר מקומות תעסוקה מקומיים אשר יהוו תחליף ו/או תוספת לתעסוקה המסורתית בחקלאות.
- נראה שההתפתחות הדמוגרפית, והשינויים הכלכליים והפיזיים שעברו על המערכת הישובית האזורית ועל המערכת הארצית יצרו צורך דוחק למציאת מקומות תעסוקה ומקורות מחיה, שאינם מבוססים אך ורק על חקלאות.
- הביקוש הגובר למקומות תעסוקה מגוונים (לא חקלאים) מהווה גם תוצאה של עליה ברמת המודרניזציה, עליה ברמת ההשכלה של האוכלוסיה הצעירה, והחשפות לאלמנטים המשפיעים על דרישה לרמת חיים גבוהה.
- יש להדגיש כי בעבר נהגו המגורים להבנות בצמוד לשטחי העיבוד — כאשר במשך הזמן נוצר דגם שימושי קרקע משולב של חקלאות/מגורים, הרי שבעקבות ירידת קרנה של החקלאות, נבנו המגורים במקומות הנוחים לכך מבחינת טופוגרפיה, מבנה בעלויות, מצב חמולתי וגורמים שונים אחרים, והתאפיינו בפיזור, ובמרחק רב מגרעין הכפר המסורתי.
- המשמעות העיקרית של תהליכי התפתחות אלה — הינה מערכת ישובית מפוזרת ביותר, אשר חלוקת שימושי הקרקע שבה אינה יעילה ומקשה על קשרים תקינים בין הישוב לבין אזורים פונקציונליים שונים.
- הישוב הערבי מציע כיום לתושביו — מקומות מגורים בלבד, בעוד שמערכת השרותים המקומית אינה מספקת, (מבחינת כמות, רמה ומגוון) ומחייבת את התושבים לחפש אחר שרותים במקומות מרוחקים ממקום מגוריהם.
- להלן מובאת סקירה עקרונית של מצב השרותים בכפרים הערביים באיזור.

מערכת השרותים בכפרים הערבים

המקורות שבידנו אינם מספקים מידע מפורט וערכני אודות מצב וסוג השרותים המסופקים בכפר הערבי בנחל עירון וצפון שומרון. יחד עם זאת נעשה ניסיון לתת תמונה חלקית על מצב השרותים בכפרים תוך הדגשת תהליכי ההתפתחות שחלו בנושא זה. אין ספק שהנושא טעון בדיקה מעמיקה, כאשר יש להתייחס לתיאור הבא — כאל אנדיקציה בלבד.

כללי

ניתן לומר, שהכפר המסורתי לא נטה לפתח שרותים קהילתיים מודרניים מלבד אלו הקשורים לדת או לצרכים חקלאיים: מסגדים, טחנות קמח, בתי בד וכו'. המענה לצרכים של מפגש חברתי ובליו (לאוכלוסית הגברים) ניתן ע"י בית הקפה של הכפר. מרבית הגורמים שתוארו בפרקים הקודמים הביאו במידה רבה להתרחפות הקשר בין המגורים — לשדה, כאשר האוכלוסיה החלה ליצור תנאים לכניסת תפקודים חדשים לכפר — אשר החשובים שבהם היו שרותים ציבוריים ואישיים. הגורמים המשמעותיים בתהליך זה היו קשורים בעיקר להתהליכי היציאה לעבודה מחוץ לכפר; העימות עם תהליכי מודרניזציה בחברה היהודית, וכן עליית המודעות לחשיבות נושא השרותים.

בראש ובראשונה התפתח המסחר אשר קיבל ביטוי בעיקר בהקמת חנויות משולבות למזון וללבוש, ובהיקף קטן יותר בהקמת חנויות מתמחות. ככל שהכפר גדל יותר באוכלוסיתו בשטחו ניתן למצוא בו מגוון רחב יותר של חנויות, עסקים ושרותים אישיים שונים (כגון: בגדים, סוכניות ביטוח, תחנות דלק וכו'). כאשר סוג השירות מהווה פונקציה של ביקוש האוכלוסיה. בתחום שירותי הציבור ניכרת פעולת משרדי הממשלה השונים בהקמת בתי ספר, תחנות לטיפול באם וילד, רשויות מוניציפליות וכו'. למרות שמציאת שרותים אלו בכפר, משנים במידה רבה את תפקודו המסורתי, עדין תהליכי התפתחות השרותים מוגבלים מאוד בהיקפם ובעמקם ביחס לנעשה במגזר היהודי. זאת, הן בשל תנאי השטח (גודל הכפר, טופוגרפיה, דפוסי שימושי קרקע קיימים, דפוסי ביקוש וכו') והן בשל מיעוט ההשקעות הפרטיות והציבוריות. תופעה נוספת המאפינת את התפתחות השירותים בכפר, הינה הפיזור הפיסי, הרווחת ברוב כפרי האיזור, אשר אינה נובעת משיקולים של כדאיות, טווח ביקוש או ריכוז כח קניה משמעותי — אלא מוכתבת מתנאי השטח.

רק בכפרים גדולים אשר תכניות המתאר שלהם נמצאות בשלבי אישור מתקדמים מרוכזים העסקים והשרותים באיזור

מוגדר — ההופך למרכז העסקים של הישוב.

נחל עירון — צפון שומרון

למעשה, רוב התהליכים של התפתחות השרותים בכפר הערבי — אופיינים הן לאזור נחל עירון והן לצפון השומרון. יחד עם זאת קיימים מספר הבדלים בין שני האזורים:

א. תהליכי המודרניזציה והעידוד בכפרי צפון השומרון חלו בתקופה מאוחרת יותר (לאחר 1967) מאשר באזור נחל עירון (בו עיקר ההתפתחות חל לאחר שנת 1948). עקב כך, התפתחה מערכת השרותים בכפרי נחל עירון בשלבים מוקדמים יותר, ולכס כיום מצב כפרים אלו מבחינת היצע מגוון ואיכות השירותים — טוב יותר מאשר בכפרי צפון השומרון.

להמחשת נקודה זו מובאת להלן טבלה מס' 6 — המשווה בין 2 כפרים סמוכים: בקה אל ערביה (בנחל עירון), ובקה אל שרקיה (בצפון שומרון). ההשוואה נעשתה ב־1968 ולכן יש להתייחס אליה בזהירות. מתוך הנחה שעד היום חלו בישובים אלו תהליכים רבים נוספים.

טבלה מס' 6 — השוואה בין בקה אל ערביה ובקה אל שרקיה לגבי מצאי שרותי ציבור

שירות ישוב	מים	חשמל	חינוך	בריאות	מסחר	תחבורה	שירותים אישיים
בקה אל ערביה	+	+	תיכון — 1 ביה"ס יסודי — 3 גן ילדים — 1 מגרשי ספורט מועדונים	מרכז בריאות	69 חנויות 35 חנויות מכולת	אגד — לנתניה וחדרה	40 בתי מלאכה סניפי בנקים 1 — קולנוע
בקה אל שרקיה	—	—	ביה"ס יסודי — 1	—	7 חנויות מכולת טחנת קמח מאפיה	4 חנויות	3 בתי קפה

מקור: יהודה קרמון — השפעת הקו הירוק על 2 כפרים ערביים שכנים, תשל"ז

ב. מלבד זאת, באזור נחל עירון המעורבות הממשלתית היתה ועדין הינה גבוהה מעט יותר מאשר באזור צפון השומרון. אין ספק, שלכך יש השלכה על כך שבאזור האחרון ניכרות מגמות בולטות יותר של יזמות פרטית, הניכרות בכך שמרבית הפרויקטים בתחום השרותים המוקמים בכפרים הינם במימון מקומי פרטי. בהקשר זה יש לציין שרישומה של היזמות הפרטית המקומית אינו ניכר רק בתחום השרותים האישיים אלא רווח גם בתחום שרותי הציבור, תופעה זו שכיחה — בשני האזורים, אך בעיקר בצפון השומרון.

ההשוואה בין איזור צפון השומרון, ואיזור נחל עירון, מצביעה על תהליכים דומים שעברו על הישוב הערבי בשני האזורים:

הפיכת הישוב הערבי לסביבת מגורים בעלת איכות חיים נמוכה המתפקדת על בסיס שיקולי היחידה המשפחתית. התפתחות שיטת תפקוד המערכת הישובית המאופיינת על ידי קשרים פנימיים פונקציונליים מעטים ביותר בין היחידות הפרטיות לבין עצמן, ובין אזורים המגורים לאזורים פונקציונליים אחרים (מסחר ושרותים); כאשר בפועל האחרונים הולכים ונעלמים.

יחד עם זאת ניתן לראות בברור שהקשר בין איכות החיים הירודה וגורמי חוסר יעילות בתפקוד המערכת הישובית הערבית, מהווים פונקציה של כמות השטח העומדת לרשות התושבים המקומיים. לאורך ההסטוריה העליה בביקוש לשטחי מגורים ושרותים (הנובעת מגידול דמוגרפי) קיבלה פתרון בצורה של התפשטות מרחבית. עויבת משפחות לכפר בת או לאיזור מרוחק הוותה בין השאר, אמצעי לשמירה על איכות חיים סבירה, לפחות במסגרת התפקודית של היחידה המשפחתית. (התרחקות ממוקדי צפיפות ומלחצים חברתיים כלכליים שפעלו במרחב הפיזי).

למן תקופת המנדט וקום מדינת ישראל, התפתח הבורל משמעותי בין מאפייני המערכת הערבית בצפון השומרון לבין מאפייניה בנחל עירון.

באיזור צפון השומרון, נראה שכמות השטח העומדת לרשות התושבים הערביים היא רבה. למעלה מזאת, התפתחותה של מערכת ישובים יהודית באזור, ופיתוח תשתיות חדשות לצורכי מערכת זו אינם מהווים איום משמעותי להקטנת שטח זה.

לעומת זאת, התפתחות הישובים הערבים **באזור נחל עירון**, התהוותה בשנים האחרונות, בתנאים קשים של מחסור גובר במאגר הקרקעות בעיקר לצרכי בניה למגורים וכן לצרכי חקלאות. התוצאה היא – עומס גובר והולך על תשתיות קיימות, אשר בהעדר השקעות לפיתוחן ולהתאמתן לצרכים חדשים, נמצאות בלתי מספקות את האוכלוסיה המשתמשת בהן.

העומס על התשתיות, ואי פיתוח האזורים הפונקציונליים של הישובים באופן שיתן מענה לשינוי בצרכים, גרמו לעידוד כמעט בלעדי של פיתוח אזורי מגורים. אלה באו על חשבון פיתוח פונקציות מרכזיות לכלל הישובים הערביים, כגון אזורי תעשייה ומסחר. בטויו של תהליך הפיכת הישובים הערביים לאזורי מגורים בלעדיים, הינו ירידה משמעותית באיכות החיים, כאשר הלחצים על שטח הישובים גורם להקטנת שטח יחידת המגורים ולעליה בצפיפות הדיור¹.

העליה בצפיפות הדיור (יחיד לדונם) משפיעה באופן קיצוני על ירידת איכות הדיור, בעיקר לאור עובדת העדר התשתיות ההכרחיות, לתפקוד יעיל של המערכות המקומיות.

המסקנה העיקרית מתוך בחינת דפוסי הפיתוח של המערכת הישובית הערבית באיזור התכנון, מתבטאת בצורך מיידי לארגן מחדש את אופן תפקודה של האחרונה. בהקשר זה קיים צורך לפעול במספר תחומים:

- ★ ארגון מחדש של המרחב הפונקציונלי: יצירת הפרדה ברורה בין אזורים תפקודיים שונים, והקצאת שטחים למגורים, מסחר, תעשייה וכו'.
- ★ פיתוח תשתיות בסיסיות (כבישים, ביוב, מים, טלפונים וכו') בישובים כאמצעי להעלאת רמת החיים, והפיכת הישובים למערכות יעילות. כן, יש צורך לשים דגש על פיתוח קשר בין האזורים הפונקציונליים השונים ועידוד צמיחה יעילה.
- ★ פיתוח מקומות תעסוקה בעיקר על ידי העלאת רמת שהותי החינוך וההכשרה המקצועית (בכל הרמות), ועידוד יזמות מקומית, וכן על ידי פיתוח תעשייה מקומית.

פעולות אלה צפויות לתרום בצורה משמעותית להתפתחות יעילה של המערכת הישובית הכוללת, ולסייע ביצירת מערכת יחסים תקינה בין שתי האוכלוסיות היהודית והערבית. כמו כן כוון זה יאפשר זיהוי נקודות המגע ביניהן, אשר תאפשרנה פיתוח משותף. יש לציין, שהפעולות המומלצות לעיל, הינן ארוכות טווח, ובחלקן הגדול אינן יכולות להעשות רק על ידי המחלקה להתישבות. אולם, יש מקום להציע שיתוף פעולה בין מוסדי, מתוך מטרה לפתח את איזור התכנון.

5.4 השפעת התפתחות המערכת הישובית הערבית על המערכת היהודית

ההשפעה האפשרית של שינויים אלה על הקשר שבין המערכת הערבית והיהודית, הן בתת איזור נחל עירון, והן בצפון השומרון – הינה נושא לדיונים מעמיקים מעבר להיקפה ומסרתה של עבודה זו.

יחד עם זאת, כטווח הקצר משמעות התפתחות הישובים הערבים באזורים הנדונים ניכרת גם מבחינת קיום חסמים להתפתחות ישובים יהודיים, וגם בהשפעה על פוטנציאל פיתוח הישובים היהודים. (נושא אשר כאמור ידון בעבודה מעמיקה יותר, אשר תעשה בעתיד).

השפעת התפתחות המערכת הישובית הערבית הותיקה, על התפתחות המערכת הישובית היהודית החדשה באיזור נחל עירון וצפון השומרון, מתבטאת באופן מיידי בהקשר של מצאי השטחים העומדים לרשות כל אחד מהסקטורים, ושעורי גידול האוכלוסיה המאפיינים סקטורים אלו.

להלן פירוט תחזית פיתוח הסקטור הערבי, אשר יכתיב במידה רבה את התפתחות הסקטור היהודי.

א. גידול אוכלוסיה

הנחות אלו מבוססות על מגמות העבר, וכן על הנחה שלא יתהוו שינויים פוליטיים מרחיקי לכת.

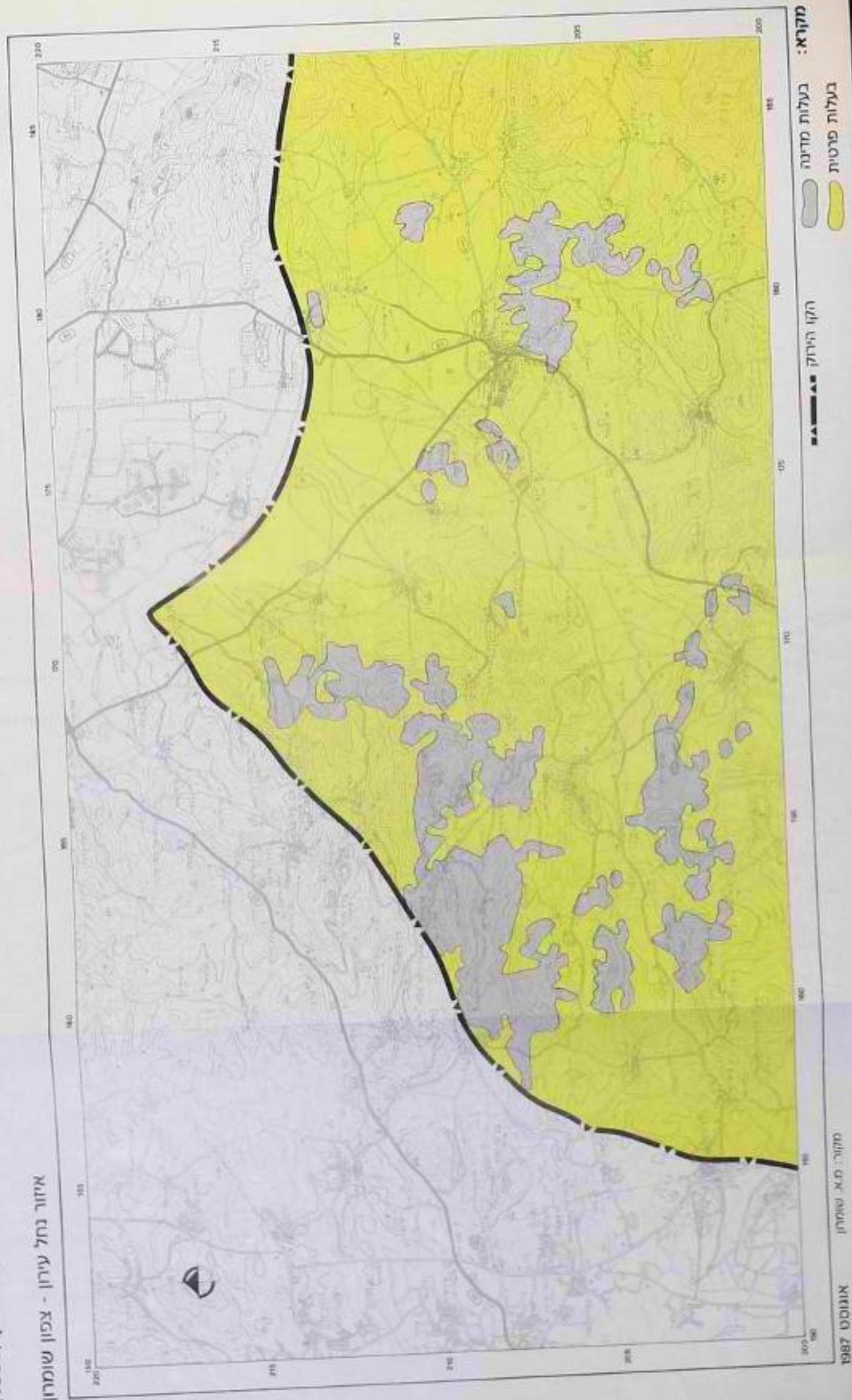
¹ יש להזכיר בהקשר לכך, את תופעת השיבה לגלעין הכפר מצד אוכלוסיות הכפרים הגורמת אף היא לעליה בצפיפות אזורי מגורים, ולעומס מוגבר על תשתיות קיימות.

מפה מס' 4

מצב בעלויות באזור צפון שומרון (1985)

אזור נחל עירן - צפון שומרון

קב"מ - 1:100,000



מקור: מ.א. שומרון

אוגוסט 1987

אזור נחל עירון

- ★ שיעור גידול ממוצע שנתי של 3.5% לשנה בעשור הקרוב, ולאחר מכן ירידה בשיעור גידול ממוצע, תוך התייבות על שיעורים ממוצעים נמוכים מבהווה.
- ★ שיעור תמותה קבועים (השתנות מועטה).
- ★ שיעור הגירה דומים לעבר (נמוכים).

צפון שומרון

- ★ שיעור גידול ממוצע שנתי 3.2% לשנה, בעשור הקרוב ישאר דומה או אף ירד במעט.
 - ★ ירידה מתונה יחסית בשיעור פירון.
 - ★ ירידה בשיעור תמותה.
 - ★ התייבות שיעור הגירה כבהווה.
- תחזית גידול אוכלוסית האיזור חושבה בהתאם להנחות לגבי 3 סוגי שיעור גידול ממוצעים שנתיים אלטרנטיבים:
- (1) ירידה מתמשכת בשיעור גידול ממוצעים.
 - (2) ירידה חד פעמית בשיעור גידול ממוצעים.
 - (3) לשם בקורת חושבה תחזית גידול אוכלוסיה מתוך הנחה שישאר השיעור הקיים בהווה, כמפורט להלן:

טבלה מס' 7 – תחזית גידול האוכלוסיה הערבית בנחל עירון וצפון שומרון – 3 אלטרנטיבות

אזור התכנון	1985 אוכלוסיה בהווה (מס' מוחלטים)	אלטרנטיבה 1 ירידה מתמשכת בשי"ג		אלטרנטיבה 2 ירידה חד פעמית בשי"ג		אלטרנטיבה 3 שי"ג קבועים קיימים	
		2005	1995	2005	1995	2005	1995
נחל עירון	57,000	98,000	76,600	102,900	76,600	113,400	80,400
צפון שומרון	85,000	136,500	112,000	147,600	122,000	159,950	116,470
סה"כ	142,000	234,500	188,600	250,500	188,600	272,990	196,870

הערה: שיעור הגידול האלטרנטיביים נקבעו על סמך הקיים והתחליפים הדמוגרפים שחלו בכלל ישראל, עד היום. שיעור הגידול במגזר הערבי בכלל ישראל עומד על 3% בממוצע בשנה (לפי נתוני הלמ"ס), בעוד ששיעור הגידול בשומרון עומד על 3.5% לשנה (נתוני מדי"ע ולמ"ס).

מקור: הסוכנות היהודית

בין אם באלטרנטיבה המקסימליסטית, ובין באם באלטרנטיבה המינימליסטית עתידים להיות באיזור כולו בעוד 10 שנים בין 180,000 ל-200,000 ערבים. בעוד 20 שנה, עתיד האיזור למנות בין 240,000 ל-280,000 ערבים. בכל מקרה, ההבדלים בין האלטרנטיבות אינם גדולים ומשמעותם הינה שרוב האוכלוסיה באיזור תמשיך להיות ערבית.

ג. תפוחת מרחבית

הגידול בשטח ימשיך להיות מונע על ידי גורמים שהועלו בפרקים קודמים, ואולם אחד הגורמים המשמעותיים ביותר כיום העומדים בפני כפר בתהליך ההתרחבות – הוא גודל השטח בבעלות פרטית העומד לרשותו.

מיתוח מצב הבעלויות באיזור **נחל עירון** (ראה מפה מס' 5) עולה כי רוב השטח הינו בבעלות מדינה בין 50-60%, כאשר האדמות בבעלות פרטית מרוכזות סביב לכפרים. אין להתעלם ממספר בעיות הנוגעות מנושא הבעלויות: בעית פיצול הבעלויות הגורמות לקושי לאיתור שטחים רציפים בבעלות מדינה, ובעית חלקות רבות אשר אינן מוסדרות עדיין.¹

משנים האחרונות, נערכות רכישות והחלפות רבות של חלקות פרטיות באיזור, אולם תהליך ה"צבירה" הינו איטי, מאחר ובעלי הקרקע עמדו על ערכה הרב בעיני הגורמים המיישבים. היות ועתודת קרקעות המדינה הינו בשולי נחל עירון, והינן ברובן אדמות טרשים בטופוגרפיות קשות, וכן, בהתבסס על איטיות תהליך הרכישה והחלפה, סביר להניח שמצאי קרקעות המדינה יגדל בצורה איטית, ובטווח מסוים עשוי להוות פוטנציאל לפיתוח התיישבות יהודית.

1. כן, אין להתעלם מ"צרכנים" קיימים גדולים של אדמות מדינה כמו: שטחי אש, יערות וכו'.

מניתוח מצב הבעלויות באיזור צפון שומרון התמונה שונה במקצת. רוב האדמות הינן בבעלות פרטית (כ־80%), (ראה מפה מס' 4) ומיעוטן בבעלות מדינה. גם באיזור זה מתנהל תהליך רכישה איטי של אדמות פרטיות לשם הקמת ישובים חדשים. אולם על אף שנתוני הבעלות בשני האזורים שונים – משמעות המצב הינה זהה, בשני האיזורים קיים קושי מעשי (בכמות, ובשטחים מתאימים) לפתח מערכת התישבות יהודית מאסיבית.

תהליך ההתרחבות הצפוי הינו כלהלן:

יש להניח שההתפתחות העיקרית תהיה סביב לכפרים הגדולים: בנחל עירון – אום אל פחם, כפר קרע, ערערה ובקה על גרביה (שרון).

בצפון שומרון – נראה שההתפתחות העיקרית בשטח תהיה סביב לאיזור ג'נין, אזור יאמון ויעבד, ערבה וקבטיה. (ראה מפה מס' 6)

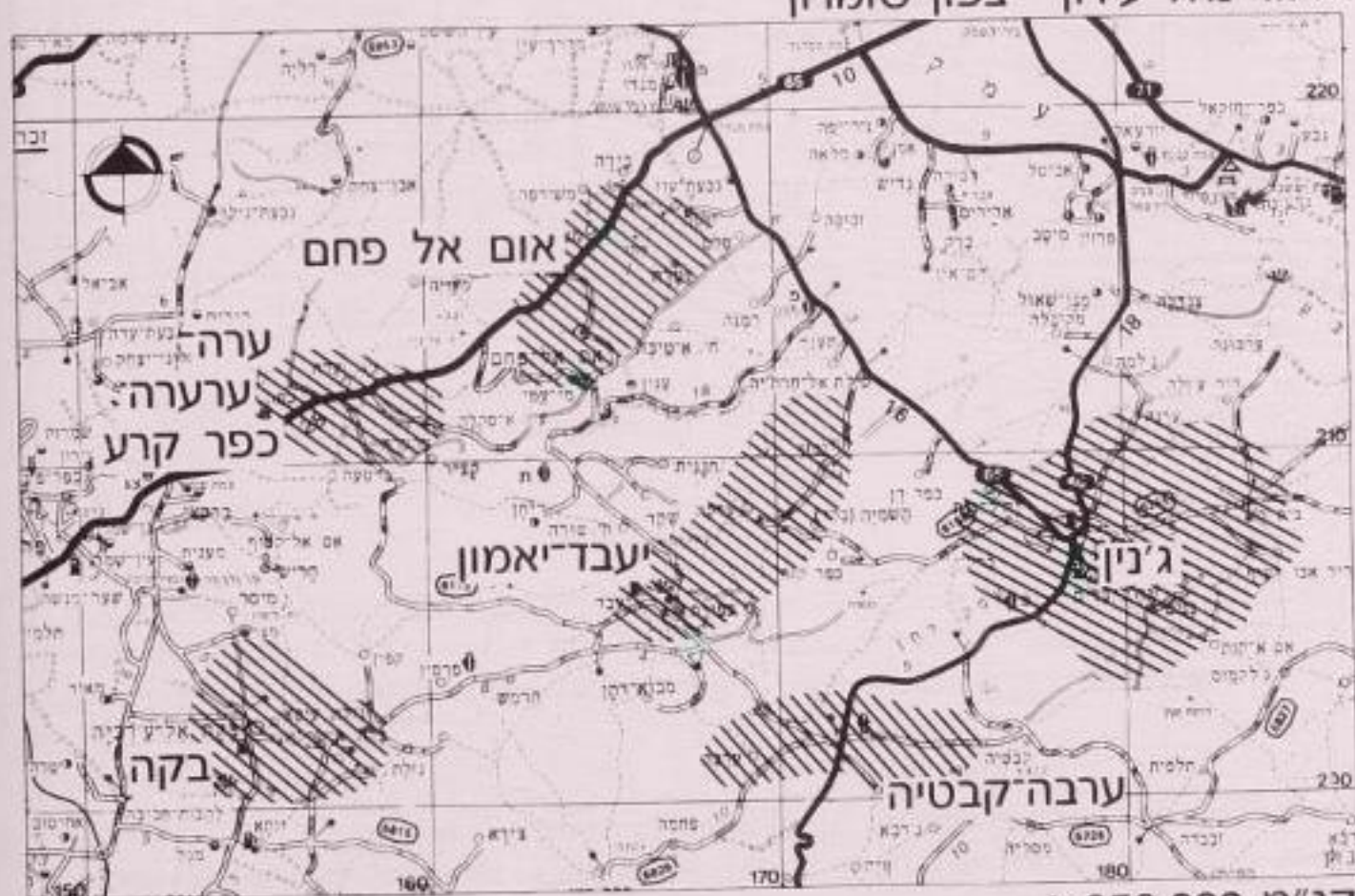
השפעת גידול זה על פני השטח מצביעה על גידול משמעותי בשני צדדי המזרחי והמערבי של נחל עירון, בעוד שאיזור המרכז מתפתח באיטיות יחסית.

בצפון שומרון, הגידול מתרכז סביב מוקדים שונים, קבטיה, ג'נין יאמון וכו' כאשר הנטיה הכללית הינה לכונן דרום-מערב.

מפה מס' 6

אוכלוסיה ערבית - מוקדי התפתחות צפויים

איזור נחל עירון - צפון שומרון



אוגוסט 1987

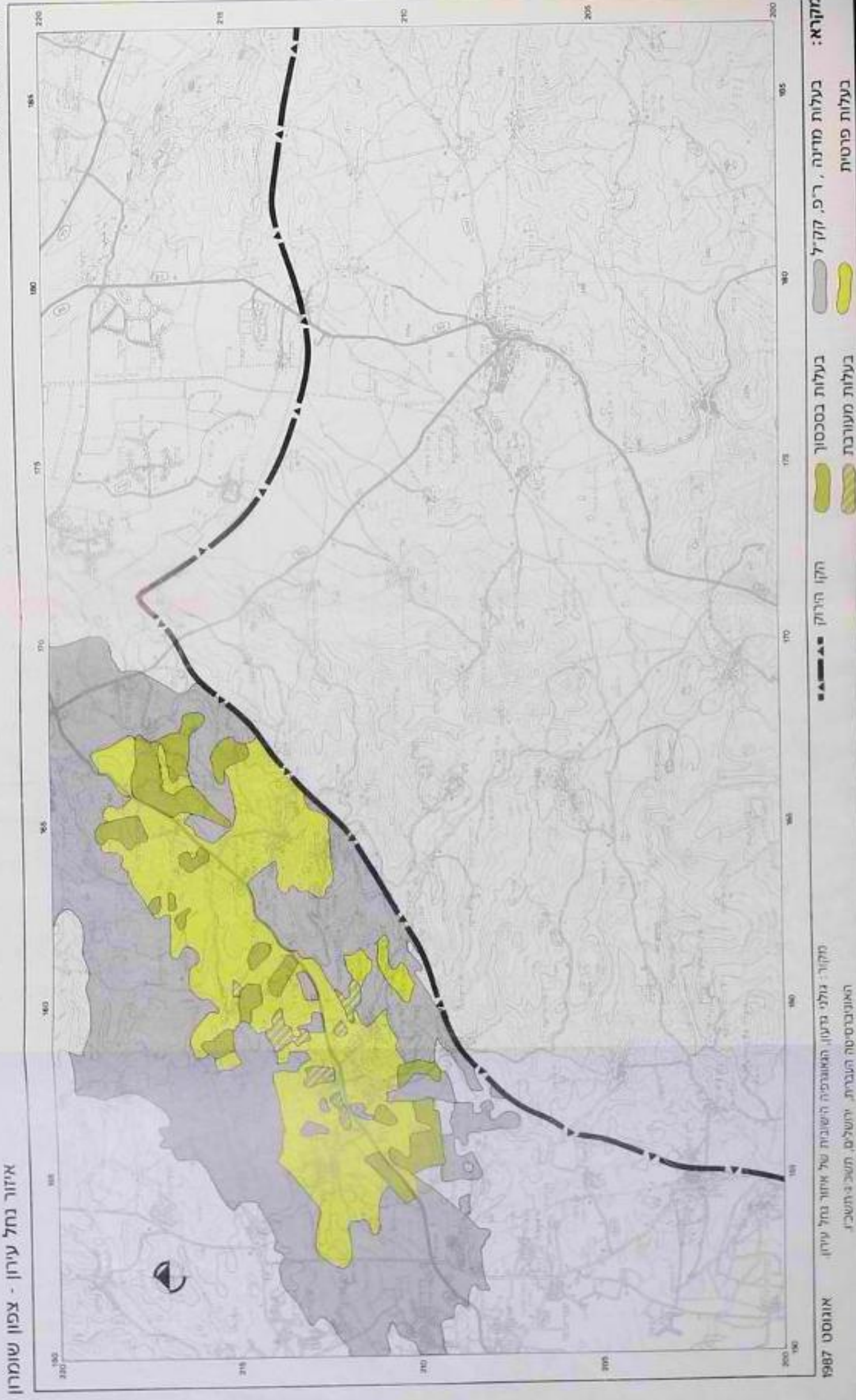
קנ"מ 1:250.000

מפה מס' 5

מצב בעלויות באיזור נחל עירון (1966)

איזור נחל עירון - צפון שומרון

קב"מ - 1:100,000



מקור: גולני גדעון, האגודה הישראלית של איזור נחל עירון.
האגודה הישראלית של איזור נחל עירון, ירושלים, תשכ"ג-תשכ"ד.

אוגוסט 1987

5.5 סיכום והשלכות לתכנון המגזר היהודי

כאמור עד כה, המצב בשטח ביחס לסקטור הערבי הוא גידול מתמשך של האוכלוסיה, המקבל ביטוי מרחבי ברור של תפרוסת ישובית עתירת שטח.

הכוח המניע תהליך זה הוא גידול האוכלוסיה, אשר צפוי להיות גבוה גם בעתיד; בעוד שהיקף התפרוסת המרחבית מהווה במידה רבה פונקציה של גידול האוכלוסיה, וצורת תפקוד של המערכת החברתית הכלכלית.

הפיזור המרחבי הניכר, התאפשר בתקופות רבות עקב קיום מגבלות מועטות של מצאי וסוג שטחים לבניה ועיבוד חקלאי. מצב זה, נמצא בשלבי השתנות משמעותיים כשגידול האוכלוסיה המרחבי, צפוי להיות מוגבל (בניגוד לעבר) בכמות השטחים הפוטנציאליים להתרחבות, בעיקר על פני מרחב נחל עירון, ובמידה פחותה בצפון השומרון.

מעבר לעובדה שחלק גדול מהשטחים הנוחים לבניה למגורים, ולעבוד חקלאי, בעיקר בנחל עירון, הם בבעלות האוכלוסיה המקומית הערבית — תפרוסת הישובים הנוכחית מאופינת ע"י התרכזות לאורך צירי תנועה עיקריים, זאת כאשר בנחל עירון המדובר בציר תנועה בעל חשיבות לאומית גבוהה. (מחבר את מישור החוף עם עמק יזרעאל).

תפרוסת זו מאפשרת לישוב הערבי נגישות נוחה יותר לשרותים רבים החסרים במקום, תוך השענות על תשתיות קיימות, המוקמות לצרכים כלליים. (כבישים, מים, חשמל, תקשורת).

המסקנות העולות מתוך ניתוח התהליכים בעבר ובהווה ומגמות התפתחות המערכת הישובים באזור התכנון, קשורות לצורך לפעול בשני תחומים: פיתוח מבוקר של ישובי המגזר הערבי מחד גיסא, ובמקביל עידוד פיתוח התישבות יהודית באזור התכנון.

מבחינה אופרטיבית, ניתן להצביע על מספר עקרונות עבודה אשר חייבים להיות מיושמים במסגרת תכנון ופיתוח אזור נחל עירון וצפון השומרון:

- א. ארגון מחדש של המערכת הישובית הערבית מבחינת שימושי קרקע, ותשתיות בסיסיות — בישובים עצמם.
- ב. פיתוח קשר יעיל בין הישובים הערביים לכלל המערכת האזורית (קשר בשרותים ובתשתיות).
- ג. פיתוח מערכת חינוך והכשרה בסקטור הערבי.
- ד. עידוד קיום יזמות פרטית ערבית בישובים.
- ה. אכיפת חוק התכנון והבניה לצורך ארגון דפוסי גידול יעילים של הישוב הערבי (נושא זה אינו בסמכות ישירה של הסוכנות היהודית, אך יש לנסות ולעודד את הגופים האחראים ישירות להתמודד עם הנושא).
- ו. ריכוז אדמות בבעלות מדינה וניצולן לצרכים שונים, אשר יוגדרו במסגרת עבודת התכנון ובהתאם למגמות הפיתוח הכלכלי והמרחבי הרצויים.
- ז. פיתוח ישובים יהודים חזקים כאמצעי לאזן התפתחות אזורים הומוגניים ערביים. בהקשר לכך יש להגדיר בבירור את שיטת פיתוח הישובים היהודיים (כחיץ בתוך הישובים הערבים או כמערכת עצמאית הממוקמת בגבולות הישובים הערביים) וזאת במסגרת עבודת התכנון האזורית.

מקורות נבחרים

1. זאב וילנאי, בקעת עירון וסביבתה, סקירה גאוגרפית, ישובית והסטורית, ידיעות החברה לחקירת א"י ועתיקותיה, כד' (תש"ד) 42-53.
2. ישראלי עמיהוד, 'שובי בקעת בית כרם בתרופת המנדט הבריטי', נופים 11-12, 72-89, 1979.
3. ברור משה, תמורות בתכנית, בהתפרסות ובצפיפות האכלוס, בכפר הערבי בארץ, ארץ ישראל י"ז 8-15, תשמ"ד.
4. הללי אברהם, הזכויות במקרקעין: רקע הסטורי כללי של התפתחות הקנין בארץ, בתוך "ארצות הגליל" (ב), 1983.
5. בר גל יורם, קיום לתמורות במבנה כפרי המעוטס בישראל וגורמיהן, אופקים בגאוגרפיה, 2, 1976, 13-22.
6. ברור משה, הגירה כגורם בגידול הכפר הערבי, כ"א, מרחבים, 2 (תשל"ח) 72-81.
7. בן אריה יהושע וגולן ארנון, יחידות המשנה וישובי סניג' שכנם במאה הי"ט, ארץ ישראל, י"ז, תשמ"ד 38-65.
8. ברודניץ מ.מ., תמורות במבנה הפיסי של הכפרים הערביים בישראל, חיפה, דצמבר 1967.
9. גדעון גולני, הגאוגרפיה הישובית של אזור נחל עירון, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, י"ם, 1966.
10. אלישע אפרת, השתנות מערך הישובים ביו"ש 1947-1967, המזרח החדש, כ"ג, 1973.
11. א. שמואלי, ד. גרוסמן, ר. זאבי (עורכים), יהודה ושומרון — פרקים בגאוגרפיה ישובית, הוצ. כנען, ירושלים, תשל"ז.
(הרשימה הינה חלקית, ומקיפה חלק מועט מהחומר שנאסף להכנת עבודה זו).

**תת נספח מס' 1 — אוכלוסיה בבקעת בית כרם בשנים נבחרות (מספרים מוחלטים)
ושעורי גידול שנתיים ממוצעים**

שנה אזור	1922	1931	1947	1951	1961	1971	1985
בקעת בית כרם	4,050	4,905 (2.3)	9,197 (0.4)	11,142 (5.2)	13,906 (1.8)	20,540 (1)	28,660 (0.8)

מקור: (2) ישראל עמיהוד

תת נספח מס' 2 — מצב תוכניות מתאר של ישובים ערביים בנחל עירון (9/1985)

אום אל פחם — ע.ג. 120

הוחלט להפקיד את התוכנית בתנאים, לפני כחודשיים, עדין לא הופקדה, ונמצאת בתהליך שינוי ע"י העורכים.

אום איקוטוף

התוכנית ממתנה למתן תוקף, דיון בהתנגדויות נקבע לעוד שבועיים.

ברסעה — ג. 1015

תוכנית מאושרת.

אליביאדה — ג. 1049

תוכנית מאושרת.

עין אסהלה — ג. 1050

ב"ח-29 התקיים דיון בהתנגדויות לתוכנית. הוחלט לאשר את התוכנית.

בקה אל גרביה — ג. 1008

התוכנית ממתנה לדיון בועדה מקומית.

זלפה

תוכנית בהכנה.

כפר קרע — ג. 569 ב'; ע.ג. 130

תוכנית מאושרת. הוגשה תוכנית להגדלת שטח, אשר נדונה להפקדה לפני כ"ח חודשים.

מוסמוס — ג. 1016

הוחלט לאשר את התוכנית. התוכנית הסופית בהכנה למתן תוקף.

מיסר — מ. 38; מ. 110

תוכנית מאושרת.

מעויה — ג. 959

תוכנית מאושרת.

מושריפה — ג. 1017

תוכנית מאושרת.

סאלם — ג. 958

תוכנית מאושרת.

ערה — ג. 1021

התוכנית עדין לא נדונה בועדה המקומית.

ערערה — ג. 1023

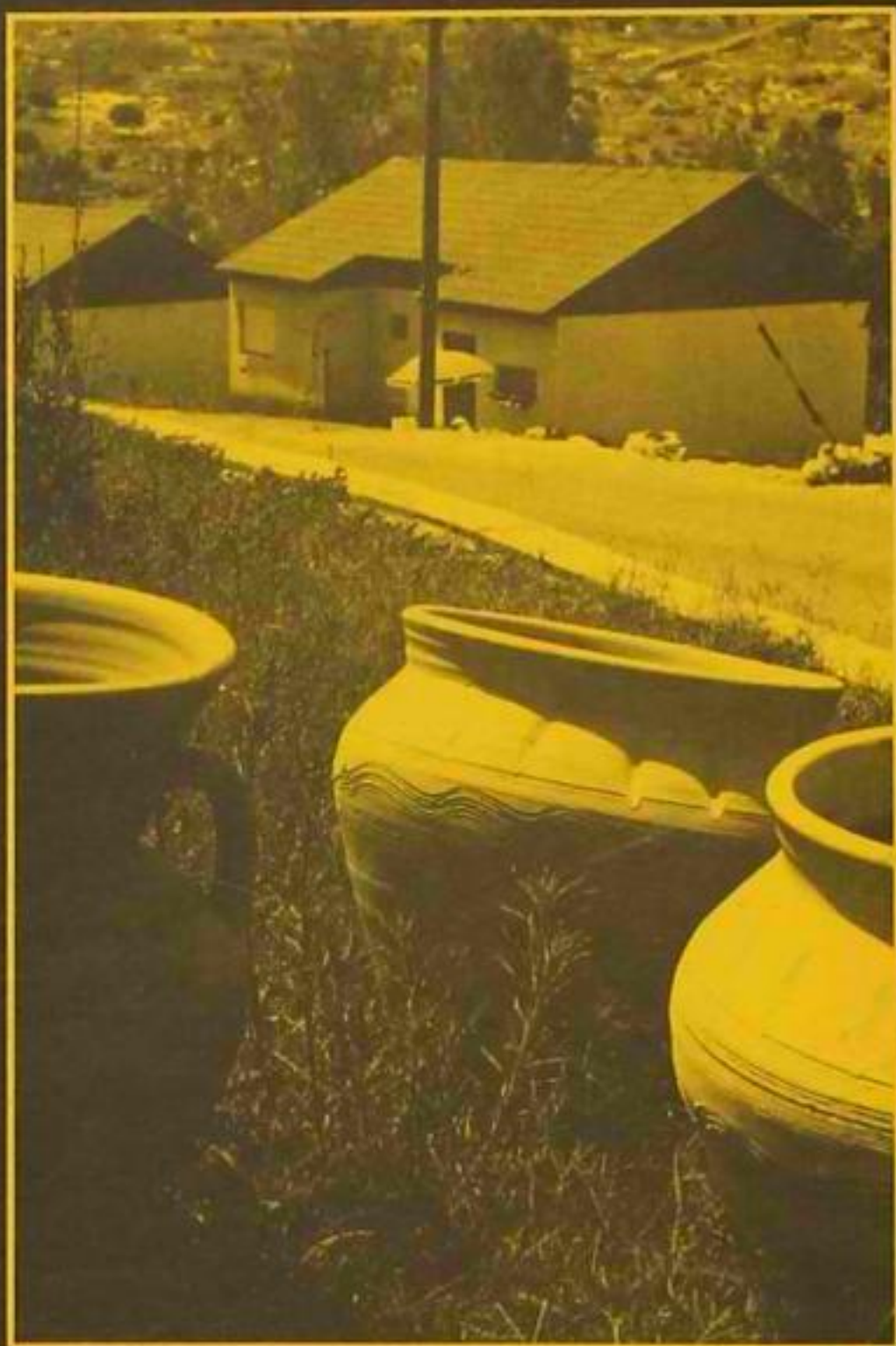
התוכנית הוגשה לדיון בועדה המחוזית.

עין איברהים — ע.ג. 129

התוכנית ממתנה לדיון בועדה מחוזית.

מקור: משד הפנים

ניתוח תהליכי התפתחות ישובי איזור התכנון



תוכן הענינים

עמוד

28

28

29

33

א. כללי

ב. מתודולוגיה

ג. משתני הניתוח

ד. מאפייני תהליכי התפתחות הישגים באזור

רשימת הטבלאות

1. מדדים כמותיים

2. ערכי מדדים כמותיים (מרחק מן הממוצע)

3. משתנים אכותיים

29

30

33

רשימת השרטוטים

1. השוואה בין גודל ישוב לבין קצב גידול

2. השוואה בין גודל ישוב לבין ותק

3. השוואה בין ותק/גודל ישוב לבין קצב גידול

4. השוואה בין גודל יחסי לבין קצב גידול

5. השוואה בין המרחק מחיפה לבין קצב גידול

31

32

34

35

37

א. כללי

מטרות הניתוח הספציפי הן לנסות ולאתר במידת האפשר את:

1. דפוסי התפתחות הישגים מתקופת הקמתם ועד היום – ובמידת האפשר לאתר שיטתיות מסוימת בהתפתחותם.
2. הגורמים המשפיעים על אופן התפתחות המערכת הישגית.

הניתוח נעשה באמצעות שימוש בכלים סטטיסטיים מקובלים ומגוונים למדי, המאפשרים להשוות את התנהגות הישג הבודד או התופעה, עם התנהגות כל האיזור (סה"כ הישגים). המדדים העיקריים בניתוח היו מדדים לנטיה מרכזית ופזורה (ממוצע, סטית תקן); מיקום יחסי (Z – ציוני תקן) ומדדי מתאם (קורלציה r ופירסון z). בחירת סוג המדד להשוואה בין הישגים וניתוח התנהגותם נקבעה בהתאם לסוג הנתונים הקיימים (רמת פירוטם והשוני ביניהם), אופי המדד (מבחינת רגישות למצבים קיצוניים) וסוג התופעה הנבחנת.

ניתוח זה מהווה נסיון יחודי (בהשוואה לעבודות קודמות) לבדיקה והבנה של האלמנטים המרכזיים הפועלים במערכת האיזורית, ללא כוונה או אפשרות לרדת ברמות פירוט הניתוח.

יש להתייחס לניתוח ככלי הן להבנת התהליכים שהתרחשו באזור בעשור האחרון והן להמחשת מאפייניו. לניתוח הסטטיסטי מגבלות רציניות בעיקר בשל מספרם המועט של המקרים הנבדקים, יחד עם זאת הוא מהווה אישוש למידע הרב שהצטבר במהלך העבודה באיזור.

להלן פירוט המגבלות שבמסגרתן נעשה הניתוח הסטטיסטי:

1. הבדיקה עוסקת במספר מועט של מקרים – וזאת מאחר ובאיזור קיימים מספר מועט של ישובים וכמות קטנה של תושבים.
 2. הישובים באיזור הומוגנים יחסית לגבי משתנים רבים, ובמקרים אחרים ההבדלים אינם גדולים (מבחינת גודל ישוב, מרחקים מהמרכז, שנת הקמה ועוד). כתוצאה מכך, הניתוח רגיש במיוחד למצבים קיצוניים, ואינו מאפשר לאבחן הבדלים דקים בין הישובים. השימוש במספר מדדים לבדיקת אותה תופעה, מהווה נסיון לאבחן את ההבדלים הנ"ל.
 3. הניתוח התמקד בנתונים כמותיים בלבד. המשתנים האיכותיים, אשר עשויים להסביר הבדלים בדפוסי גידול בין ישובים בעלי מאפיינים כמותיים דומים, לא קיבלו, בשלב הנוכחי, כל ערך כמותי המאפשר השוואה. הסיבה לכך נובעת מרצוננו להמנע מהבעת עמדה ערכית ביחס למצב הישובים ולהמנע מעבודה תאורטית מקיפה, המתחייבת מכך. לדוגמא: לא נערכה השוואה בין שיטת הטיפול השונה שנותנות התנועות המישובות, או לא נערכה השוואה ברמת הטיפול של החבלים השונים של המחלקה להתישבות. יחד עם זאת קיימים מספר מאפיינים איכותיים של הישובים, שלגביהם קיימת הסכמה (מבחינת עובדות) ואותם מצאנו לנכון להזכיר במסגרת ניתוח הממצאים.
 4. תקוותנו היא, שבשלב מתקדם יותר של תהליך התכנון, ניתן יהיה לערוך ניתוח מעמיק של המאפיינים האיכותיים של הישובים כגון: סוג האוכלוסיה, אופן טיפול התנועות והמחלקה להתישבות בישובים, וכדומה.
 4. היו מקרים בהם הנתונים הקיימים לא היו מספקים. בולט המצב בהערכות לגבי קצב גידול הישובים בהתבסס על גודל הגרעין הראשון. לא היתה זהות בין המקורות השונים לגבי גודל הגרעין הראשון.
- מעבר למגבלות במסגרתן נעשה הניתוח הסטטיסטי, הממצאים מצביעים על כך שבכל זאת ניתן היה להצביע על מספר מאפיינים משותפים לכל האזור או לקבוצה של ישובים. ממצאים אלה מהווים ללא כל ספק את קצה החוט לניתוח תהליכים מעמיק יותר אשר צריך להעשות בעתיד.

לסיכום, נראה לנו שהניתוח המוצג בפרק הנוכחי משרת שתי מטרות חשובות של עבודת התכנון:

1. יצירת בסיס לעבודות הערכה (evaluation) של המדיניות האזורית ופיתוח ישובים של המחלקה בכלל וחבל הצפון בפרט.
2. יצירת בסיס להשוואה בין דפוסי התפתחות מערכות ישובים הממוקמים באזורים שונים.

ב. מתודולוגיה

בדיקת דפוסי התפתחות האוכלוסיה והישובים באזור התכנון, נעשתה במספר שלבים:

1. איתור משתנים הקשורים לאופי הישובים, מיקומם במערכת האזורית ודפוסי הגידול שלהם.
2. הפרדה בין משתנים כמותיים (כגון: תוספת משפחות כביטוי של קצב גידול) לבין משתנים איכותיים (כגון: סוג ישוב).
3. בדיקת הקשרים בין משתנים כמותיים (קורלציות r ורב משתנים).
4. ניתוח איכותי-ערכי של הקשרים בין המשתנים הכמותיים. ניתוח זה נעשה באמצעות המשתנים האיכותיים, אשר במקרה הנוכחי מהווים גורמים מסבירים.

ג. משתני הניתוח

המשתנים שאותרו היו רבים ומגוונים. להלן פירוט הנבחרים:

משתנים כמותיים

1. גודל ישוב בהווה — במשפחות; סה"כ אוכלוסיה (X).
2. גודל יחסי של הישוב — משקל הישוב במשפחות מסה"כ משפחות באזור (Y).
3. קצב גידול שנתי ממוצע — משפחות, משנת ההקמה (G).
4. ותק באזור — מספר שנות קיום משנת ההקמה (P).
5. משקל גודל ישוב בהווה מתוך גודל פרוגרמטי (במשפחות) (A).
6. משקל פרוגרמט ישוב מסה"כ יעד פרוגרמטי של האזור (במשפחות) (RP).
7. מיקום — מרחק ישוב ממרכז האזור חנינית — שקד (L).

מרחק ישוב ממטרופולין חיפה (LM).

ראה טבלאות מס' 1 ו-2.

טבלה מס' 1 — מדדים כמותיים

שם הישוב	גודל אוכלוסיה גדול ביישוב במשפ' (1985)	קצב אוכלוסיה גדול במשפ' ממוצע שנתי	ותק/ מספר שנות קיום	פרוג' ישוב במשפ'	משקל ישוב בהווה		משקל ישוב מפרוג' האזור %	מרחק ממוצע גושי (ק"מ)	מרחק (בק"מ)	
					מאוכ' כלל האזור ב"פ	מסה"כ יעד פרוגרמטי ב"פ			ממרכז	ממרכז אחר
ה"צ										
גנים	24	8	3	250	11.0	0.1	0.117	22.5	50	עפולה 17
חנינית	26	5.2	5	250	11.8	0.09	0.117	0.5	46.5	
חרמש	17	6	3	250	7.7	0.07	0.117	8	63	
כדים	10	5	2	250	4.6	0.05	0.117	22.5	50	עפולה 17
מדותן	34	4.25	8	250	15.6	0.12	0.117	7	54	
ריחן	17	1.9	9	120	7.7	0.12	0.056	3	48	
שקד	36	7.2	5	250	16.5	0.15	0.117	0.5	47	
הסוה"י										
מי עמי	34	1.5	23	120	15.6	0.29	0.056	4.5	42.5	חדרה 25
קציר	21	5.25	4	400	9.5	0.05	0.187	4.5	46.5	חדרה 18
סה"כ	219	39.1		2140						

מקור: הסוכנות היהודית

טבלה מס' 2 – ערכי מדדים כמותיים (מרחק מן הממוצע)

הישוב	גודל ישוב	משקל ישוב באזור	קצב גידול	ותק	פרוגרמת ישוב חלקי פרוגרמת אזור	מרחק ממרכז גושי	מרחק מחיפה
ה"צ							
גנים	- 0.3	-0.1	3.7	-4	0.6	11.4	0.3
חיננית	1.7	0.7	0.86	-2	0.6	-9.1	-3.2
חרמש	- 7.3	-3.4	1.7	-4	0.6	-1.6	13.3
כדים	-14.3	-6.5	0.66	-5	0.6	11.4	0.3
מ.ד.ותן	9.7	4.5	0.09	1	0.6	-2.6	4.3
ריחן	- 7.3	-3.4	-2.44	2	-5.5	-6.6	-1.7
שקד	11.7	5.4	2.9	-2	0.6	-9.1	-2.7
הסוה"י							
מי עמי	9.7	4.5	-2.84	16	-5.5	-5.1	-7.2
קציר	-3.3	-1.6	0.91	-3	7.6	-5.1	- 3.2
ממוצע	24.3	11.1	4.34	6.9	0.111	9.6	49.7

מקור: הסוכנות היהודית

משתנים איכותיים

משתני אוכלוסיה וחברה

1. מצב סוציו-כלכלי (חתך רמת השכלה, חתך רמת הכנסה בישוב, מוצא וכו').
2. שעור הגילאים הנתמכים מכלל אוכלוסית הישוב.

משתנים פיסיים

1. מיקום ביחס לקו הירוק.

משתנים מתחום האדמיניסטרציה והמינהל

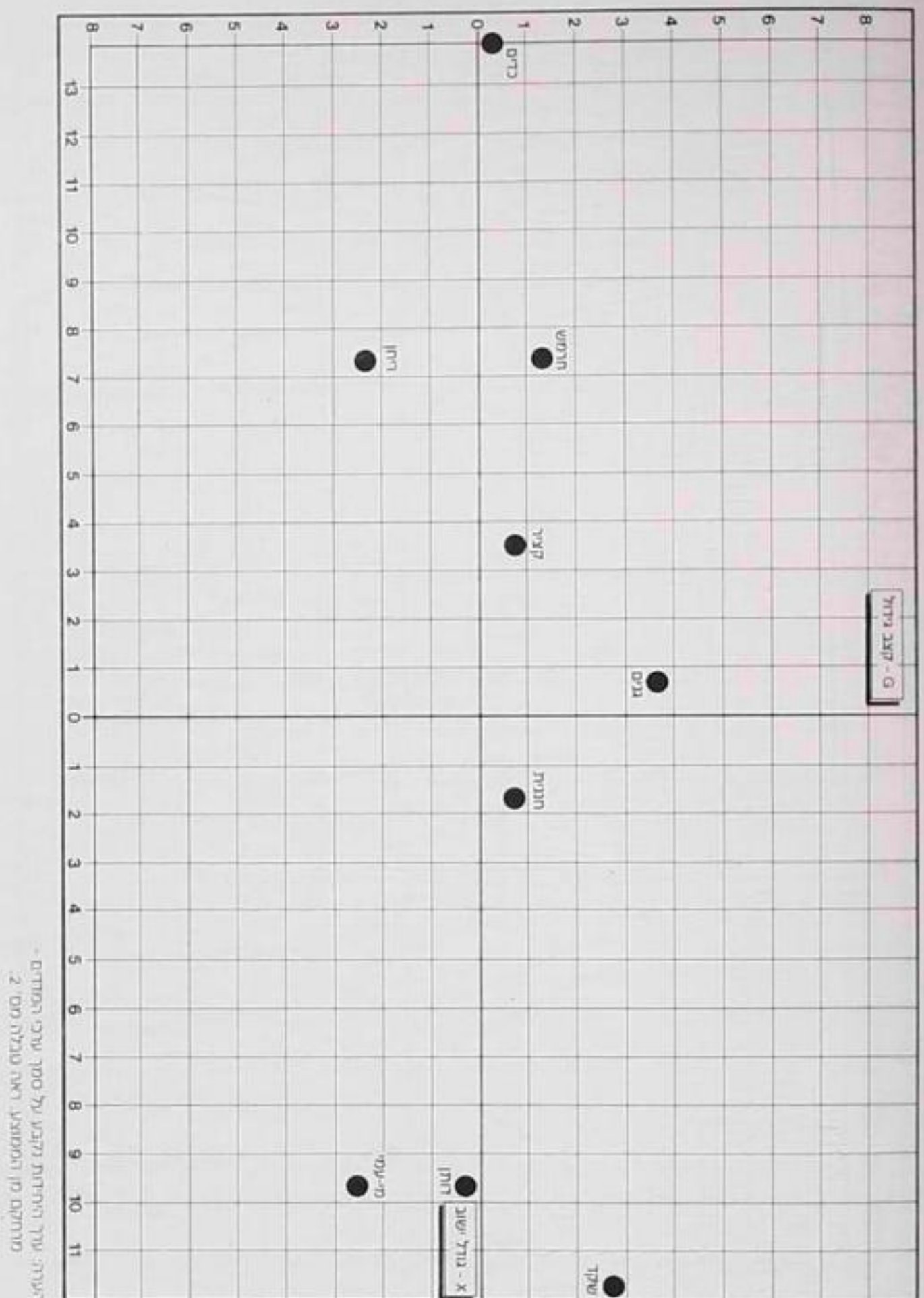
1. סוג הישוב.
2. מועצה אזורית שבטיפולה נמצא הישוב.
3. חבל מטפל.
4. תנועה מיישבת.
5. מצב תכנית מתאר.
6. ארגון פנימי חזק – ועד הישוב.

משתנים אחרים

1. מספר יחידות דיור הריקות בישוב.
2. כניסה לתכנית "בנה ביתך".

ראה טבלה מס' 3

שרטוט מס' 1 גודל ישוב - קצב גידול



הערה: ערך החדות נקבע על סמך ערכי המידים -
מרחקים מן הממוצע. ראה טבלה מס' 2.

שם הישוב	שנת הקמה	אוכלוסיה וחברה		משתנים פסיים מיקום ביחס לקו הירוק	אדמיניסטרציה ומינהל					אחרים
		מצב סוציו-כלכלי	שעור גילאים נתמכים		סוג ישוב	שייכות מוניציפאלית	חבל מטפל	תנועה מישבת *	מצב תוכנית מתאר	
ה"צ גנים	1983	בנוי גבוה	52%	מעבר לקו הירוק	קהילתי	מ.א. שומרון	צפון	ע"ל	במקומית	5
חיגית	1981	נמוך	37%	מעבר לקו הירוק	קהילתי	מ.א. שומרון	צפון	מ"ח	אושרה למתן תוקף	14
חרמש	1983	בנוי	51%	מעבר לקו הירוק	קהילתי	מ.א. שומרון	תיכון	בית"ר	במקומית	11
כדים	1984	בנוי	55%	מעבר לקו הירוק	קהילתי	מ.א. שומרון	צפון	ע"ל	במקומית	3
מדותן	1978	בנוי	54%	מעבר לקו הירוק	קהילתי	מ.א. שומרון	תיכון	אמנה	אושרה למתן תוקף	22
ריחן	1977	בנוי גבוה	44%	מעבר לקו הירוק	מושב שיתופי	מ.א. שומרון	צפון	ע"צ	פורסמה להפקדה	13
שקד	1981	גבוה	49%	מעבר לקו הירוק	קהילתי	מ.א. שומרון	צפון	בית"ר	פורסמה להפקדה	4
הסוה"י מי עמי	1963	בנוי גבוה	55%	בתוך הקו הירוק	מושב שיתופי	מ.א. מנשה	צפון	ע"צ	מאושרת	12
קציר	1982	בנוי גבוה	55%	בתוך הקו הירוק	קהילתי	מ.א. מנשה	צפון	ה"א	מאושרת	—

* ע"ל – העובד הלאומי, ה"א – התאחדות האיכרים, מ"ח – מרכז החקלאי, ע"צ – העובד הציוני

מקור: הסוכנות היהודית

ד. מאפייני תהליכי התפתחות הישובים באזור

ממצאי הניתוח הסטטיסטי, שהתמקד בנסיון למצא קשרים סטטיסטיים בין המשתנים תוך בדיקת נכונות השערה/השערות ביחס לסוג הקשר, מעניינים במקרים בהם היתה רמת מובהקות גבוהה, ובעיקר במקרים בהם יכולת ההסבר היתה תלויה במשתנים האיכותיים.

להלן הקשרים העיקריים שנבדקו (קשרים חסרי משמעות אינם מפורטים):

★ רמת הישוב

1. קשר בין גודל הישוב (X) וקצב גידול (G) – שרטוט מס' 1.

ההשערה: ככל שישוב גדול יותר קצב הגידול גבוה יותר.

ממצאים: א. הקשר אינו מובהק – קצב גידול אינו בהכרח ביחס ישר לגודל הישוב. כלומר כיום לא מתקיים

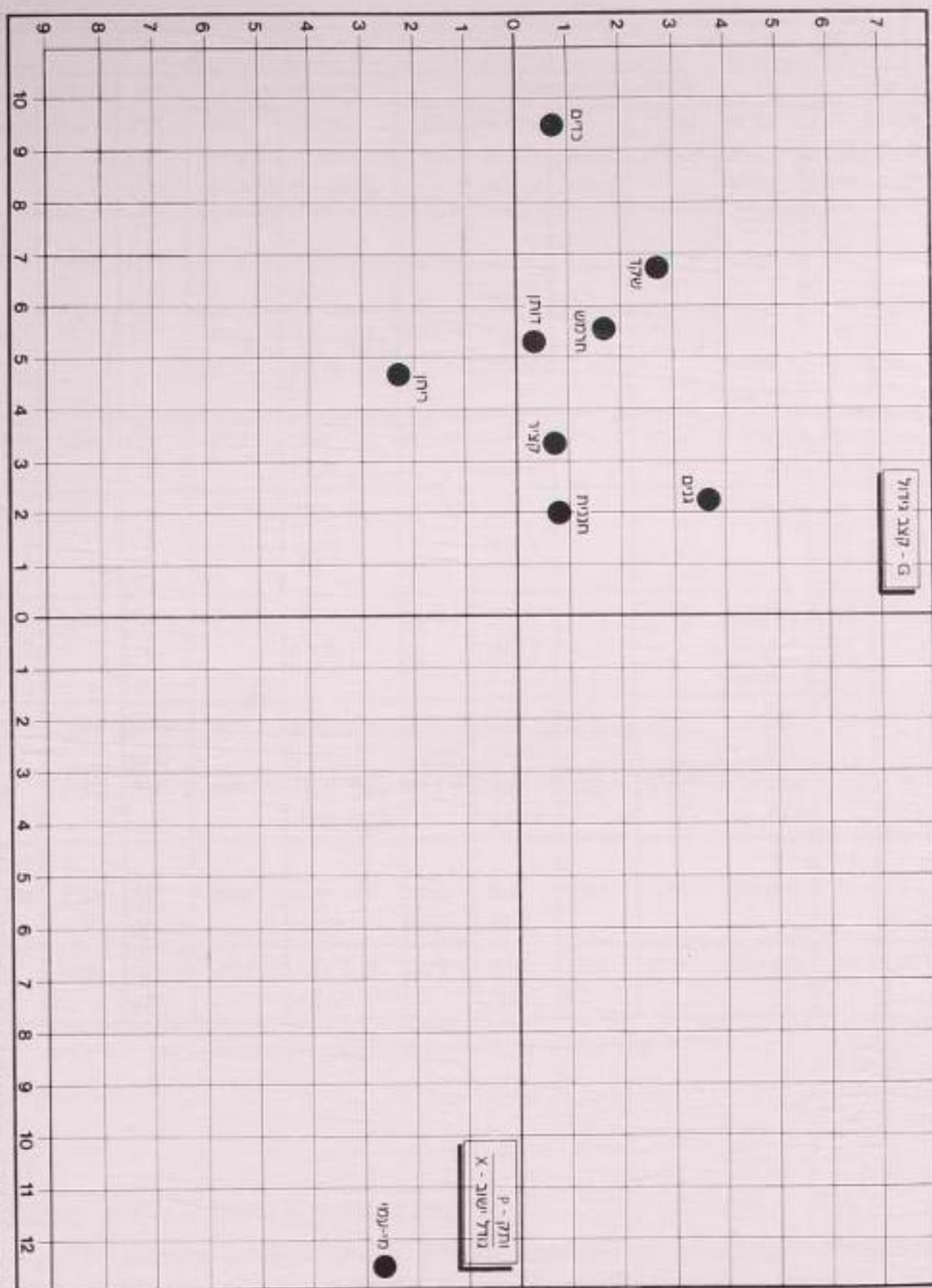
הכלל שככל שהישוב גדול יותר – שיעור גידול גבוה יותר.

ב. בולט קצב הגידול החיובי של הישובים הקהילתיים. לישובים השיתופיים – קצב גידול שלילי

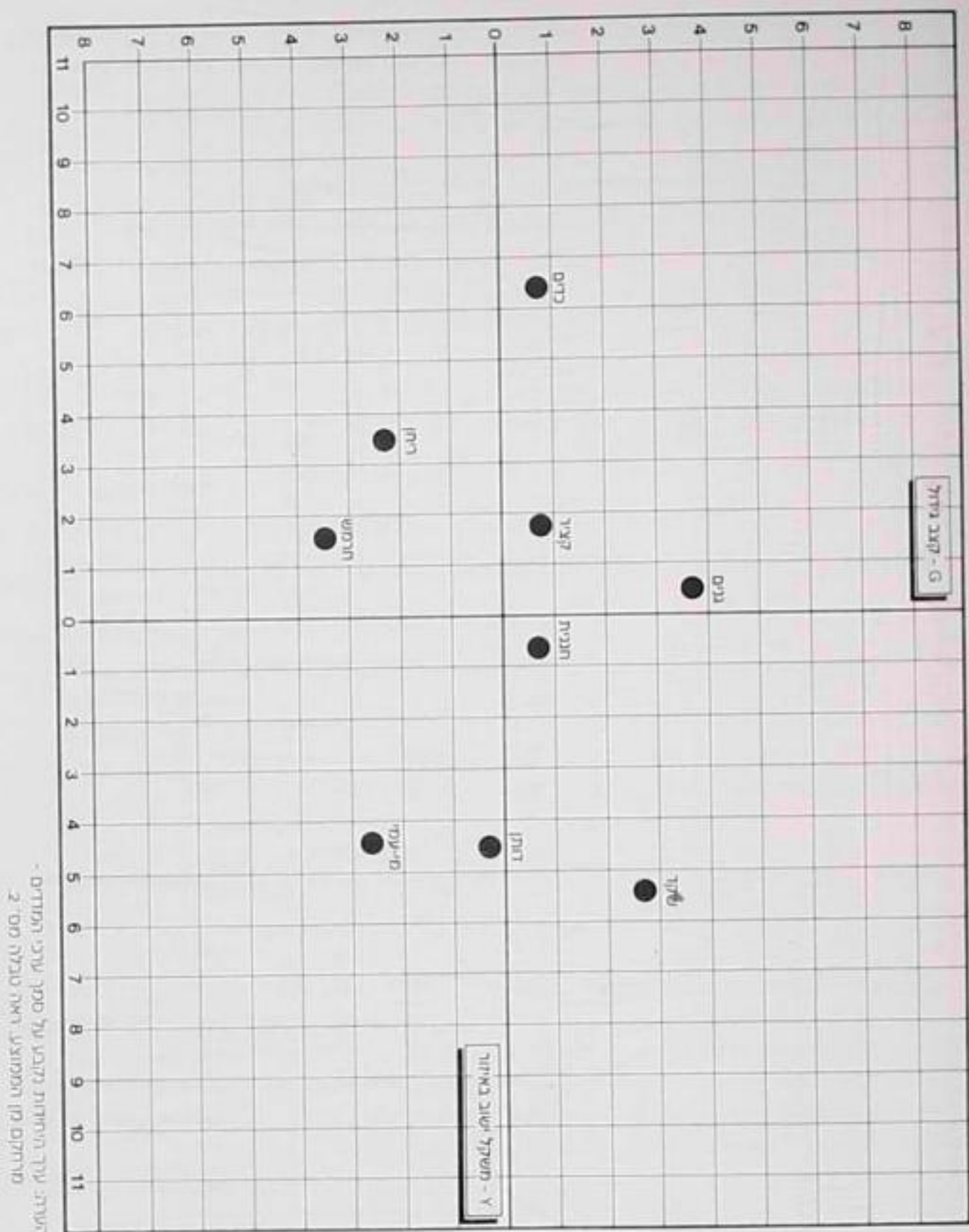
למרות גודלם היחסי (בעיקר מי עמי).

שרטוט מס' 3 ותק/גודל ישוב - קצב גידול

34



הערות: ערך היחידות נקבע על סמך ערכי המדדים -
מחלקים בין הממוצע. ראה טבלה מס' 2.



שרטוט מס' 4 משקל ישוב באזור - קצב גידול

2. קשר בין ותק (P) וגודל הישוב (X) – שרטוט מס' 2.

השערה: ככל שישוּב ותק הוא גדול יותר.

ממצאים: א. הקשר ישיר למדי – הנטיה הכללית היא לגדול (מבחינת כמות משפחות) עם השנים.

ב. בולטים בקצב גידול נמוך בהשוואה לותק הם: מי עמי (חריג מאד) ומבוא דותן. הסטיה בחינת קציר וכדים קטנה.

ג. בולטים בקצב גידול גבוה יחסית לאחרים בהשוואה לוותק הם: שקד וגנים.

3. קשר בין קצב גידול הישוב וגודל ישוב משוקלל לותק – שרטוט מס' 3.

מטרה: לבדוק את משמעות מימד הזמן (שנות קיום).

ממצאים: א. ותק באזור אינו תנאי הכרחי לישוב גדול.

ב. בולט הישוב מי עמי – קצב גידול איטי למרות ותק רב.

ג. בולט גידול יחסי של ישובים קהילתיים.

כאן יש לזכור שההבדל בשנת הקמת הישובים אינו גדול, כך שמבחינה סטטיסטית ההשפעה אינה משמעותית.

(מלבד כמובן מי עמי). מצד זה מבליט מצבים קיצוניים לדוגמא: מי עמי עם ותק רב; וכדים – ותק נמוך ביותר.

★ קשר בין הישוב והאזור

1. קשר בין גודל יחסי של ישוב (Y) וקצב גידול (G) – שרטוט מס' 4.

לא אותר קשר בולט עקב שיטת החישוב של המשתנים (מרחקים בממוצע), ובשל מספר קטן של ישובים שגורלם אינו שונה באופן משמעותי.

2. קשר בין גודל יחסי באזור (Y) ומרוק ממרכז חנינית, שקד (L).

השערה: ירידת גודל ישוב עם התרחקות מהמרכז.

ממצאים: אין כל קשר.

מצב זה מוסבר על ידי:

א. אי נכונות ההשערה. רק בבדיקת אזורי ההתיישבות אחרים ניתן לוודא זאת.

ב. רמה נמוכה של תפקוד פנים אזורי, המוסבר בעובדה ש"המרכז" הוא עדיין רק בגדר קונצפציה תכנון.

ג. הישובים אינם נכללים בפריפריה של אותו מרכז.

ההערכה היא ששלושת ההסברים רלוונטיים.

★ קשר לאזורים אחרים

1. קשר בין קצב גידול הישוב ומרחקו מחיפה (חיפה נבחרה כמייצגת תופעה תופעה של מטרופולין בצורה בולטת יותר מאשר חדרה או עפולה) – שרטוט מס' 5.

השערה: נגישות גבוהה למטרופולין (חיפה) תורמת לקצב גידול מהיר של הישוב. היות והאיזור אינו אזור תיכנוני אחד, יש לשער שישוּבים שונים יקיימו קשרים עם אזורים אחרים.

ממצאים: א. קיימת נטיה כללית בישובים קהילתיים לשיעור גידול גבוה ככל שהמרחק ממטרופולין או מרכז עירוני מתקצר. החריגים (חנינית ומבוא דותן) מוסברים באמצעות משתנים מקומיים סוציו-כלכליים.

ב. גנים וכדים – כנראה שייכים לפריפריה עירונית אחרת (עפולה).

ג. לגבי הישובים השיתופיים – זהו קריטריון שהם, כנראה, פחות רגישים אליו.

ד. בולטים חנינית עם שיעור גידול נמוך למרות היתרון במרחק; וכן קציר עם שיעור גידול נמוך יחסית למרחקה מחיפה.

★ גודל פרוגרמטי של ישוב

במסגרת מדד זה נערכו הבדיקות הבאות:

1. השוואה בין משקל גודל הישוב כיום – לבין הפרוגרמה וקצב הגידול.

2. בדיקת הגודל הפרוגרמטי של הישוב – מסה"כ הפרוגרמה של האיזור.

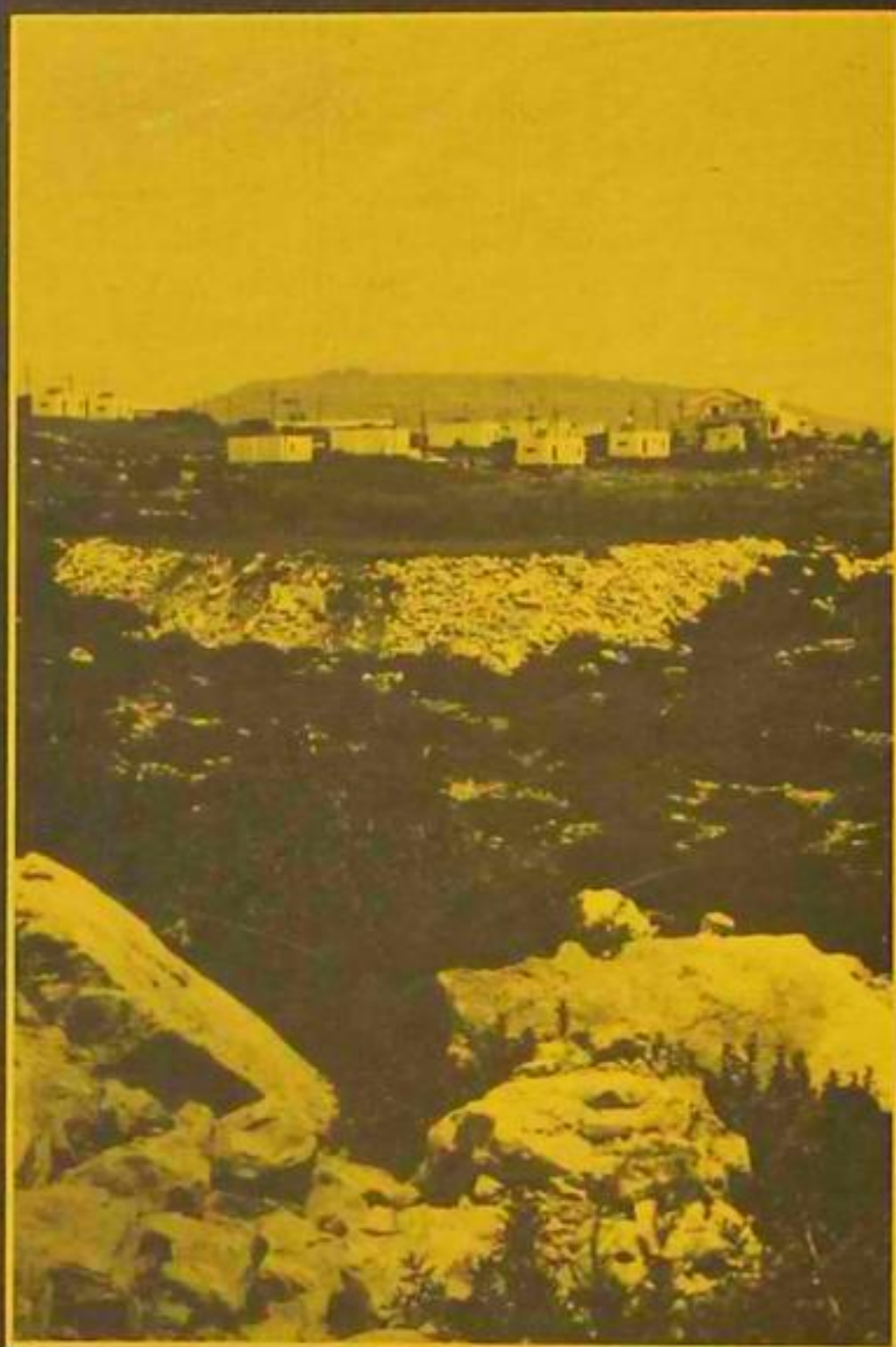
3. השוואה בין משקל גודל ישוב כיום – ביחס לפרוגרמה לבין – משקל פרוגרמטי ישוב – מפרוגרמת האיזור. (כלומר השוואת סעיף 1 ל-2).

ממצאי בדיקות אלה משקפים למעשה רק את גודל הישוב בהווה, מאחר והגודל הפרוגרמטי של הישובים הוא

סטנדרטי למדי, ישובים קהילתיים תוכננו, בדרך כלל, ל-250 משפחות, וישובים שיתופיים תוכננו ל-120 משפחות. גודל פרוגרמטי של ישוב אינו נקבע על ידי משתנים עיניים כך שאינו משקף חשיבה על פוטנציאל גידול הישוב, מכאן, שההשוואה חסרת משמעות הן מבחינה סטטיסטית, והן מבחינה ענינית.

כמו כן בדיקה זו מעלה את המחשבה בדבר חוסר הרלוונטיות של הגודל הפרוגרמטי של ישוב כפי שהדבר נקבע כיום. מומלץ בהקשר זה, לקבוע גודל פרוגרמטי בהתאם למשתנים כמו קיבולת שטח, מיקום באיזור וכיוצא באלה.

בדיקת אתרים חדשים להתישבות



בדיקת אתרים חדשים להתישבות

מלבד ארבעת הישובים המתוכננים: תל אלונים, גבעה 402, ריחן ג' והברכה קיימים באיזור התכנון אתרים נוספים, המהווים עתודה פוטנציאלית להתישבות, בעתיד.

יש לציין כי, במסגרת התחזיות שנעשו בעבודה, נלקחו בחשבון אפשרויות הקמה של ישוב אחד או שנים מספים.

א. אתר "אסיף" – נמצא באיזור הצפוני – מזרחי של נחל עירון, ובו נכללים כ-1000 דונם בבעלות מדינה. פיתוח אתר אסיף לא נתאפשר עד כה, כיוון שאדמותיו נכללות בתחום השיפוט של עיריית אום אל פחם. במידה ותשקל הקמת ישוב באתר אסיף יהיה צורך לפתור את הבעיות האדמיניסטרטיביות והמנהליות הכרוכות בהוצאת האתר משטח שיפוט זה, תוך הכללתו בשטח מועצה איזורית יהודית. היות ובעייתיות זו הינה סבוכה, מצאנו לנכון להניח שאסיף לא תפותח בטווח הנראה לעין.

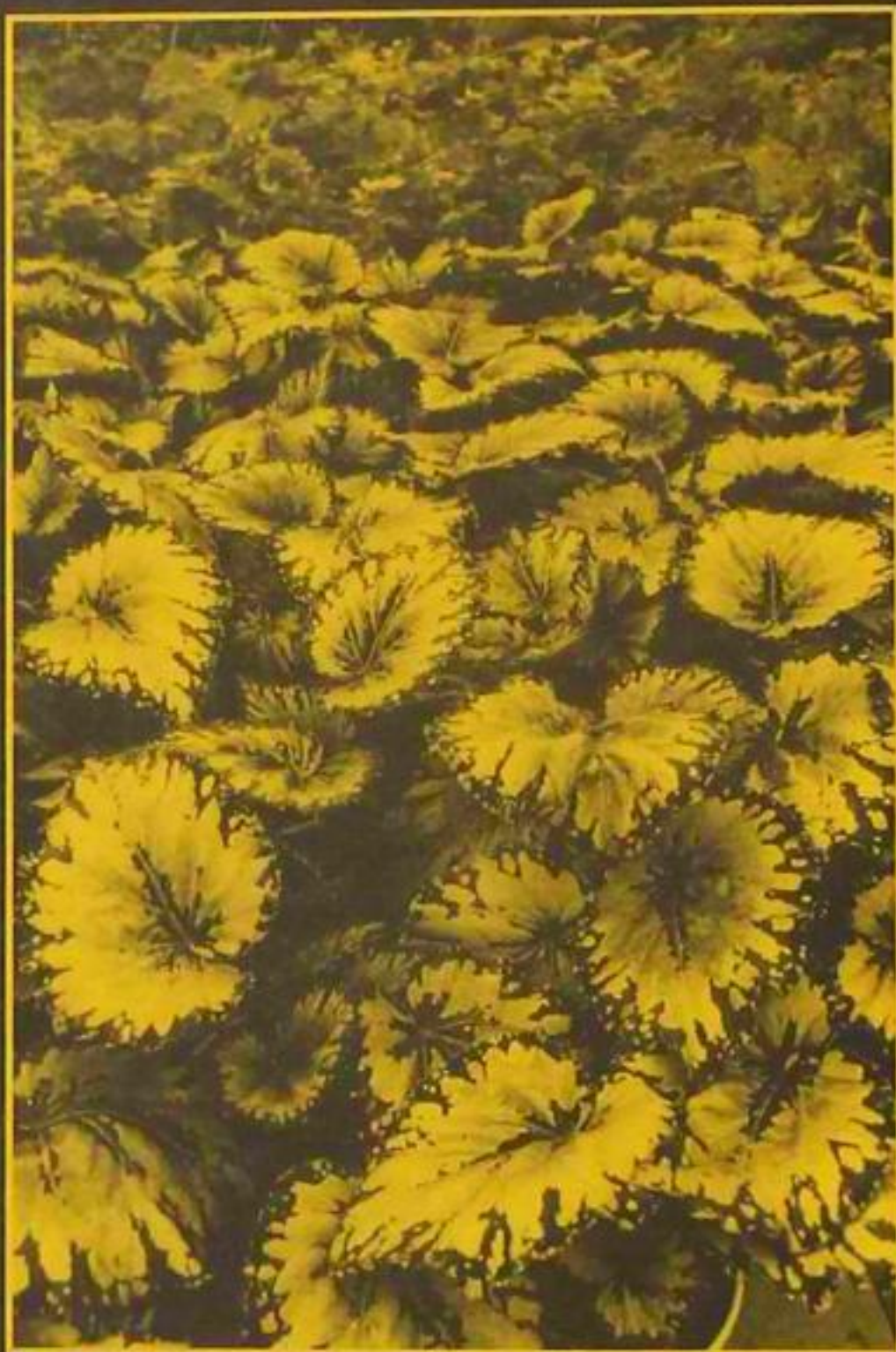
ב. אתר "מטר" – נמצא ממזרח לאיזור התכנון, והוא ממוקם בין תתיאיזור גנים לבין הישובים מעלה גלבוע ומירב. האתר סובל מפיצול אדמות המדינה, מטופוגרפיה קשה, ומבידוד גאוגרפי.

פיתוח אתר מטר מחייב הסתכלות איזורית מקיפה ובחינת תתיאיזור גנים – מלכישוע/מעלה גלבוע על כל הבטוי התכנוניים. בשלב זה, לא אפשר היקף העבודה בדקה תכנונית זו, אולם על בסיס עבודה זו ניתן להמשיך את הפיתוח המפורט של תכנון איזור זה, בהתאם לעקרונות תכנית הפיתוח האיזורית הכוללת.

במידה ויוחלט בעתיד על פיתוח ישוב ב"מטר" יהיה צורך ליצור תשתית מוניציפלית וארגונית מתאימה אשר תקל על הישוב את קבלת השירותים החיוניים ואת תכנון הבסיס הכלכלי שלו.

בכל מקרה, הקמת או אי הקמת ישובים אלה אינה מהווה שינוי מהותי לתכנון הכמותי שבמסגרת הנוכחית מבחינת כמות אוכלוסיה. המסגרת התכנונית אף מאפשרת בחינת הקמת הישובים מבלי לפגום בעקרונותיה ובמהותה הבסיסית.

תחזית אוכלוסיה - התפלגות גילאים

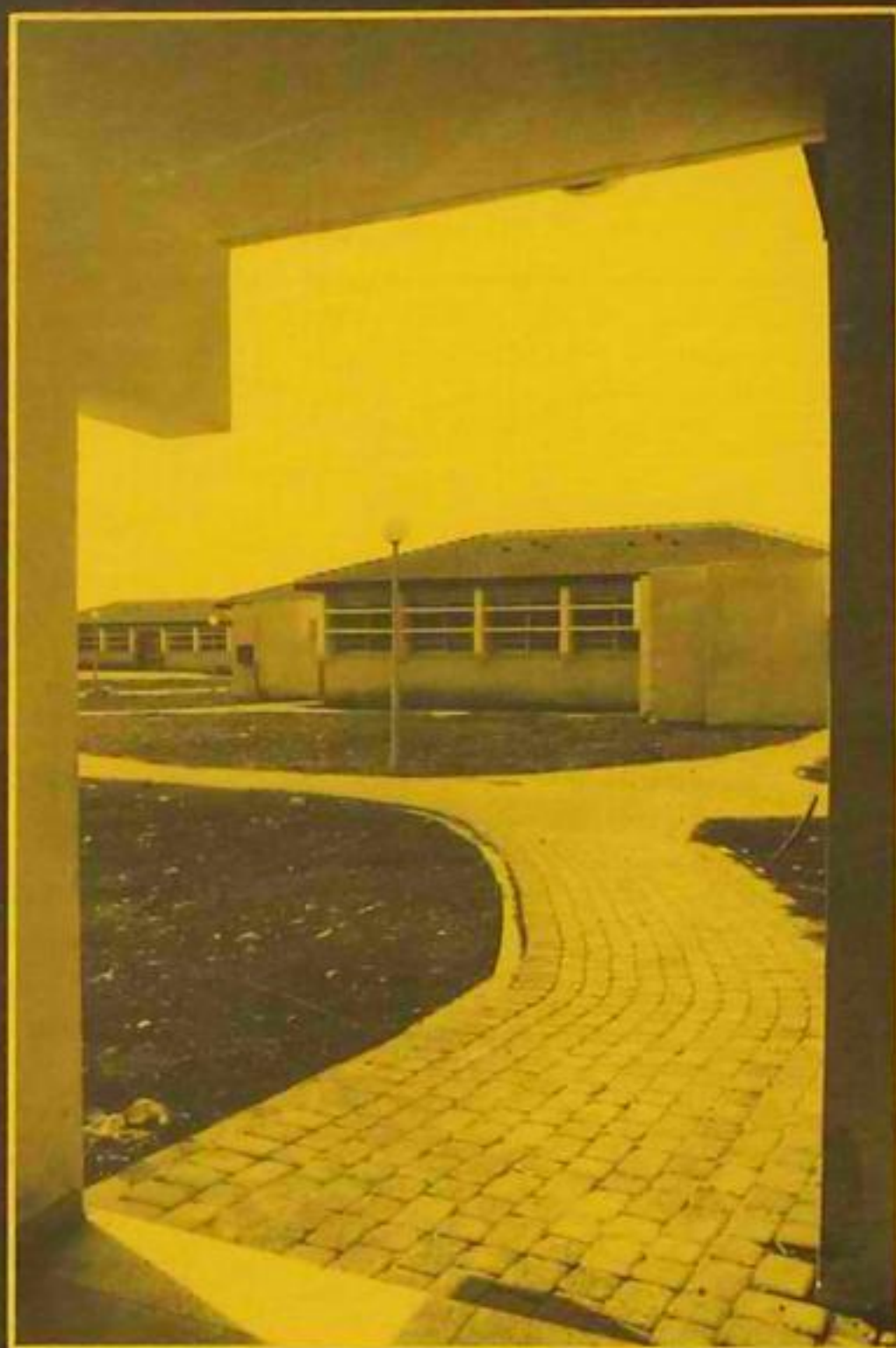


תחזית אוכלוסיה והתפלגות גילאים ע"פ תת־אזורים וע"פ שנים

שנה גיל	1986				+ 5				+ 10			
	עירון ריחן	מנשה	גנים	סה"כ (%)	עירון ריחן	מנשה	גנים	סך %	עירון ריחן	מנשה	גנים	סה"כ (%)
0-2	56	0	11	67	160	17	41	218	224	30	55	309
3-5	84	0	16	100	238	26	63	327	337	42	24	463
6-8	90	0	14	104	277	29	73	379	430	56	107	593
9-11	73	0	14	87	277	30	73	380	439	60	110	609
12-14	41	0	11	52	278	31	74	383	460	63	120	643
15-17	24	0	9	33	237	26	62	325	525	72	136	733
+ 18	384	0	74	458	1233	121	314	1688	2585	214	648	3650
סה"כ	752	0	149	901	2700	280	700	3700	5000	600	1200	7000

שנה גיל	+ 15				+ 20			
	עירון ריחן	מנשה	גנים	סה"כ (%)	עירון ריחן	מנשה	גנים	סה"כ (%)
0-2	300	34	70	404	412	66	110	588
3-5	450	50	107	607	625	96	160	881
6-8	510	57	117	684	597	93	155	845
9-11	546	60	126	732	606	101	163	870
12-14	615	70	142	827	650	103	169	922
15-17	795	88	184	1067	902	141	235	1278
+ 18	4284	441	954	5679	5808	900	1508	8216
סה"כ	7500	800	1700	10000	9600	1500	2500	13600

תכנון שירותי החינוך



תכנון מערך שרותי החינוך

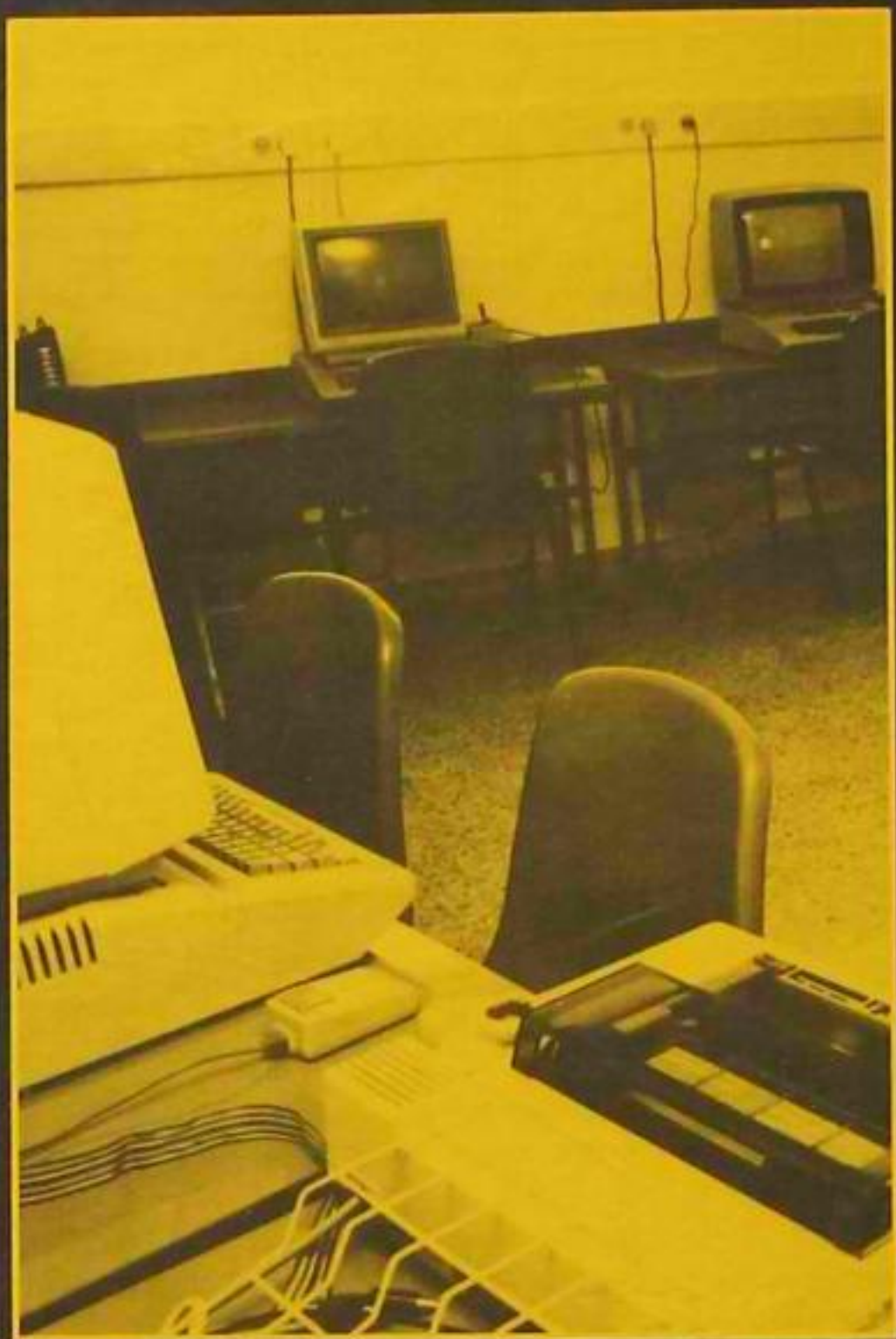
נמצא שבקוד 5 שנים יהיה צורך בפתיחת כיתות מעון וכיתות גן בכל 3 תתי האזורים (סה"כ 11 כיתות מעון, ו־10 כיתות גן). לביה"ס היסודי במרכז הגושי יהיה צורך להוסיף כ־10 כיתות נוספות – וכך יגדל למתכונת של 16 כיתות בהנחה שאוכלוסית השירות תבוא מגוש עירון ריחן בלבד. במידה וביה"ס יקלוט את אוכלוסית גנים ומנשה – יתעורר צורך בהוספת כיתות נוספות. (ראה טבלה מס' 13 – בתכנית הפיתוח)

בעוד כ־10 שנים יהיה צורך בתוספת של 3 כיתות מעון ו־3 כיתות גן באיזור עירון ריחן. הכיתות הקיימות בתת אזור מנשה וגנים יגיעו לסף הכניסה המקסימלי. ביה"ס היסודי האיזורי יגדל למתכונת 24 כיתות – כלומר 4 כיתות ברמה. בשלב זה יש הצדקה לפתיחת ביה"ס יסודי – 6 כיתות בגוש גנים. כן, בהתאם לסיפי הכניסה – מוצדק לפתוח חטיבת ביניים (12 כיתות) במרכז האיזורי עירון ריחן, וכן חטיבה עליונה (16 כיתות) – גם אם ילדי מנשה וגנים ילמדו במסגרות חיצוניות.

בעוד כ־15 שנה תדרש תוספת 4 כיתות מעון ו־3 כיתות גן באיזור עירון; וכיתות גן, ומעון אחת באיזור גנים. ביה"ס האזורי יאכלס כ־30 כיתות ברמה היסודית, 17 בחטיבת הביניים ו־23 כיתות בחטיבה העליונה. בשלב זה ניתן יהיה להפכו לביה"ס תיכון מקיף הכולל מגמות לימוד מגוונות. לביה"ס היסודי בגנים – תתוסף כיתה אחת.

בעוד כ־20 שנה יש להוסיף 5 כיתות מעון ו־4 כיתות גן באיזור עירון ריחן; 1 כיתה מעון ו־1 כיתה גן באיזור מנשה; וכ־2 כיתות נוספות למעון ולגן באיזור גנים. בשלב זה, יש אפשרות לפצל את ביה"ס היסודי האיזורי ל־2 בתי ספר כל אחד בן 16-17 כיתות, במקום ביה"ס אחד בן 34 כיתות או יותר, יש לשקול את הנושא ברמה האזורית ותוך התאמה לתנאי השטח. בשנה זו תדרש תוספת 2 כיתות לביה"ס היסודי בגנים. חטיבת הביניים וחטיבה עליונה הגושית יתרחבו, ותדרש תוספת של כ־2 כיתות לחטי הביניים, וכ־3 כיתות לחטיבה העליונה.

תכנון מערך שירותי הציבור



תכנון מערך שרותי הציבור

שרותי בריאות

בעוד כ־5 שנים תגיע אוכלוסית איזור עירון ריחן לסף הכניסה המאפשר תוספת שירותי בריאות מתמחים למרפאה הגושית. בישובים אשר אינם מקבלים שירותים במרפאה הגושית – באיזור גנים ומנשה – מומלץ להקים או להמשיך לקיים מרפאת גרעין ישובית בקנה מידה מינימלי.

בעוד כ־10 שנים תהיה הצדקה לפתיחת מרפאה גושית נוספת באיזור גנים (300 משפ'י) אשר תעניק שירותים ברמה גבוהה יותר לישובי גוש זה. באיזור מנשה – ימשיכו לתפקד מרפאות גרעין ישוביות.

בעוד כ־15 שנים כאשר אוכלוסית כלל האיזור תמנה כ־10,000 נפש (כ־3 תתי האזורים) ניתן להקים מרפאה אזורית ראשית אשר בה ינתנו השרותים הבאים: רפואה מקצועית ודנטלית, שירותי אבחון במתכונת איזורית, שירותי עזרה ראשונה, ושלוחה של שירותי בריאות הציבור.

בעוד כ־20 שנה תגיע אוכלוסית איזור מנשה לכ־360 מש' סף כניסה המאפשר הקמת מרפאה גושית, במקום מרפאות הגרעין הישוביות.

יש להוסיף שלמרות שתכנית משרד הבריאות לאזור יו"ש (ראה בבליוגרפיה בתכנית הפיתוח) אינה כוללת ישובים הנמצאים בתוך הקו הירוק – הרי שמבחינה תכנונית וגאוגרפית מומלץ לכלול אותם במערך שרותי זה – תוך הסדר עם המועצה האזורית הרלוונטית.

שרותי תרבות

מרכז קהילתי – ע"פ סף הכניסה המקובל בהתישבות הכפרית, מוצדקת הקמת מרכז קהילתי קטן כאשר האוכלוסיה באיזור מגיעה לסדר גודל של כ־500 משפחות. מרכז קהילתי בסדר גודל זה כולל את השירותים הבאים: בית עם קטן, מועדון נוער, והוא משולב לעיתים עם מרכז ספורט. ע"פ התחזית, נראה שכבר בעוד כ־5 שנים ניתן להקים מרכז קהילתי באזור השרותים עירון ריחן, אשר ישרת את אוכלוסית כלל איזור התכנון, ויתרום לגיבוש האיזורי. עד למועד זה מומלץ להפעיל את בית ספר האזורי – במתכונת של בית ספר קהילתי המפעיל פעילויות חברתיות בשעות אחר הצהריים. בעוד כ־20 שנה כאשר אוכלוסית איזור גנים תגיע לסף הכניסה הרצוי – ניתן יהיה להקים באיזור זה מרכז קהילתי קטן נוסף.

ספריה אזורית – הקמת ספריה קהילתית בקני"מ אזורי מוצדקת כאשר אוכלוסית השירות מונה מינימום 5000 נפש. כלומר, בעוד כ־10 שנים תגיע אוכלוסית כלל האיזור לסף הכניסה הרצוי וניתן יהיה לפתוח ספריה במרכז הקהילתי.

אולם מופעים – הקמת אולם מופעים בן 250 מקומות, המשמש להצגות תאטרון, קולנוע, מחול וכו' מותנית באוכלוסית שירות מינימלית של כ־10,000 – 20,000 נפש. יש להניח שבעוד כ־15 שנה ניתן יהיה להקים אולם מופעים במרכז הגושי.

שרותי ספורט

סף הכניסה המקובל למרכז ספורט הינו כ־500 משפחות והוא משולב על פי רוב עם מרכז קהילתי. המרכז כולל מגרש כדורגל, אולם התעמלות, מגרשי טניס, מגרשים משולבים, ובריכת שחיה אולימפית. בעוד כ־5 שנים כאשר אוכלוסית האיזור תגיע מעל לסף הכניסה הרצוי – ניתן יהיה לבנות באיזור מרכז ספורט איזורי. בעוד כ־20 שנים כאשר אוכלוסית תתיגוש גנים תגיע לסף כניסה זה – יש לשקול הקמת מרכז ספורט נוסף בגוש גנים.

שרותי רווחה

בעוד כ־20 שנה כאשר אוכלוסית בני 60+ תמנה כ־200 קשישים, יש לשקול הקמת מרכז יום ומועדון לקשיש. במטרה להבטיח לאוכלוסית הקשישים – שירותי רווחה מתאימים.

שרותי צרכנות*

על פי הסטנדרט המקובל בהתיישבות הכפרית, מצדיק גודל אוכלוסיה של 200 משפחות הקמת מינימרקט, ואילו שירותים מסחרים שונים (הלבשה, הנעלה וכו') מצדיקים את הקמתם באוכלוסית שירות בת 400-200 משפחות. מרכז מסחרי הכולל שירותים פיננסיים ואישיים מוצדק להקמה רק כאשר אוכלוסית השירות מונה לפחות 2000-3000 משפחות.

מן התחזיות עולה אם כן כי בעוד 5 שנים תוצדק הקמת מינימרקט וכן שרותי מסחר שונים במרכז השרותים עירון ריחן. קומפלקס דומה עשוי להיות מוקם בגוש גנים בעוד 10 שנים. רק בעוד 20 שנה תוצדק הקמתו של מרכז מסחרי שישרת את כלל אוכלוסית האיזור במרכז הגושי.

שרותי מנהל

נושא זה מפורט בפרק הרלוונטי בתוכנית הפיתוח.

* כל הנאמר בסעיף זה הינו בגדר הצעה בלבד, שכן שירותים מסחריים מהווים על פי רוב פונקציה של יוזמות פרטיות כפי שהוסבר לעיל.

